BALOG GYÖRGY NEPOS–FORDÍTÁSA

A szöveget gondozta
Kecskeméti Gábor

[A1r:]

A'

CORNELIUS

NEPOSNAK

avagy

AEMILIUS

PROBUSNAK

HIRES NEVEZETES Hadi FEJEDELMEKNEK

életekrül és cselekedetekrül irt Könyve.

Most pedig Magyar nyelvre fordéttatott.

BALOG GYÖRGY által,

Sopronban 1700. Esztend.

LÖTSÉN,[1]

Nyomtattatott 1701. Esztendöben.

[A2r:]

ELÖL-JARO BESZÉDECSKE.[2]

AZ Historiák melly hasznossak legyenek, nem szükség, hogy sokat szollyak, a' bölcs Cicero irásában ezen igékkel világossan meg-mutattya, midön igy szóll II. de oratore cap. 9.: „*Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis, magistra vitae*"; „A' Historia az idöknek bizonysága, az igasságnak világossága, az elménck élete, a' regiségnek hirdetöje, az emberi életnek tanítója", tüköre és képe.[3] A' Historiák bizonyára minket meg-tanítnak, hogy ö belölek szerencsés és szerencsétlen dolgainkban hasznos tanácsokat vegyünk, és hogy életünket és erkölcsünket egyebeknek veszedelmek által taníttatván meg-jobbétsuk; hogy ennyi fö-fö vitéz Uraknak joságos dolgokkal a' kegyességnek, és igasságnak, és mértékletességnek szeretetire indéttassunk; hogy annyi életeknek meg-gondolásá-[A2v:]val minden külömb-külömb-féle ki-meneteleknek ártalmas nyilai ellen magunkat bátor és álhatatos elmével meg-erösétsük, és sokaknak jeles életekböl a' nyomorúságokban és szerencsétlenségünkben jó[a] reménséget és vigasztalást vegyünk magunknak; végezetre hogy a' változásokat, és a' dolgoknak szerencsétlen állapotit meg-tekintvén amaz jobb életre és a' meg-változhatatlan örömre áhétozzunk. A' Historiáknak külömb-féle hasznait meg-tapasztalván, ezen Corneliusnak régen Romai nyelven irattatot Cronikáját Magyar nyelvre méltán fordítottam a' Magyar Nemzetnek és a' Deáki ifjuságnak javára, a' mellyböl életének jó viselésire hasznos példákat vehet 's mind a' jó erkölcsöket meg-tanulhattya. De ezen Cornelius felöl méltó dolognak itélem lenni, hogy a' Kegyes Olvasót erröl tudósítsam, hogy ollyan bö nyelvö Romai nemzetböl származott bölcs embernek irását a' Magyar nyelvre, melly igen szük, vonni bajos vólt, és néhol néhol nehéz értelmü, melly tudós embernek-is gondot ád. Annak-okáért ha [A3r:] hol vétek találkoznék, abban engemet amaz közönséges Deák mondás: „*non omnia possumus omnes*",[4] alkalmatossan meg-ment, és amaz-is azonképpen, hogy „néha a' jó Homerus-is szunnyadoz."[5]

Irám Sopronban, Kis Aszszony havának 12. napján, 1700. Esztendöben.

---

[a] jö

[A3v:]

ELÖL-JARO[b] *BESZED.*

NEm kételkedem, kedves Atticusom, hogj sokan ne legyenek, a' kik ezen csekély irásnak nemét[6] meg-utállyák, és nem érdemesnek itélik lenni, hogy nagy és méltóságos[c] emberek forgassák, midön olvassák, ki tanétotta Epaminondást az éneklésnek mesterségire; avagy az ö jeles cselekedetinek elö-számlálásában, hogy ö nem csak szépen és ékessen tánczolt, hanem hogy mesterségessen-is sipolt. De ezek azok fognak lenni, a' kik a' görög nyelvet nem tudgyák, és semmit jónak és tisztességesnek nem itélnek lenni, a' mi az ö szokásokkal nem egyez. Ezek ha eszekbe veszik, hogy egy-féle dolgok [A4r:] nem mind egyaránt minden nemzeteknél tisztességesseknek és utálatossaknak tartatnak, hanem hogy inkább mindenek az ö elejeknek szokások szerint itéltetnek: nem csudálkoznak azon, hogy mi a' Görögök jeles cselekedetinek elö számlálásában az ö szokásokat követtük. Mert még Cimonnak Athénás Városbeli hires nevezetes férfiunak sem volt gyalázatytyára, hogy test-vér Nénnyét vette házas-társúl: mivel az Athenás Városbeliek ollyatén szokással éltenek, noha ez mi nálunk nagy véteknek tartatik. Görög Országban nagy dicséretnek tartatott, ha melly ifjunak sok szeretöje volt. A' Lacedaemoniaiaknál egy Nemes özvegy Aszszony sem vala, a' ki fizetésért Komediát jádczani nem mégyen vala. Nagy böcsületben vólt az egész Görög Országban, a' ki az Olym-[A4v:]piai játékokban diadalmasnak ki-kiáltatik vala, a' játék nézö helyben[7] pedig ki-menni, és magát a' népnek meg-mutatni, senki azt ö közzülök rút dolognak nem tartotta, mellyek mindenek mi nálunk rész szerint gyalázatossaknak, rész szerint utálatossaknak tartatnak. Ellenben pedig azok mi nálunk tisztességessek, a' mellyek ö nálok utálatossak. Mert vallyon ki szégyenli vala a' Romaiak közzül magával feléségit vendégségben vinni, avagy melly gazda-Aszszony a' háznak leg-jobb részíben nem lakik? és nagy böcsületben nem tartatik? a' melly dolog sokkal külömben vagyon Görög Országban, mert ö nálok egy Aszszonyi-állat sem bocsáttatik a' vendégségben, az Atyafiságban és rokonságban lévökön kivül, és nem lakik másutt, hanem a' háznak leg-belsöbb részi-[A5r:]ben, melly Aszszonyok házának neveztetik, a' hová senki nem mégyen vala egyéb az Atyafiakon kivül. De ezekrül hogy bövebben szollyak, mind a' dolognak hoszszú vólta, 's mind pedig azoknak a' dolgoknak sietséggel való meg-magyarázása, a' mellyekhez kezdettem, nem engedi.

---

[b] [Az A3r lapon az őrszó:] ELÖL-

[c] mélsóságos

Annak-okáért az el-kezdett dologhoz fogok, és ezen könyvben a' hires nevezetes hadi Fejedelmeknek[8] életeket meg-irom.

[1:]

MILTIADES.[d]

Elsö Rész.

MIltiades az Athenás Városbéli Cimonnak fia, midön mind az ö régi nemzetségére, mind eleinek dicséretire 's mind pedig maga jó viselésére nézve, mindeneknél leg-hiressebb, nevezetesebb vólna, és már arra az idöre jutott vólna, hogy az ö haza fiai nem csak jó reménségben lehetnének ö felöle, hanem bizhatnának-is ö hozzá, hogy ollyatén lenne, a' mint léendönek reménlenék. Meg-történék, hogy az Athénás Városbeliek Chersonesusba lakosokat akarnának küldeni, kik midön számossan vólnának, és sokan vélek oda kivánkoznának menni, ö közzülök némellyek választatának és Delphis Városában tanácsot kérdeni küldettetének, kik a' jövendölö bálvány Apollotúl meg-kérdenék, kit kiválképpen Hadnadgyá választanának: mert az idöben Ráczok[9] laknak vala abban az Országban, kikkel [2:] hadakozni kellett. Midön ezek tanácsot kértenek volna, nevezet szerint a' Pythia jövendölö bálvány meg-parancsolta nékiek, hogy Miltiadest választanák magoknak Hadnadgyá, azt ha cselekedendök volnának, minden el-kezdett dolgok szerencsésen folynának. A' bálványnak ezen feleleti után Miltiades válogatott hajói erövei Chersonesusba ment, és midön Lemnus szigetiben érkezett vólna, és annak lakosit Athenás városbeliek hatalmok alá holdétani akarná, és azt kivánná ö tülök, hogy magokat szabad akarattyokbúl megadnák, azok ötet meg-csufolván, azt felelék, akkor akarnának meg-holdolni, midön ö hazájába viszsza menvén, északi széllel Lemnusban viszsza jöne: Mert ez a' szél, északrúl támadván, ellent fúj azoknak, a' kik Athénás Városábúl jönek. Miltiadesnek késésre való ideje nem lévén, úttyát oda rendelé, a' hová igyekezett, és Chersonesus szigetiben érkezett.

Második Rész.

OTt nem sok idö mulván az ellenség-[3:]nek hadi seregét meg-vervén az egész Országot, melly által-mégyen vala, meg-hodoltatá, és alkalmatos helyeken erösségeket épittete, a' népséget pedig, mellyet magával el-vütt vala, lakó helyekre fel-osztá, és gyakran való ki-ütések által meg-gazdagítá.

---

[d] [Az A6 levél rectóján kezdődik el a nyomtatvány lapszámozása. A 2–14. lapok fejléce:] MILTIADES.

Melly dologban nem kevesebbet okossága, mint szerencséje segíti vala ötet: mert minekutánna vitézinek vitézségek által az ellenségnek seregit meggyözte vólna, mindeneket nagy igazán rendelt, és maga-is ott maradni akart, mivel ö köztök Királyi méltoságban vala, noha Királynak nem híják vala, mellyet nem annyira hatalommal, mint igassággal nyert vala, mindazonáltal az Athénás városbelieknek, a' kiktül küldettetett, nem kevesebbet szolgál vala. Mellyre nézve, nem csak azoknak akarattyokbúl, kiktül küldettetett, hanem azoknak-is, kik ö véle mentenek vala, a' Fejedelemségre választatik vala. Chersonesust illyeténképpen jó rendben hagyván, Lemnus szigetiben viszsza-tére, és végezések szerint azt kiváná ö tülök, hogy a' Várost ö néki meg-adnák, mivel [4:] azt fogadgyák vala. hogy ha hazájából északi széllel együtt jöne ö hozzájok, meg-adnák, pedig Chersonesusba volna hazája. A' Cariai népek, kik abban az idöben Lemnus szigetiben laknak vala, noha ezen dolog reménsegeken kivül történt vólna, mindazonáltal nem végezéseken, hanem az ellenségnek szerencséjén álmélkodván, nem merének fegyvert fogni, hanem meg-adván magokat Lemnus szigetéböl ki költözködének. Hasonló szerencsével a' több szigeteket-is, mellyek Cycladeseknek neveztetnek, az Athénás Városbelieknek hatalmok alá meg-hodoltatta.

Harmadik Rész.

UGyan abban az idöben Dárius Persiaiaknak Királlya Asiából Europába hadi seregét által-vivén, a' Scythiaiak ellen akara hadakozni, hídat csináltata a' Dunán, mellyen hadi seregét által vinné. Melly hídnak örizetire, távol létében, azokat a' Fejedelmeket hagyá, kiket magával Jonia és AEolida tartománnyából hozott vala, kiknek gondviselések alá abban lévö Városokat-is adá: [5:] azt gondolván, hogy a' Görög népeket, kik Asiában laknak vala, könnyebben hüsége alatt meg-tartaná, ha a' Görögökre bizta vólna a' Városokat, kiknek, ha ö meg-gyözettetnék, hazájokban meg-maradásokra semmi reménségek nem volna. Ezek között vala Miltiades-is, kire az Országnak gondviselése bizattatott vala, ki midön hirek által gyakran hallaná, hogy Dariusnak Scythiában szerencsétlen folynának dolgai, és azoktúl igen szorongattatnék, inti vala az ö társait, kik a' hídat örizik[e] vala; hogy a' Görög Országnak meg-szabadítására adattatott jó alkalmatosságot el ne mulatnák, mert ha azzal a' hadi sereggel, mellyet magával el-vitt vala, Darius el-veszett vólna, nem csak Europa, de még azok a' Görög népek-is,

[e] özizik

kik Asiában laknának, a' Persiaiaknak igájok és birodalmok alól meg-szabadúlnának. Melly igen könnyen meg-lehetne, mert a' hidat el-hányván, a' Király vagy az ellenségnek fegyvere, vagy éhség által nem sok idö mulván el-veszne. Midön ezen tanács mindeneknek teczenék, egyedül Milesiai Histi-[6:]aeus ellent tart vala, azt mondván: az ö nékik, kik az Országnak gondgyát viselnék, hasznos nem lenne, a' melly a' népnek; mivel Dariusnak birodalmán nyugodnék az ö fejedelemségek, kinek halála után attul megfosztatván, a' néptül meg-büntettethetnének. Annak-okáért annyira irtóznék az ö tanácsától, hogy ö nékik semmi hasznossabbat nem itélne, mint a' Persiai birodalomnak öregbülését és meg-erösítését. Kinek tanácsát midön mindnyájan követnék, Miltiades nem kételkedvén azon, hogy az ö tanácsát, mellyet olly sokan tudnak vala, a' Király meg ne tudná, Chersonesust el-hagyván, viszontag Athenás Városába viszsza méne; minek tanácsa noha foganatos nem vala, mindazonáltal igen dicséretes vólt: mivel a' szabadságot inkább kivánta, mint a' fejedelemséget.

Negyedik Rész.

DArius pedig midön Europából Asiába meg-tért vólna, intik vala ötet az ö Baráti, hogy Görög Országot meg-hodoltatná, öt száz hajókat ké-[7:]szíttete[f], és azokat Datisra és Artaphernesre bizá; kik mellé két száz ezer gyalogokat és tiz ezer lovagosokat-is ada, azt mondván, hogy az Athenás Városbelieknek volna ellenségek, mivel a' Joniabéliek azoknak segétségek által Sardes Városát meg-vévén, abban lévö vitézlö népét le-vágták volna. Ezek a' királyi Hadnagyok hajójokkal Euboea tartománnyába érkezvén hamarsággal Eretria Városát meg-vévék, és annak minden lakosit Asiába fogva a' Királynak küldék. Innét Athenás Városának határiba jutának, és hadi seregeket a' Marathon mezejére, melly Athénás Városához közel tiz ezer lépésnyire vagyon, kiszálléták. Athenás Városbeliek illy vétetlen jelen való nagy veszedelmen felette igen meg-háborodván, senkitül az egy Lacedaemoniaiakon kivül segétséget nem kérhetének, kikhez Philippides nevü postájokat[10] küldék, hogy sietséggel meg-jelentené, melly nagy szükségek vólna a' segétségre. Azomban pedig Athenás Városbeliek tizenkét Kapitányokat[11] választának, kik a' hadi seregre gondot viselnének, azok [8:] között vala Miltiades-is, kik egy-más között meg nem egyezhetének azon, ha Városban-é oltalmaznák magokat, avagy az ellenségnek eleibe ki-mennének

[f] [A 6. lapon az őrszó:] szitte-

és meg-harczolnának. Miltiades maga egyedül azon igyekezik vala, hogy mentül hamarébb táborba szállanának, mellyet ha meg-cselekednének, nem tsak a' polgárokat meg-bátorítanák, látván vitézségek felöl jó reménségeket, de még az ellenség-is lassabban bánnék, eszre vévén, hogy illy kevés néppel szembe szállani és meg-harczolni készen volnának.

Ötödik Rész.

ABban az üdöben Athenás Városbelieknek senki segétségekre nem jö vala, az egy Plataea Városbelieken kivül, kik ezer férfiakat küldének; és igy ezekkel együtt tiz ezeren valának, kik ki mondhatatlan nagy kivánsággal akarának meg-ütközni az ellenséggel, mellyre nézve inkább Miltiadesnek tanácsát követék, mint az ö Tiszti társainak; innét az ö méltoságára nézve indéttatván Athenás Városbeliek hadi serege-[9:]ket a' Városból kivivék, és alkalmatos helyen táborba szállíták, másod napon pedig a' hegy alatt, az ellenségnek ellenébe mesterségessen sereget rendelének, és nagy eröszakkal meg-ütközének, és mivel némelly helyeken ritkán fák valának, hasznosnak itélék ollyatén helyen meg-harczolni, a' hol mind a' hegynek magasságától bé-fedettetnének, 's mind a' fák által az ellenségnek lovagossa meg-tartoztatnék, hogy annak sokaságától környül ne vétetnének. Datis noha látná, hogy ez a' hely az ö sereginek alkalmatlan volna az ütközetre, mind azonáltal bizván az ö számos hadi seregiben, meg-ütközni akara; annyival-is inkább, mivel hasznossabbnak itéli vala, minek-elötte Lacedaemoniaiaknak[g] segétségek el-érkezett volna. Annak-okáért száz ezer gyalogokat és tiz ezer lovasokat rendele az ütközetre, és meg-ütközék. Melly ütközetben Athenás Városbeliek annyival inkább meg-mutaták vitézségeket, mivel az ellenségnek seregét, melly tizszer több vólt, meg-verék, és ugy meg-ieszték, hogy a' Persiaiak nem viszsza a' táborba, ha-[10:]nem a' hajókra szaladának. Melly ütközetnél nincsen hiressebb és nevezetessebb, mivel soha nem hallatott, hogy olly kevés nép olly nagy hadi sereget meggyözött volna.

Hatodik Rész.

MElly gyözedelemért nem lészen rendetlen, ha meg-mutattyuk, minémü jutalom adattatott Miltiadesnek; hogy annál-is inkább könnyebben meg-érthessük a' Városoknak egyenlö szokásokat és természettyeket. Mert

[g] Lacedaemoiaiaknak

valamiképpen régenten a' tisztesség, mellyet a' nép[12] valakinek adott, igen ritka és csekély vólt, mellyre nézve dicsöséges-is volt: most pedig mivel mértékletlen, azért meg-utáltatott; igy hasonloképpen olvassuk Athenás Városbeliek felöl, mert ennek a' Miltiadesnek, ki Athenás Városát és egész Görög Országot meg-szabadította, nem egyéb tisztesség adattatott, hanem Athenás Városában midön egy néminémü helyben,[13] melly Poecilének hivattatik, a' Marathon mezején lévö ütközet le-irattatott az ö képe, miképpen sereget [11:] rendelt, és meg-harczolt az ellenséggel. Ugyan ezek az Athénás Városbeliek, minek-utánna hatalmassabbak lettenek volna, és ajándékok által meg-vesztegettettek volna, a' Demetrius Phalereusnak három száz oszlopokat állittattak.

Hetedik Rész.

EZen ütközet után Athenás Városbeliek Miltiadesnek viszontag hetven hajókat adtanak, hogy azokat a' szigeteket, mellyek az ellenségnek segétséget adtanak, tüzzel és fegyverrel pusztítaná, melly erövel sokakat meghodoltatott, némellyeket erövel meg-vett. Ezek között midön a' gazdag Parus szigete Athenás Városbelieknek szép szóval meg nem akarná magát adni, a' hajókból hadi seregét ki-szállította, annak minden élését el-fogta; annakutánna oltalmazó paisokat és fal-törö szerszámokat készíttetvén a' falakhoz közelebb szállott. Midön már azon vólna, hogy a' Várost megvenné, az erdö, melly nem meszsze vala, és a' szigetbül meg-láttatott, nem tudatik, mi módon, ét-[12:]szaka meg-gyúladott, mellynek tüze midön a' Városbeliek és a' meg-szálló Miltiades seregétül meg-láttatott volna, mind a' két részrül azt gondolták, hogy a' Királynak segétségre jött hajóibul a' Városnak jel adatott vólna. Mellyre nézve mind a' Parusnak lakosi a' megadásrúl gondolkodásra való idöt vévének magoknak, 's mind Miltiades félvén attúl, hogy a' Királynak segétségre küldött hajói el-érkeznének, meggyujtván minden munkáját, mellyet el-készített vala, ugyan azon számú hajókkal, mellyekkel Athenás Városából el-ment vala, viszontag viszsza méne, Athenás Városbelieknek nagy neheztellésekre. Annakokáért hazájának el-árulásával vádoltatott, hogy midön Párust meg-vehette volna, a' Királytúl pénzel meg-vesztegettetvén a' dolgot félbe hagyta, és haszontalan viszsza-tért vólna. Abban az idöben sebben fekszik vala, mellyben a' Városnak ostromlásában esik vala. Annak-okáért mivel magát nem mentegethetné, az ö Báttya Tisagoras mentegeti vala ötet. Athénás Városbeliek a' dolgot meg-ért-[13:]vén, a' büntetéstül fel-szabadították, mind-azonáltal nagy summa pénzel, tudni-illik ötven tálentomokkal, mivel annyi költség

ment vala a' hajóknak el-készítésekre, meg-bünteték ötet. Ezen summa pénzt midön meg nem adhatná, a' közönséges fogságba vettetett, és abban meg-hólt.

Nyoltzadik Rész.

MIltiades noha azért vádoltatott, hogy Párus[h] Városát meg nem vette, mindazonáltal más oka volt az ö el-kárhoztatásának, mert az Athenás Városbeliek a' Pisistratesnek kegyetlenségéért, melly nem sok idövel az elött tartott, minden ö polgár társoknak hatalmoktul félnek vala. Miltiades a' birodalmakban sokáig forogván láttyák vala, hogy a' fejedelemség nélkül semmiképpen nem lehetne, kiváltképpen mivel szokása szerint a' birodalomnak kívánságára felettébb hajlani láttatik vala. Mert valameddig Chersonesusba lakott, mind addig fejedelemséget viselt, innét-is igazán fejedelemnek[14] neveztetett, mivel ezt a' méltoságot nem erövel, hanem [14:] az ö népének jó-akarattyával, és maga jó viselésivel szerzette vala magának. Azok pedig mindnyájan fejedelmeknek mondattatnak és neveztetnek, kik mindenkoron fejedelemséget viseltenek abban a' Városban, a' melly szabadságával élt.

Ez a' Miltiades felette igen emberséges és igen nyájas-is vólt, ugy hogy senki olly szegény nem lehetett, a' kit maga eleibe nem bocsátott. Azon fellyül minden Városokban nagy becsületi, mindenek elött nagy híre neve, és a' hadi dolgokban felettébb való dicséreti vólt. Ezeket látván a' kösség inkább akarta ötet büntelen meg-öletni, mint ö miatta tovább félelemben lenni.

THEMISTOCLES.[i]

Elsö Rész.

THemistocles az Athenás Városbeli Neoclesnek fia, ifjuságának feslett életét és vétkét jeles dolgokkal és cselekedetekkel el annyira meg-jobbította, hogy ötet senki fellyül nem [15:] haladná, és ö hozzá hasonlók kevesen találtatnának. De elöl kell el-kezdenünk: Az ö Attya Neocles fö nemböl volt, és Halicárnassia Városbeli Aszszonyt vett magának házas-társúl, kitül Themistocles születtetett, kit midön az ö szüléi nem kedvellenének, mivel szabadon él, és a' gazdasággal nem gondol vala, az ö Attyától az örögség-

[h] Párum [a javítást Balog korábbi következetes szóhasználata engedi meg]
[i] [A fejléc a 15–31. lapon:] THEMISTOCLES.

böl ki-tagadtatott: Melly gyalázat ötet meg nem háborította, hanem inkább bátorította. Mert midön látná, hogy azt a' gyalázatot magárúl külömben le nem törülhetné, hanem csak jó maga viselésével, a' közönséges jónak szolgálattyára adta magát, jóakaróinak szorgalmatossabban szolgált, és jó hirt nevet szerzeni igyekezett. A' magánossan való törvényekben sokat forgott, gyakorta a' nép elött szollott, ö nála nélkül semmi derék dolog el nem igazíttatott, és gyorsan a' mellyek szükségesek valának, fel-találta. A' dolgoknak véghez vitelében nem külömben, mint ki gondolásában, gyors és serény vólt, a' mint hogy a' jelen való dolgok felöl-is (mint Thucydides mondgya) igen bölcs itéle-[16:]tet tett, a' jövendökrül pedig igen helyesen és okossan jövendölt, mellyre nézve nem sok idö mulván igen meg-híresedett.

Második Rész.

A' tisztekre való menetelre leg-elsö alkalmatossága vala a' Corcyraeumi had, mellyben Kapitánnyá választatott a' néptöl; nem csak az emlitett hadnak alkalmatosságával, hanem még következendö idöben-is a' Várost meg-bátorította. Mert midön a' közönséges pénz, melly a' bányákból jö vala, a' Magistratusnak bö adakozása által esztendönként el-fogyna, a' kösségnek azt tanácslotta, hogy abból a' pénzböl száz hajók építtetnének. Mellyek midön gyorsasággal el-készíttettenek vólna, leg-elsöben-is a' Corcyraeusokat meg-verte, annak-utánna a' tengeri tolvajokat[15] kergetvén a' tengert bátorságossá tette. Melly cselekedete által az Athénás Városbelieket nem csak meg-gazdagította, hanem még a' vizen lévö harczra-is megtanította. Ez melly nagy hasznára vólt az egész Görög Országnak, a' Persiai had meg-bizonyíttya. Mert mi-[17:]dön Xerxes egész Europa ellen mind vizen 's mind szárazon haddal akarna menni, olly nagy hadi erövel ment az ellen, melly soha senkinek sem annak elötte, sem annak utánna nem vólt. Annak az ö tengeren való ereje ezer két száz hoszszú hajók valának, mellyeket két ezer terh hordozó hajók követik vala; szárazon lévö hadi serege pedig hét száz ezer gyalogok, és négy száz ezer lovagosok valának. Kinek el-jövetelét midön Görög országban meg-hallották volna, és hogy Athenás Városbeliek ellen akarna menni a' Marathon mezején lévö ütközet miatt, Delphus Városában küldének tanácsot kérni, mit cselekednének. A' tanácsot kéröknek azt felelé a' Pythia jövendölö bálvány, hogy fából való falakkal magokat meg-erössítenék; midön ezen feleletet senki nem értené, Themistocles azt tanácsollya vala, hogy a' jövendölö bálványnak ez vólna az ö tanácsa, hogy minden javaikkal együtt hajókba szállanának, mert azo-

kat értené a' fából való falak által. Ezt a' tanácsát követvén az említett száz hajókhoz más annyi há-[18:]rom evezös hajókat csináltatának, és minden portékájokat, mellyeket el-vihetének, rész szerint Salamin,[16] rész szerint Troezen Városába által vivék, a' Várat a' Papokra, és kevés vénekre bizák, hogy abban az ö Isteneknek szolgálnának, a' Várost pedig üressen hagyák.

Harmadik Rész.

EZ a' tanács a' többi Városoknak nem teczik vala, és inkább a' szárazon akarának meg-ütközni. Annak-okáért némellyek válogattatának, és Leonidás[j] Lacedaemon Városának Királlyával el-küldettetének, kik Thermopylásnál lévö szorosságokat el-fognák, és az ellenséget által ne bocsátanák. Ezek az ellenségnek ellene nem álhatának, és mind egy lábig azon a' helyen el-veszének. Erre a' Görögöknek egész hajói erejek, ugymint három száz hajók, mellyek között Athenás Városbelieknek két száz hajójok vala, elsöben Artemisiumnál Euboea Városa között[17] a' Királynak hajoival meg-ütközének. Themistocles szorosságokat keres vala, [19:] hogy a' sokáságtól környül ne vétettetnék. Itt noha egyenlö viadallal egymástól el-válának; mindazonáltal azon a' helyen tovább maradni nem merének: félvén attúl, ha egy része az ellenség hajóinak Euboea Városát meg-vette vólna, mind a' két felöl az ellenségtül szorongattatnának. Annakokáért Artemisiumtúl el-menének, és minden hajói erejekkel Athenás Városának ellenébe Salamin Városánál meg-szállának.

Negyedik Rész.

XErxes Thermopylas hegyénél lévö szorosságokat el-foglalván, a' Városhoz szálla; és midön azt senki nem oltalmazná, a' Papokat, kiket a' Várba találá, meg-ölvén, fel-gyújta és el-pusztíta. Ezt a' hajókban lévök meg-halván, igen meg-iedének, és ott maradni nem merének, sokan azon-is valának, hogy haza mennének, és a' Városokban magokat oltalmaznák; egyedül Themistocles ellent tarta, azt mondván, ha együtt maradnának, az ellenségnek meg-felelnének, ha pedig el-széllednének, el-vesznének. Es ugyan Lacedaemoniai [20:] Királyon Eurybiadesen, a' ki a' hadnak fö Generálissa vala, meg-történnék, kit midön reá nem birhatna, étzaka leg-hüvebb szolgáját a' Királyhoz küldé, a' ki az ö nevével meg-jelentené, hogy az ellenség szaladó-félbe vólna, kik ha el mentenek vólna, nagyobb munka és fáratság,

[j] Laonidás

több idö-is kivántatnék a' háboruságnak végben vitelére, midön egyenkint mindeniket kénszeríttetnék kergetni, kik ellen ha mindgyárást menne, nem sok idö mulván egyszer 's mind öket el-vesztené. Ezzel annyit vitt végben, hogy mindnyájan akarattyok ellen meg-ütközni kénszeríttetnének. Mellyet midön az ellenség meg-értett vólna, semmi csalárdságtúl nem tartván másod napon igen alkalmatlan helyen magának, a' Görögöknek pedig igen alkalmatos helyen a' tengernek szorossága között az ö sereg hajóit ütközetre nem rendelhetvén meg-ütközék. Meg-gyözettetvén annakokáért a' Themistoclesnek inkább hasznos tanácsa, mint Görög Országnak ereje és fegyvere által. [21:]

Ötödik[k] *Rész.*

ITt noha az ellenség szerencsétlen vala, mindazonáltal még olly nagy ereje vala, hogy azzal a' Görögöket meg-verhette vólna, ha eleit nem vették vólna: mert Themistocles tartván attúl, hogy az ütközethez újonnan ne kezdene, azt izené az ellenségnek, hogy azt a' hídat, mellyet Hellespontuson által építtetett, el akarná hányatni, és úttyát el-fogni, hogy Asiába viszsza ne mehetne, mellyet el-is hiszen vala. Annakokáért olly nagy sietséggel viszsza méne Asiába, hogy azon az úton, mellyen hat egész holnapokig jö vala, harmincz napok alatt viszsza méne, és azt itéli vala, hogy Themistoclestül meg nem gyözettetett, hanem inkább életében meg-tartatott vólna. Igy egy embernek hasznos tanácsa által az egész Görög Ország meg-szabadíttatott, és Asia Európától meg-gyözettetett. Ez a' második gyözedelem, melly a' Marathon mezejében lévö gyözedelemhez hasonlíttathatik: mert hasonlóképpen Salamin Városánál egy kevés hajók által olly nagy sereg hajók, [22:] a' kirül soha senki nem emlékezik, meg-gyözettettenek.

Hatodik Rész.

THemistocles ebben a' hadban nagy becsületben vala, békességes idöben-is nem vala alább való: mert midön Athenás Városbeliek Phalerus rév partyával, melly mind kicsiny 's mind pedig alkalmatlan vala, élnének, az ö tanácsával hármas rév-part Piraeában építtetett, kö falakkal környül vétettetett, és úgy meg-erösíttetett, hogy szépségére nézve Athenás Városával vetekednék, hasznára nézve pedig azt fellyül haladná. Athenás Városának kö-falait életének nagy veszedelmivel viszontag fel-építtette. Mert midön

[k] [A 20. lapon az őrszó:] Ötödik

Lacedaemoniaiaknak az ellenségnek ki ütése miatt jó alkalmatosságok adattatott vólna, hogy Peloponnesus Városán kivül[18] más kerített Város ne vólna, hogy erös helyek, mellyeket az ellenség bírna, ne vólnának, az Athenás Városbelieknek nem akarák meg-engedni, hogy kö-falakat építenének. Az ö szándékok sokkal külömb vala, hogy nem mint mutattyák [23:] vala. Mert Athenás Városbeliek az Marathon mezején és Salamin Városánál lévö két gyözedelemért minden nemzeteknél olly nagy hírt nevet szerzettenek vala magoknak, hogy Lacedaemon Városbeliek azt gondolnák, hogy ö vélek a' felsöségért meg kellene harczolniok, mellyre nézve azt akarják vala, hogy semmi erejek és hatalmok ne lenne. Minekutánna pedig meg-értették vólna, hogy a' kö falak fel-építtetnének, követeket küldének Athenás Városában, kik meg-tíltanák, hogy ne építenének, kiknek jelenlétekben megszünének és azt felelék, hogy ezen dolog végett követeket küldenének ö hozzájok. Ezen követséget magára válalván Themistocles, maga egyedül el-méne, meg-parancsolván, hogy a' többi követek elébb utánna ne jönének, míg a' Városnak kö-falai elég magassan fel nem építtettenek vólna. Azonban pedig minden szolgák és szabadossak szorgalmatossan munkálkodnának, és semmi némü helynek, az akár szent, akár nem, akár magános, akár közönséges vólna,[19] ne kedveznének, hanem minden felöl valamit[1] [24:] alkalmatosnak itélnének az építésre öszve hordanának. Es igy Athenás Városának kö falai kápolnákból és koporsó kövekböl építtetének.

Hetedik Rész.

THemistocles pedig Lacedaemonban érkezvén, a' Birák[20] eleibe nem akart menni, hanem azon vólt, hogy az idöt sokáig halogatná, okot adván, hogy az ö több követ társait várná. Midön a' Lacedaemoniaiak neheztelnének, hogy mindazonáltal az építésben el-járnának, és hogy ezen halogatás által öket csak tartóztatni akarná, azonban a' többi követek-is el-érkezének, a' kiktül midön meg-értette vólna, hogy az épületnek kevés héja vólna, a' Lacedaemoniai Város Biráihoz[21] ment, a' kik a' Városnak elö-járói valának, és azt mondotta, hogy ök a' dolgot nem igazán értették vólna meg. Minek-okáért illendö vólna, hogy becsületes és jeles férfiakat küldenének, a' kiknek hitelt adhatnának, kik meg-tekíntenék a' dolgot, azomban pedig ötet kezesnek ott fognák. Engedének néki, és három [25:] jeles férfiak küldettetének Athenás Városában, kikkel Themistocles-is az ö követ társait el-bocsátta, meg-hagyván azoknak, hogy a' Lacedaemoniai követeket ad-

[1] lamit [csak őrszóként van meg a nyomtatványban a 23. lapon]

dig el ne bocsátanák, valameddig önnön maga viszsza nem jött vólna. Ki midön azt gondolná, hogy már Athenás Városában el-érkeztenek vólna, a Lacedaemoniai Birák és Tanács[22] eleibe ment, és azok elött szabadon megvallotta, hogy az Athénás Városbeliek az ö Tanácsával, mellyet minden nemzeteknek törvénnyek szerint meg-cselekedhetnének, nem csak az ö közönséges és eleiknek, de még házi Isteneket-is hogy mennél jobban az ellenség ellen meg-oltalmazhatnák, kö-falakkal bé-kerítették vólna, mellyet nem a' végre cselekedtenek, hogy Görög Országnak kárára vólna, mivel az ö Városok mint egy kö-fal és Bástya vólna az ellenség ellen, melly Város alatt már két izben a' Királynak hadi ereje meg-verettetett vólna. Lacedaemon Városbeliek pedig nem jól és igen illetlen cselekednének, a' kik inkább az önnön magok birodalmokra, mint az egész Görög Or-[26:]ságnak hasznára vigyáznának. Annak-okáért ha az ö követtyeket, kiket Athenás Városában küldöttenek, megint viszsza kivánnák, tehát ötet el-bocsátanák; mert ha külömben cselekednének, többé azokat viszsza ne várnák.

Nyoltzadik Rész.

MIndazonáltal az ö haza-fiainak irigységeket el nem kerülhette, mert ugyan azon félelem, melly miatt Miltiades el-kárhoztatott, számkivetésben az Athenás Városbelieknek szokások szerint[23] küldettetett, innét Argos Városába ment lakni. Ott midön az ö sok jeles cselekedetiért nagy becsületben és méltoságban élne, Lacedaemon Városbeliek Athenásban követeket küldöttenek, kik ötet jelen nem létében bé-vádolnák, hogy a' Persiaiak Királylyával szövetséget vetett vólna Görög Ország ellen. Minek-okáért távol létében hazájának el-árulásával kárhoztatott. Mellyet midön meg-értett vólna, látván, hogy ö néki bátorságos maradása Argos Városába nem lenne, Corcyra Városába költözködött. Ott [27:] midön eszébe vette vólna, hogy annak a' Városnak fejedelmi[24] félnének, ne ö miatta a' Lacedaemoniaiak és Athenás Városbeliek háboruságot ne indítanának, az Admetus Molossusok Királlyához, a' kinél az elött-is lakott,[25] folyamodott. Midön oda érkezett vólna, és a' Király akkor jelen nem vólna, hogy annál kedvesebben fogadná ötet és jobban meg-oltalmazná, kissebbik leányát ölébe fogá, és azzal együtt egy kápolnába, a' mellyet igen szent helynek tartottanak, méne, és abból elébb ki nem jöve, miglen a' Király jobb kezét néki nyujtván azt nem fogadá, hogy ötet hüsége alatt meg-tartaná, a' mint hogy meg-is tartotta. Mert midön Athenás Városbeliek és Lacedaemoniaiak ötet közönségesen kivánnák, mindazonáltal ötet számkivettettet el nem árulta; hanem inkább intette, hogy magára vigyázna, mivel nehezen maradhatna-meg bátorságossan

olly közel lévö helyben. Annak-okáért ötet Pydna Városában vitette, és annyi kíséröket, a' mennyi szükséges vólt, adott melléje. Ezt meg-halván[26] titkon hajóba szálla, [28:] melly midön a' nagy szélveszek által Naxus szigetiben vitettetnék, holott akkoron az Athenás Városbeli sereg táborban fekszik vala, jól tudgya vala Themistocles, hogy ha oda érkeznék, ö nékie el kellene veszni. Ez nagy veszedelmet látván, magát az hajó Urának megjelenté, annak sokat igérvén, ha ötet életében meg-tartaná. Az hajónak Ura ezen hires nevezetes férfiunak esetin könyörülvén, egy nap és étzaka meszsze a' szigettül a' tengeren vas macskákkal meg-tartóztatta hajóját, és senkit abból ki nem bocsáta onnét, Ephesus Városába érkezett és ott Themistoclest ki-szállította; kinek jó-akarattyát és hü szolgálattyát érdemessen meg-hálálta.

Kilentzedik Rész.

TUdom, sokan azt irják, hogy Themistocles Xerxes Királynak uralkodásában Asiában ment, de leg-inkább Thucydidesnek hitelt adhatunk, mivel azok között, a' kik ezt a' Historiát irták, leg-régibb vólt és abban a' Városban-is születtetett.[27] Az pedig azt irja, hogy ö [29:] az Artaxerxeshez jött, és ö néki illyetén szókkal irott levelet küldött: „En Themistocles jöttem te hozzád, a' ki minden Görögök között leg-több károkat töttem a' te házadnak, midön énnékem szükségképpen a' te Atyád ellen hadakoznom kellett, és az én hazámat oltalmaznom. Ellenben pedig sok jóval-is voltam ö hozzá, minek utánna én már bátorságban volnék, ö pedig veszedelemben forogna. Mert midön Salamin Várossánál lévö harcz után Asiaban nem akarna viszsza térni, meg-irtam néki, hogy a' minémö hídat Hellespontusnál építtetett, el akarnák hányni, hogy az ö ellenségétöl környül vétettetnék; mellyet meg-értvén a' veszedelemtül meg-menekedett. Most pedig te hozzád folyamodtam, egész Görög Országból ki-üzettetvén a' te barátságodat keresem, mellyet ha meg-nyeréndek, szintén olly jó-akaród leszek, valaminémü ellensége voltam ö néki. Azon kérlek pedig tégedet, hogy azoknak a' dolgoknak gondolkodására, a' mellyekrül veled szólni akarok, egy esztendöre[m] való idöt adgy, [30:] az el-telvén, elödbe bocsáss."

Tizedik Rész.

ENnek bátorságán csudálkozván a' Király, kiván vala illy jeles férfiúval meg-békélleni, meg-engede néki. Ö az említett idö alatt a' Persiai nyelvet

[m] eszrendöre

tanulta,[28] a' mellyben annyira elö ment, hogy sokkal ékessebben szóllott a' Király elött, mint a' Persiaiak.[29] Ez midön a' Királynak sokat igérne 's azt-is fogadta vólna, hogy ha tanácsával élne, egész Görög Országot hatalma alá holdétaná, az Artaxerxestül nagy ajándékokkal meg-ajándékoztatván Asiaba viszsza-méne, és Magnesia Városába magának lakó helyet választa, mellyet a' Király néki ajándékoz vala, meg-parancsolván, hogy az a' Város szükségére való kenyeret adgyon ö néki; a' mellyböl esztendönként ötven tálentoma jár vala, ezenkivül nem csak Lampsacum[30] Városát néki adá, a' melly borral tartaná, de még Myuntest-is,[31] a' melly minden-féle eledellel táplálná. Ennek mind ez mai napiglan két emlékeztetö jelei maradtanak, edgyik az ö koporsoja nem mesz-[31:]sze a' Várostul, a' mellyben el-temettetett, a' másik Magnesia Városának piaczán lévö oszlopok; kinek halálárúl sokképen irnak némellyek, de mi inkább Thucydidesnek hiszünk, a' ki azt irja, hogy Magnesiában holt-meg betegségében; mindazonáltal nem tagadgya, hogy ollyan hire-is vólt, hogy magát meg-étette méreggel kész akartva, midön azon dolgokat, a' mellyeket a' Királynak Görög Országnak megholdoltatása felöl igért, végben nem vihette vólna. Ugyan azon Thucidides azt irja, hogy ennek csontyait Athenás Városában az ö rokoni és baráti titkon el-temettették; mivel azokat, kik hazájoknak el-árulásáért el-kárhoztattak, nem szabad vala el-temetni.

ARISTIDES.[n]

Elsö Rész.

ARistides az Athenás Városbeli Lysimachusnak fia, csak nem mindenben hasonló vólt Themistocleshez, annak-okáért ö véle a' felsöségért vete-[32:]kedett, és egymást rágalmazták. Innét ki-teczik, mennyivel az ékessen szollás az ártatlanságot fellyül haladgya. Mert noha Aristides mértékletessége által olly hires nevezetes vala, hogy ö egyedül, a' kirül soha senki nem emlékezik, a' mennyire a' historiákból érthettyük, igaznak neveztetett, mindazonáltal Themistocles által annyira meg-kissebbíttetett, hogy tiz esztendeig való számkivetésben küldettetett;[32] ki midön látná, hogy a' fel-háborodott kösség le nem csendesíttethetnék, és el-mentében egy személyt meg-sajdított vólna, a' ki azt irja vala,[33] hogy hazájából ki üzettessék, azt kérdé ö töle, miért cselekedné azt, avagy mit vétett vólna Aristides,[o] és miért büntettetnék olly nagy büntetéssel? kinek azt felelé, hogy ö Aristidest

[n] [A fejléc a 32–34. lapon:] ARISTIDES.
[o] Aristiades,

nem ismérné, mindazonáltal azt sajnálná, hogy azon szorgalmatoskodott, hogy egyebeken kivül igaznak neveztetett. Említet számkivetésében pedig nem vólt tiz esztendeig, mert minek utánna Xerxes Görög Országban jött vólna, az ö számkivetésinek hatodik esztendejében a' kös-[33:]ségnek végezéséböl viszontag hazájába viszsza-hivattatott.

Második Rész.

JElen vólt a' vizen való harczon Salamin Városánál, a' melly elébb vólt, mint számkivetésébül meg-szabadíttatott. Ugyan ö vólt Plataea Várossánál való harczon-is Athenás Városbelieknek Hadnadgyok, melly harczon Mardonius meg-verettetett, és hadi serege le-vágattatott. Ezen jeles cselekedetin kivül, a' hadi dolgokban semmi emlékezetre méltó dolgot nem cselekedett. Igasságának és ártatlanságának pedig sok jeles cselekedeti vannak: kiváltképpen pedig maga jó viselése által nyerte azt, hogy midön Pausaniással együtt Görög Országnak hajóiban vólna, és az ö Hadnagysága alatt Mardonius meg-verettetett vólna, a' tengeren lévö birodalom Lacedaemoniaiaktúl Athenás Városbeliekre hozattatott; mert az elött való idökben mind a' vizen 's mind pedig szárazon a' Lacedaemoniaiak viselték a' Hadnagyságot, akkor pedig Pausániás mértékletessége,[34] [34:] Aristidesnek pediglen igassága által lött, hogy Görög Országnak csak nem minden városi az Athenás Városbeliekhez adák magokat, és az ellenség ellen azokat választák Hadnagyoknak, hogy annál-is inkább ellenségeknek ellene álhatnának, ha történet szerint ujonnan hadakozni akarnának.

Harmadik Rész.

A' hajóknak építésére, és hadi népeknek gyüjtésére minden Városok, mennyi pénzt adnának, Aristides választatott, hogy el-rendelné, a' ki esztendönkint négy száz és hatvan tálentomokat Delus szigetiben, Görög Országnak közönséges tár-háza lévén, vitettetett, melly kincs az után való idökben egészen Athenásba hozattatott. Ez melly nagy mértékletességgel élt, semminémü dologbul jobban ki nem teczik, mint abból, hogy noha nagy tiszteket viselt, mindazonáltal olly nagy szegénységben hólt-meg, hogy nem maradott annyi java, a' mellybül el-temethették vólna. Mellyre nézve az ö Leányi a' kösségnek pénzéböl tápláltatta-[35:]nak, és ki-házasíttattanak. Meg-hólt Themistocles számkivettetése után negyedik esztendöben.

PAUSANIAS.[P]

Elsö Rész.

A' Lacedaemoniai Pausaniás, mérész és bátor szivü férfiú, de egész életében álhatatlan vala: mert valamint joságos cselekedetekkel fel-ékesíttetett, igy vétkekkel meg-vesztegettetett. Kinek Plataea Városánál való harcza hires neves, mert abban Mediabéli Mardonius a' Királynak Tisztartója és Vöje, a' ki minden Persiaiak között leg-hiressebb nevezetessebb és okossabb vitéz vala, két száz ezer válogatott gyalogokkal, és husz ezer lovasokkal kevés erövel Görög Országból ki-üzettetett, 's maga-is a' harczon le-vágattatott. Melly gyözedelem után fel-fuvalkodván, nyughatatlankodni kezdett, és nagy méltóságra vágyódni. Leg-elsöben-is abban vétett, hogy a' nyert prédából három lábú aranyas asztalt Del-[26:]phis szigetében[35] a' bálvány Apolló Istennek küldött, illyen szókkal irott fellyül való irással: Pausaniásnak hadnagyságában az ellenség Plataea Városánál meg-verettetvén, gyözedelemnek emlékezetiért az Apollónak ezt az ajándékot adta. Melly fellyül való irást a' Lacedaemoniaiak ki-vakartattak és annak helyébe nem egyebet, hanem azoknak a' Városoknak neveket irattatták, mellyeknek segétségek által a' Persiaiak meg-gyözettettek.

Második Rész.

EZen harcz után azon Pausaniást közönséges hajókkal[36] Cyprus és Hellespontusban küldötték, hogy azokból a' tartományokból az ellenségnek oltalmazó seregit ki-üzné, mellyet szerencsésen véghez vivén, jobban felfuvalkodott, és nagyobb méltóságra-is vágyott. Mert midön Byzantiumnak meg-vétele után sok Persiai Nemes vitézeket, és azok között a' Királynak némelly rokonit el-fogta vólna, azokat titkon Xerxes Királynak viszsza küldötte, tettetvén magát, mintha a' fogságból el-[27:]szaladtak vólna; kikkel együtt Eretria Városából való Gongylust-is, a' kinek illyetén szókkal irott levelet adott, hogy a' Királynak adná, a' mint Thucydides irja: „Pausaniás Spártánusoknak fö Kapitánnyok, minekutánna meg értette vólna, hogy azok a' te rokonid legyenek, a' kiket Byzantium Városában el-fogott, tenéked Sarcz nélkül viszsza bocsátotta, kivánván veled ismeretségben és sogorságban jutni. Annak-okáért ha tenéked ugy teczik, add neki a' te Leányodat házas-társúl; mellyet ha meg-cselekedéndesz, azt fogadgya, hogy

[P] [A lapszámozás 35 után tévesen 26-tal folytatódik. Ettől kezdve mi is a hibás lapszámokra utalunk, mert a nyomtatvány ezt az elrontott számozást már következetesen végigviszi. Így a fejléc a (helyes) 35 – (hibás) 33. lapon:] PAUSANIAS.

mind Spárta Városát, 's mind pedig az egész Görög Országot hatalmad alá holdíttya. Ezen dolog végett mi szándékod legyen, bizonyos hü emberedet küldgyed ö hozzá, a' kivel bövebben szolhasson és végezhessen." A' Király ennyi barátinak és rokoninak meg-szabadulásokon felette igen meg-örülvén, sietséggel Artabazust Leveleivel Pausániáshoz küldi, mellyben igen dicséri ötet, és egyszers 's mind kéri-is, hogy semmit hátra ne hadgyon azoknak a' dolgoknak végbe vitelében, a' mel-[28:]lyekrül fogadást tészen; mellyet ha meg-cselekedéndene, semminémü dologban fogyatkozás nem lenne. Pausaniás a' Királynak akarattyát 's ajánlását meg-értvén frissebben kezde a' dologhoz, a' Lacedaemoniaiaknak gyanakodásokban esék. Azonban haza hivattatván, halálra kárhoztatott, és noha fel-szabadíttatott: mindazonáltal bizonyos summa pénzel meg-büntettetett, és a' hajókhoz viszsza nem bocsáttatott.

Harmadik Rész.

DE ö nem sok idö mulván szabad akarattyából a' hadi sereghez viszsza ment, ott nem okossan, hanem inkább esztelen az ö szándékát és igyekezetit ki-nyilatkoztatta. Mert nem csak az ö eleinek szokásokat és erkölcsöket, hanem még-ruháját-is, és ruházattyát meg-változtatta: Királyi módra Persiai ruhába öltözött, Persiai és AEgyptombéli darabontokat[37] tartott; Persiaiaknak szokások szerint mértékletlen vendégeskedett, el-annyira, hogy a' jelen valók el nem szenvedhetik vala; sen-[29:]kit maga eleibe nem bocsátott, kevéllyen felelt, és kegyetlenül uralkodott; Spárta Városába viszsza térni nem akara, hanem Golonásban ment, a' melly hely Troades mezején vagyon; ott mind hazája, 's mind pedig maga ellen ártalmas tanácsot tart vala. Mellyet minek-utánna Lacedaemoniaiak meg értettek vólna, követeket küldének ö hozzá levéllel,[38] a' mellyben rövideden az ö szokások szerint[39] ez vala irva: hogy ha haza nem jöne, ötet halálra kárhoztatnák. Melly követség által indéttatván, olly reménségben vala, hogy pénz és hatalom által a' jelen való veszedelmet el-távoztathatná, haza méne; meg-érkezvén, a' fö Biráktúl[40] fogságba vettetett, mert szabad vala az ö törvénnyek szerint minden fö Biráknak a' Királlyal azt el-követni; innét noha magát ki-szabadította, mindazonáltal gyanuság nélkül nem vala, mert a' gyanuság fenn maradott, hogy tudni-illik a' Királlyal szövetséget vetvén egyet értene. Vala bizonyos nemzetség, melly Helotesnek hivattatik vala, mellynek nagyobb része a' Lacedaemoniaiaknak mezejeket [30:] miveli és munkállya vala, kik szolgák gyanánt valának; ezeket-is azt gondollyák vala, hogy szabadságoknak reménsége alatt magához akarja vala vonni. De mivel bizonyos nem vala, és ezen vétekrül nyilván nem vádoltathatik vala, illetlennek itélik

vala illy hires nevezetes férfiat gyanoságból el-kárhoztatni, inkább várakozni akarának, mig a' dolog jobban világosságra jöne.

Negyedik Rész.

AZonban egy Argilius nevü ifjacska, kit gyermek korában Pausániás tisztátalan szeretettel[q] szeret vala, egy levelet vévén ö töle az Artabázushoz, gyanoságban esék ö felöle, mintha abban ö felöle valami irva volna, mivel azok közzül még senki viszsza nem jött vólna, a' kik ezen dolog véget oda küldettettek vala: a' levélnek petsétit le-szakasztván fel-szakasztá a' levelet, meg-értette abból, hogy ha el-vitte vólna, el-kellett vólna nékie veszni. Ugyan abban a' levélben irva vala, miképpen Pausániás és a' Király egymás között meg e-[31:]gyeznek vala. Ezt a' levelet ö a' Város Biráinak adta. Itt nem kell el-felejtkeznünk a' Lacedaemoniaiaknak emlékezetre méltó mértékletességekröl: mert ezen ifjunak bé adásával sem vitethetének arra, hogy Pausániást meg-fognák, nem-is akarának elébb rajta eröszakot tenni, mig magát el nem árulta vólna. Annak-okáért ennek a' bé-adónak meg-hagyák, mit akarnának, hogy cselekednék. Vala Neptunusnak szenteltetett templom Taenarusban, mellyet meg-ferteztetni nagy véteknek tartottak a' Görögök. Abban szaladott ez a' bé-adó és az oltárra ült, a' mellett egy helyet csináltanak a' föld alatt, a' mellyben mindenek meg-hallattattanak, valamellyeket az Argiliussal szolnak vala. Abban a' Város Birái közzül némelylyek alá szállottanak vala. Pausániás midön meg-hallotta vólna, hogy Argilius az oltárhoz szaladott, fel-háborodván oda ment; ki mikor ülve látná az oltáron nagy alázatossan könyörögni, kérdezi vala, mi vólna az oka illy hertelen tanácsának; kinek ö meg-mondá, melly dolgot az ö leveléböl megértett volna; [32:] Pausániás[r] annál-is inkább meg-iedvén, kéri vala ötet, hogy ki ne mondaná, és el ne árulná ötet, a' ki ö véle sok jót tött vólna, ezt az egyet hogy ha meg-engedte vólna néki, és ebböl[s] a' nehéz dologból, a' mellyben keveredett vólna, ki-szabadította vólna, nagy hasznára és elömenetelire fogna ö néki szolgálni.

Ötödik Rész.

EZeket a' Birák meg-értvén, jobbnak itélik vala ötet a' Városban megfogni, a' hova midön viszsza tértenek vólna, Pausaniás-is azt gondolván,

---

[q] szerettel
[r] [A 31. lapon az őrszó:] Pausa-
[s] ebból

hogy már meg-engeszteltetett vólna Argilius, Lacedaemon Városába visszsza méne; uttyában midön már meg akarnák fogni, egy Birónak személylyéböl, a' ki ötet inteni akarja vala, eszbe vette, hogy utánna leseskednének. Annak-okáért egy néhány lépéssel elöbb azok elött, a' kik ö utánna valának, Minervának templomába szaladott, melly Chalcioecusnak hivattatik. Es hogy abból ki ne szaladhatna, azontúl a' Birák azon templomnak ajtaját bé-zárták, és a' héazat-[33:]tyát le-rontották,[t] hogy annál könnyebben a' levegö ég alatt el-veszne.

Azt irják, hogy abban az idöben Pausániásnak az Annya még élt, a' ki már igen nagy vénségre jutott vala, meg-halván fiának latorságát leg-elsöben vitt követ a' templom ajtaja eleibe fiának bé rakására. Igy Pausaniás hirét nevét, mellyet vitézségével szerzett vala, rút halállal mocskolta-meg. Ki midön a' templombúl hólt elevenen ki-vitettetett vólna, azonnan meghólt. Kinek hólt testét midön némellyek oda akarták vitettetni, a' hova az el-kárhoztattak bé-ásattak, nem teczett sokaknak; és meszsze attúl a' helytül, a' hol meg-hólt, el-temették. Onnét viszontag a' Delphus bálvány Istennek feleletire ki-ásattatott, és azon a' helyen, a' mellyen meg-hólt, el-temettetett.

CIMON.[u]

Elsö Rész.

CImon Athénás Városbeli Miltiades fiának ifjúságában kemény állapattya vólt, mert midön az ö Attya a' [34:] reá vetett bizonyos summa pénzt a' népnek meg nem fizethette vólna, és a'miatt a' fogságban meg-hólt vólna, Cimon hasonlóképpen azon fogságban tartatik vala, és az Athénás Városbéli törvények szerint elébb el nem bocsáttathatik vala, mig a' pénzt meg nem fizette vólna, a' mellyet a' Attyára vetettek vala. El-vette vala pedig feleségül édes nénnyét, kinek Elpinice vala neve, mellyre mind hozzá való szereteti, 's mind hazájának szokása[41] által indíttatván, mert Athenás Városbelieknek szabad vala egy atyától való születetteknek öszve házasodni. Ezen házasságot meg-kivánván Calliás, a' ki nem olly nemes, mint pénzes[42] vala, a' ki a' Bányákból sok pénzt gyüjtött vala, ez Cimonnal alkuszik vala, hogy ötet néki adná feleségül: mellyet ha meg-nyert vólna, az említett pénzt ö érette meg-fizetné. Midön Cimon ezt az ajánlást meg-vetette vólna, Elpinice nem akará meg engedni, hogy Miltiadesnek nemzetsége a' fogságban

[t] le-rontotrák,

[u] [A fejléc a 34–39. lapon:] CIMON.

meg-halna, és el-veszne, és mivel meg-szabadíthatná, meg-igéré magát a' Calliásnak, ha azt, [35:] a' mellyet fogadott, bé-tellyesítette vólna.

Második Rész.

ILlyenképpen Cimon a' fogságból ki-szabadúlván, hirtelen fejedelemségre jutott: mert ékessen szolló és felette igen adakozó vala, mind a' törvényekben 's mind a' hadi dolgokban túdós és okos vala, mivel az Attyával kicsinségétöl fogva a' hadi dolgokban forgolódott vala. Annakokáért nem csak a' kösséget hüségében meg-tartotta, hanem még a' hadi seregek elött-is nagy becsületben és méltoságban vólt. Leg-elsöben Kapitánnyá választatván Strymon folyó-vizénél a' Ráczoknak nagy hadi seregeket meg-verte és el-szélesztette; annakutánna Amphipolis Városát építette, és abban tiz ezer Athenás Városbelieket küldött lakni. Ezen fellyül ismét Mycalen Városánál Cyprus és Phoenicia szigetekböl való két száz hajókat meg-győzött, és ugyan azon napon hasonló szerencsével szárazon az ellenség ellen diadalmas vólt. Mert az ellenségnek hajóit el-fogván, mind-[36:]gyárt az hajókból maga seregit ki szállította, és az ellenségnek nagy erejét elsö ütközetben meg-verte, és el-kergette. Melly gyözedelem után midön nagy prédával viszsza térne, némelly szigeteket, mellyek a' kegyetlen rajtok való uralkodásnak miatta el akarnak vala pártolni, biztatván hüségekben meg-tartotta, egyebeket pedig, a' mellyek el-pártoltanak vala, elébbeni hüségekre meghajtotta. Scyrus szigetit, mellyben az idöben Dolopesek[v] laktanak, kik mivel vakmeröképpen ellene támadának, el-pusztította, annak régi lakosit a' Városból és szigetböl ki-üzte, annak mezejét és szántó-földeit hazafiainak felosztotta. Hasonlóképpen a' Thasus szigetbelieket, kik nagy gazdagságokban biznak vala, az ö el-jövetele által le-csendesítette. Ezekböl a' nyert prédákból Athenás Várának dél felöl való része meg-építtetett.

Harmadik Rész.

MElly dolgoknak szerencsés végben vitelek után midön egyedül maga a' Városban mindeneknél leg-hiressebb [37:] nevezetessebb vólna, abban az irigységben esett, a' mellyben az ö Attya, és több Athenás Városbeli Fejedelmek estenek. Mert az Athenás Városbeli szokás szerint, mellyet ostracismusnak hínak,[43] tiz esztendeig való számkivetésben küldettetett. Melly cselekedeteket az Athenás Városbeliek hamarébb meg-bánták, hogy

[v] Delopesek [Javítva a latin szöveg alapján.]

nem mint maga. Mert midön bátor szivel a' háláadatlan polgárok irigységinek engedett vólna, és a' Lacedaemoniaiak az Athenás Városbeliek ellen hadat indítottanak vólna, nagy kivánsággal kivánták az ö meg-ismért vitézségével ezen alkalmatossággal élni. Annak-okáért az ö számkivetésinek ötödik esztendeje után hazájában viszsza hivattatott. Mivel pedig számkivetésében Lacedaemon Városában lakott vala,[44] hasznossabbnak itélte lenni, hogy egymás között egyességben és békességben lennének, hogy nem mint hadakoznának; annak-okáért Lacedaemon Városában maga szabad akarattyából ment, és a' két hatalmas Város között békességet szerzett. Nem sok idö múlván annakutánna fö Kapitánnyá vá-[38:]lasztatván Cyprus szigetiben két száz hajókkal küldettetett; midön ennek a' szigetnek nagyobb részét meg-gyözte vólna, nehéz betegségben esvén, Citium Városában meg-hólt.

Negyedik Rész.

KIt Athenás Városbeliek nem tsak háboruságnak, hanem még bekességnek idejében-is sokáig ohajtottanak. Mert olly adakozó vólt, hogy midön sok helyeken Majorházai és kertyei volnának, soha azokban örizöt nem rendelt a' gyümölcsnek örzésére, hogy valami módon az, a' ki azzal akarna élni, meg ne bántatnék. Az ö szolgai mindenkoron pénzel jártanak utánna, hogy annak, a' ki segétsége nélkül szükölködnék, mindgyárt adhatna, ne láttatnék el-halasztásával segítségét meg-tagadni. Gyakorta ha történet szerint valamelly szegényre akadott, avagy ruházatlant látott, maga felsö ruháját adta néki. Minden napon ételt készíttetett, hogy arra mindeneket, valakiket a' piaczon hivatlan látott, magához bé-hivatott; a mellyet egy [39:] nap sem mulatott-el. Senkinek hü tanácsát, szolgálattyát, és javait meg nem tagadta, sokakat meg-gazdagított; nagy sok meg-hólt szegényeket, kiknek annyi értékek nem maradott, hogy el-temettethettenek vólna, maga költségével el-temette. Ekképpen viselvén magát, nem csuda, ha mind élete bátorságos vólt, 's mind halála siralmas.

LYSANDER.[w]

Elsö Rész.

A' Lacedaemon Városbeli Lysander nagy hirt nevet hagyott maga után, mellyet inkább szerencséje, mint vitézsége által szerez vala magának. Mert

[w] [A fejléc a 40–46. lapon:] LYSANDER.

nyilván vagyon, hogy Athenás Városbelieket, a' kik Peloponnesusok ellen huszon hat esztendeig hadakoztanak, meg-erötlenítette, és meg-gyözte. Azt pedig, miképpen és mi módon vitte végben, nem tudhatni; Mert nem az ö hadi sereginek vitézsége, hanem az ellenségnek gondviseletlensége által lött, kik midön tisztviselöjöknek nem akar-[40:]nának engedni, hajójokat el-hagyván, a' mezökön ide 's tova el-széledtenek, az ellenségnek kezébe esének. Mellyre nézve Athenás Városbeliek Lacedaemon Városbelieknek meg adák magokat. E' gyözedelem után Lysander fel-fuvalkodván, és mivel annak elötte-is mindenkoron nyughatatlan, háboruságot indító és vakmerö vólt, olly fel-fuvalkodva viselte magát, hogy az ö szolgálattya által a' Lacedaemoniaiak a' Görögöknek nagy gyülölségekben esének. Mert midön Lacedaemoniaiak gyakorta azt mondották vólna, hogy a' hadnak az vólna az oka, hogy az Athenás Városbelieknek fel-fuvalkodott birodalmokat meg-ronthatnák és meg erötleníthetnék. Minekutánna Lysander AEgos folyó-vizénél az ellenségnek hajóit el-nyerte vólna, minden erejével azon igyekezett, miképpen minden Városokat birodalma alá meg-hajthatná, ugy tettette magát, mintha mindeneket Lacedaemoniaiaknak javokra cselekednék. Mert minek utánna azokat, kik Athenás Városbelieknek segítségekre vóltanak, minden Városokból ki-üzte [41:] vólna, minden Városokban tiz férfiakat választott, kikre a' fö birodalmat, és minden dolgokat bizott. Ezek közzé senki bé nem vétettetett vala, hanem csak az, a' ki az ö házában lakott,[45] avagy hittel meg-fogadta néki, hogy híve és tulajdona lenne ö néki.

Második Rész.

IGy minden Városokban tiz férfiakból álló birodalmat rendelvén, mindenek az ö akarattya szerint lönek vala; kinek kegyetlenségérül és hitetlenségérül ha egy dolgot, példának okáért elö hozunk, hogy arrúl többet elö-számlálván ne fáraszszuk az Olvasót. Midön gyözedelmessen Asia tartománnyából viszsza tért vólna, és Thasus Városában meg-szállott vólna, melly várost, mivel kiváltképpen való hüséggel vala Athenás Városbeliekhez, annak-okáért mintha azok leg-hivebb barátok szoktanak vólna lenni, a' kik leg nagyobb ellenségek valának, el akart rontani. Láttya vala pedig, hogy ha fel tett szándékát el nem titkolta vólna, a' Thasusbeliek alattomban el-szaladnának, és [42:] magokra jobban gondot viselnének.[46]

Itt mivel LYSANDERNEK *Thasus Városbeliek ellen való kegyetlenségét az Autor fel nem jedzette, annak okáért Polyaenusbúl*[47] *rövideden az Olvasónak kedveért fel akartam jegyzeni:* Minek-utánna Lysander Thasus Városát, mivel az

Athenás Városbelieknek segítségekre vólt, el akarta vólna pusztítani, tartván pedig attól, hogy azok, a' kiket meg akar vala ö közzülök ölettetni, el-szaladnának, gonosz szándékát illyeténképpen akarja vala el-titkolni: vala a' Városban egy templom, melly Herculesnek szenteltetett vala, és igen szent helynek tartatik vala. Abban hivatván szép szóval az egész kösséget azt fogadá, hogy mindeneket meg-engedne nékiek, valamellyeket hüségek ellen cselekedtenek vólna; mivel maga-is az idö, a' veszedelem, és a' félelem, a' mellyben akkoron forgottanak vala, elégségesképpen mentegetné ötet; annak-okáért ne félnének, és semmitül ne tartanának, hanem szabadon öszve gyülekeznének, és ö felöle jó reménségben lennének, mivel [43:] kinek kinek meg-engedne, és senkit sem bántana; ezt meg-fogadván ö nékiek meg-esküvék az ö Istenekre és az ö Attyoknak Istenire, kiknek templomába és oltalma alá öszve hivatta vólna öket. Melly mesterségessen el-titkolt csalárdságos fogadásának midön hitelt adtanak vólna, elö-jövének azok-is rejtek helyekbül, kik Athénás Városbeliekkel tartának, és azoknak segitségekre valának, mellyre nézve félnek vala-is, hogy valami szerencsétlenség vagy veszedelem öket ne érné, kiket nem sok napok mulván, midön bátorságban vólnának, és senkitül sem félnének, együl egyig megfogatá, és kegyetlenül meg-öleté.

Harmadik Rész.

ANnak-okáért a' Lacedaemoniaiak a' tiz férfiakbol álló birodalmat, mellyet rendelt vala, meg-vetének, melly dolgon annyira meg-indúla, hogy a' Lacedaemonok Királyit[x] el akará veszteni, de látván, hogy azt az Isteneknek segítségek nélkül végben nem vihetné, mivel a' Lacedaemon Városbeliek min-[44:]deneket azok eleibe szoktanak vala terjeszteni. Annakokáért leg-elsöben-is a' Delphusban lévö bálvány Istennek papjait akarta pénzel el-fordítani; mellyet midön végben nem vihetett vólna, Dodona Városában lévö papokat meg-kisérté; midön ott-is szándékába meg-csalattatott vólna, azt mondá, hogy fogadást tött vólna Hámmon Jupiternek, mellyet meg akarna tartani; azt gondolván, hogy Africában lévö papokat könnyebben el-fordéthatná. Ez reménség alatt midön Africába ment vólna, a' Jupiternek papjai igen meg-csalták ötet, mert nem hogy magokat meghagyták vólna csalni, hanem inkább követeket Lacedaemon Városában küldöttek, kik Lysandert bé-vádolnák, hogy a' templomnak papjait el akarta vólna fordítani. Melly vétkéért vádoltatván, de viszontag a' biráktól[48] fel-

[x] Kiválytt

szabadíttatot, az Orchomenusoknak segétségekre küldettetett, és a' Thebanusoktul Haliártus Városánál meg ölettetett. E' felöl melly igaz itéletet töttenek, ki-teczik az Oratiobúl, melly az ö házában halála után találtatott, a' [45:] mellyben azt adgya tanácsúl a' Lacedaemon Városbelieknek, hogy a' Királyi méltoságot le-szállítanák, és csak egy fö Hadnagyot választanának a' hadnak viselésére. A' fellyebb meg nevezett oratio pedig ugy vala irva, hogy az Isteneknek itéletekkel egyezni láttatnék, melly itéletet nem-is kételkedik vala, bizván pénzében, hogy meg ne nyerne. Azt mondgyák, hogy Halicarnassusbeli Cleon irta ezt az Oratiot ö néki.

Negyedik Rész.

ITt nem kell el-felejtkeznünk a' Királyi tisztartónak Pharnabazusnak cselekedetirül. Mert midön Lysander a' hajóknak Hadnadgya sok dolgokat a' hadban kegyetlenül a' fösvénység miatt cselekedett vólna, és gyanakodnék, hogy ezen dolgokat az ö haza-fiai meg-tudnának, kéri vala Pharnabázust, hogy ö felöle a' Biráknak[49] bizonyság-tételt adna, melly jelessen és dicséretesen viselte vólna a' hadat, és a' szövetséges társaival miképpen bánt vólna, és hogy mindeneket szorgalmatossan meg-irna, mivel az ö méltoságára nagy tekintet lenne. [46:] Kinek örömest meg-fogadá, és egy nagy könyvet ira, a' mellyben ötet igen dicsiré és magasztalá, mellyet midön el-olvasott vólna, és igen teczett vólna néki, a' pecsétlés közben egy más hozzá hasonló könyvet, a' melly szintén olly nagy vólt, és egymástól meg nem ismérhették, bé-pecsételve adott helyébe, a' mellyben az ö fösvénységét és hitetlenségét voltaképpen vádollya vala. Innét Lysander haza érkezvén, minek utánna az ö cselekedett dolgairúl a' fö Birák elött[50] mindeneket kedve szerint elö beszéllett vólna, bizonyság gyanánt azt a' könyvet, mellyet Pharnabázus adott vala néki, elö adá. Ezt a' könyvet, Lysandert félre küldvén, midön a' Birák[51] által olvasták vólna, viszsza adák ö néki, hogy el-olvasná. Es ekképpen ez az esztelen maga magának vádolója vólt.

ALCIBIADES.[y]

Elsö Rész.

AZ Alcibiades Athenás Városbeli Clinianak fia. Ebben ki-teczik, a' [47:] természet meg-probálta, mit vihessen végben. Mert nyilván vagyon mindeneknél, valakik ö felöle irtanak, hogy senki nem vólt hiressebb neveze-

[y] [A fejléc a 47–66. lapon:] ALCIBIADES.

tessebb, mint ö, mind a' vétkekben, 's mind a' jóságokban. Hires nevezetes Városban nagy nemből születtetett, mindeneknél leg-ékessebb vólt az ö idejében, minden dolgokra alkalmatos, okos és bölcs tanács adó; Mert mind vizen 's mind szárazon fö Hadnagy vólt, olly ékessen szolló, hogy kiváltképpen való ékessen szollásával mindeneket fellyül haladna, olly ékes tekintetü és kegyes beszédü vala, hogy senki hozzá hasonló nem vólna. Ugyan ö midön az idö és alkalmatosság ugy hozná magával, munkás vala, békességes-türö, adakozó, méltóságos és tekintetes mind életében 's mind ruházattyában; nyájas, vig kedvü, és az idöhöz igen okossan alkalmaztattya vala magát. Ugyan ö midön üressége vólt néki, és oka nem lévén, hogy elméjét törné és fárasztaná valamelly dologban, tobzodó, feslett erkölcsü, bujálkodó és mértékletlen vala; ugy hogy mindenek csudálkozná-[48:]nak egy embernek illy külömbözö erkölcsén, és külömbféle természetin.

Második Rész.

A' Periclesnek házában fel-neveltetett (mert azt mondgyák, hogy ö néki mostoha fia vólt), Socratestül taníttatott. Az ö Ipa Hipponicus vólt, a' ki mindenek között a' Görög nyelvben leg-ékessebben szolló vólt; ugy hogy ha maga akart vólna valamit ki-gondolni vagy kivánni magának, több jókat ki nem gondolhatott és kivánhatott vólna, 's nagyobbakat sem nyerhetett vólna, mint a' mellyeket a' szerencse és a' természet ö néki adott vala; ifjúságában sokaktúl szerettetett a' Görögöknek szokások szerínt, azok között Socratestül-is, kirül emlékezetet tészen Plato az ö Symposium nevü Könyvében: mert elö hozta ötet, a' ki tudni-illik beszéllette néki, hogy a' Socratessel hált, és nem költt-fel mellöle külömben, mint a' fiú az ö Attya mellöl szokott fel-kelni. Annak-utánna midön jobban meg-nevelkedett, nem külömben sokakat szeretett, a' kiknek sze-[49:]retetekben a' mennyire szabad és tisztességes vala, sok gyülölséges dolgokat jelessen és nyájassan cselekedett, a' mellyeket elö-számlálnánk, ha nagyobb és derekassabb dolgok elöttünk nem volnának az elö-számlálásra.

Harmadik Rész.

A' Peloponnesiai hadban Alcibiadesnek tanács-adásából és javallásából Athenás Városbeliek a' Syrácusanusok ellen hadat indítottak, a' mellynek viselésére önnön maga Hadnagyá választatott. Ezen kivül két tiszti-társak, Nicias és Lamachus rendeltettenek melléje. Mellyhez midön készülnének és minek elötte a' hajók meg-indúlnának, történék, hogy egy étszaka a'

Mercuriusnak[52] minden bálvány képei, mellyek Athenás Városában valának, le-hányattatának, edgyen kivül, melly Andocides ajtaja elött vala, és Andocides Mercurius képének neveztetett. Ez midön ugy láttatnék, hogy sokaknak meg-egyezések és segétségek által lött vólna, mivel nem a' magánossan való, hanem a' közönséges dolgot illetné, a' [50:] kösség között nagy félelem támadott, hogy valami hirtelen való zendülés a' Városban ne támadna, melly a' kösség szabadságát le-nyomná. Ezen dolog ugy láttatik vala, hogy leg-inkább Alcibiadest illetné és hogy az ö dolga vólna, mivel mind hatalmassabbnak, mind nagyobbnak tartatik vala, mint valamelly magánossan való személly, mert sokakat adakozásával meg-hajtott vala, többeket pedig, kiknek törvényes állapatokban szolgálván barátivá tészen vala. Mellyre nézve valahányszor házából ki-ment, mindeneknél nagy becsületben és méltóságban vólt, és senki ö hozzá hasonló Athenás Városában nem tartatik vala. Annak-okáért nem csak nagy reménségek vala ö hozzá, hanem még féltenek-is töle, mivel sokat használhatott, és sokat árthatott-is. Gyalázatban-is keverik vala, hogy az ö házában Isteni szolgálatot rendelt vólna, melly az Athenás Városbelieknél nagy vétek vala, azt gondolták, hogy nem annyira az Isteni tiszteletnek, mint az öszve esküvésnek kedvéért rendeltetett vólna. [51:]

Negyedik Rész.

EZen vétkéért a' közönséges gyülekezetben az ö ellenségitül vádoltatik vala, de az idö jelen vala, hogy a' hadba menne; ö tartván attól, mert tudgya vala hazafiainak szokásokat, azt kiváná, hogy ha mit akarnának, inkább jelen létében elö-fognák, mint távol-létében valamelly vétekkel irigységböl vádolnák. Az ö ellenségi pedig el-végezék magokban, hogy jelen létében semmihez ne kezdenének, mivel láttyák vala, hogy ö néki semmit nem árthatnának, hanem azt az idöt meg-várnák, mikor el-ment vólna, hogy illyeténképpen távol létiben jobban vádolhatnák, a' mint hogy ugy-is cselekedének. Mert minek utánna azt gondolták, hogy már Siciliában érkezett vólna, távol létiben vádollyák vala ötet, hogy az Isteni tiszteletet meg-ferteztette vólna. Melly dolog végett midön a' Birák[53] ö hozzá Siciliában követet küldöttenek vólna, hogy viszsza térne házához, és magát mentené, ki noha már jó reménségben vólna, hogy azt az Országot meg-haj-[52:]taná, és jó rendben hozná, mind azonáltal engedett, és abban a' három rend evezös hajóban szállott, a' mellyet ö utánna küldöttenek, hogy haza jöne. Es midön Thurios[54] Városában Olasz Országban érkezett vólna, sokat gondolkodván magában hazafiainak a' Nemessek ellen való mértékletlen sza-

badságok és kegyetlenségek felöl, leg-hasznossabbnak itélte, hogy a' jelen való veszedelmet el-távoztatná, titkon az örizök mellöl el-szökött, és onnét elöször Elidesben,[55] annakutánna Thebas Városában ment. Minek-utánna pedig meg-hallotta vólna, hogy halálra itéltetett, és az ö jószága el-foglaltatott, és hogy, a' mint akkor szokásban vólt, Eumolpidás Papok a' néptül arra kénszeríttettek vólna, hogy ötet meg-átkoznák, és annak nagyobb emlékezetire egy kö oszlopra azon átok alá vetésnek mássa ki-meczetett, és a' közönséges piaczon fel-állíttatott vólna, Lacedaemon Városába ment. A' hol a' mint maga szokta vala mondani, nem hazája, hanem ellenségi ellen hadakozott, mivel hogy azok vólnának a' Városnak [53:] ellenségi. Mert midön eszbe vették vólna, hogy a' közönséges jónak sokat használhatna, azok a' Városból ötet ki-vetették, és többet engedtenek az ö haragjoknak, mint a' közönséges jónak. Annak-okáért Alcibiadesnek tanácsából a' Lacedaemon Városbeliek a' Persiai Királlyal békességet vetettenek, annak utánna Decelias Városát, a' melly Atticában vagyon, meg-erössítették, és oltalmazó népet szállítván belé, Athenás Városát meg-szállották. Ugyan azon Alcibiadesnek segitsége által Jonia tartománnyát az Athenás Városbelieknek társaságoktúl el-hajták. Melly által a' Lacedaemoniaiak sokkal hatalmassabbak löttenek a' hadakozásban.

Ötödik Rész.

MIndazonáltal ezen szolgálattyáért Alcibiadesnek nem hogy jóakarói és baráti, hanem inkább félelem miatt el-idegenedvén ellenségi löttenek. Mert midön ennek a' jeles férfiúnak szép okosságát minden dolgaiban látták vólna, féltenek, hogy hazájához való szeretetitül indittatván, valamikor ö tülök el [54:] ne hajlana, és az ö hazafiaival meg-békéllene. Annak-okáért alkalmatos idöt kerestenek, hogy ötet meg-ölnék és el-vesztenék. Melly dolgot Alcibiades elött tovább el nem titkolhatának, mert olly okos vólt, hogy meg nem csalhatták, kiváltképpen mikor magára vigyázni akart. Annak-okáért a' Tissapherneshez Darius Királynak Tisztartójához ment, kinek midön leg-kedvessebb embere lött vólna, és látná, hogy az Athenás Városbelieknek dolgok, szerencsétlen hadakozván Siciliában, mind alább szállana, ellenben pedig a' Lacedaemon Városbelieknek erejek nevekednék, elsöben Pisánderrel Athenás Városbeli Fö Kapitánnyal, kinek hadi serege Sámus Városánál vala, követei által beszélget, és az ö viszsza jövetele felöl emlékezetet tészen. Mert ugyan azon értelemben vala, mellyben Alcibiades, a' kösség hatalmának nem baráttya, ellenben a' fö rendnek jóakarója. Ettül el-hagyattatván leg-elsöben Thrasybulus Lyciusnak fia által, a' sereg-

tül viszsza fogadtatik, és számos[56] szigetinél fö Hadnadgyá tétettetik, an-[55:]nak utánna Theramenesnek segitsége által a' köz nép végezéséböl elébbeni állapattyába és méltóságába heljheztetik, és távol létében Thrasybulus és Theramenes mellé egyenlö hatalommal választatik, kiknek birodalmok alatt olly nagy változások löttenek minden dolgokban, hogy a' Lacedaemoniaiak, a' kik nem sokkal annak elötte gyözedelmesek vóltanak, megijedvén, békességet kértenek: Mert meg-gyözettettek vala ötször a' szárazon, és háromszor a' vizen lévö harczokon, a' mellyekben két száz három rend evezös hajókat el-vesztettenek, mellyek el-fogattatván az ellenségnek kezében estenek. Alcibiades az ö tiszti társaival együtt Joniát, Hellespontust, és ezen kivül sok Görög Városokat viszsza vött, mellyek Asia tartománnyának határiban valának; kik közzül sokakat erövel meg-vettenek, azok között Byzántium Városát-is, nem kevesebbeket szép szóval meg-hodoltatának, mivel a' foglyokhoz kegyelmességeket meg-mutatták. Innét prédával rakva meg-gazdagodott hadi sereggel nagy dolgoknak [56:] szerencsés végben vitele után Athenás Városába viszsza-tértenek.

Hatodik Rész.

EZeknek midön az egész Város Pyraeeumban eleiben ment vólna, olly nagy kivánsággal kivánták mindnyájan látni Alcibiadest, hogy a' kösség az ö három rend evezös hajójához öszve tódúlt, nem külömben, mint ha maga jött vólna. Mert a' kösség el-hitette vala magával, hogy az elött való szerencsétlenséginek és a' mostani szerencséjének ö egyedül az oka vólna. Annak-okáért mind a' Siciliának el-vesztését, 's mind a' Lacedaemoniaiaknak gyözedelmeket magok vétkének tulajdoníttyák vala, hogy tudni-illik illyetén jeles férfiat a' Városbúl ki-üztenek vólna. Nem-is ok nélkül gondolhatták, mert minek utánna a' seregnek elöl-járójává lött, az ellenség ö néki sem vizen, sem szárazon ellene nem álhatott. Ki midön a' hajóbul ki-szállott vólna, noha Theramenes és Thrasybulus, a' kik ö véle együtt a' seregnek elöl-járói vóltanak, és Pyraeeumba jöttenek, mindazonáltal a' [57:] kösség csak ötet magát kisérte, és a' melly soha szokásban nem vólt, hanem csak azoknál, a' kik az Olympiai játékokban gyözedelmessek vóltanak, aranyos és rézbül való koronákkal meg-ajándékozta. A' ki sirvan hazafiainak illyetén jó-akarattyokat jó neven veszi vala, megemlékezvén az elébbeni idönek nyomorúságárúl. Minek-utánna Asty Városában érkezett vólna,[57] a' kösséget öszve hivatván olly szép beszédet tartott, hogy senki nem vólt olly kegyetlen és kemény szivü, a' ki az ö esetin és szerencsétlenségin nem könyvezett vólna, és nem mutatta vólna magát ellenséginek lenni azoknak,

a' kik által hazájából ki-üzettetett, nem külömben mintha[z] más nép, és nem az, a' ki akkor sir vala, Isteni tiszteletnek meg-szegésiért ötet el-kárhoztatta vólna. Viszsza adattatának annak-okáért ö néki minden jószági, és ugyan azon Athenásbéli Eumolpidás papok, kik ötet átok alá vetették, viszontag az átok alól fel-szabadítani kénszeríttetének, és azok az oszlopok, a' mellyekre az átok vettetésnek mássa vala irva, le-rontatának, és a' tengerbe vettetének. [58:]

Hetedik Rész.

DE Alcibiadesnek ez az ö öröme nem vala állandó, mert midön nagy tisztességben és böcsületben vólna, és minden hatalom mind othon 's mind a' hadban ö néki adattatott vólna, hogy mindenek az ö akarattya szerint igazgattatnának, és ö két tiszti társokat kivánt vólna, hogy adnának mellé, tudni illik Thrasybulus és Adimantust[a], és ö néki meg-engettetett vólna, sereg hajókkal Asiában ment, mivel pedig Cymen Városánál szerencsétlen hadakozott, az ö hazafiainak elöbbeni gyülölségekben esett, mert azt gondollyák vala, hogy mindeneket véghez vihetne, mellyre nézve mindeneket, valamellyek szerencsétlen történtenek, ö néki tulajdonítottanak, azt mondván, hogy vagy restsége, vagy gonoszsága miatt cselekedte vólna. A' mint hogy meg-történik. Mert azzal vádollyák vala ötet, hogy a' Királytul pénzel meg-vesztegettetvén Cymen Városát nem akarta vólna meg-venni. Annak-okáért az ö szép elméjét és dicséretes vitézségét nagy [59:] szerencsétlenségének tulajdoníttyuk, mert nem csak szeretik, de még félnek vala-is ö tüle, hogy jó szerencséjében és nagy gazdagságában el-bizván magát az uraságra[58] vágyódnék. Mellyre nézve ugy történék, hogy tisztibül jelen nem létében ki-veték, és ö helyette mást választának. Mellyet ö meg halván haza térni nem akart, hanem Perinthusban ment, és ott három kastélyokat meg-erösített, úgymint Bornust, Byziamot, és Themeonticust[b], és sereget gyüjtvén, a' Görögök közzül leg-elsöben Rácz Országban[59] bé-ütött, dicséretessebbnek tartván az ellenségnek prédájából meg gazdagodni, mint a' Görögöknek. Melly dolog által hire neve és gazdagsága nevekedvén magának nagy barátságot szerez vala Rácz Országnak némelly Királyinál.

---

[z] nintha
[a] Adimantest, [Javítva a latin szöveg alapján.]
[b] Themonticust, [Javítva a latin szöveg alapján.]

Nyoltzadik Rész.

MIndazonáltal az ö hazájárúl el nem felejtkezhetett, mert[c] midön Aegos folyó-vizénél Athenás Városbelieknek fö hadnadgyok Philocles az ö hajóival meg-szállott vólna, és Lysánder [60:] a' Lacedaemoniaiaknak fö Hadnagyok nem meszsze vólna, a' ki azon igyekezik vala, hogy mennél tovább tartóztatná a' hadat, mivel ö nékik a' Király pénzt adott vala, ellenben az Athénás Városbelieknek, mindenekbül ki-fogyván, a' hajójokon és fegyvereken kivül semmiek nem vala. Alcibiades Athenás Városbelieknek táborában jött, és ott a' nép elött szólani kezdett, ha azt akarnák, a' Lysandert arra kénszerítené, hogy vagy meg-harczolna, vagy békességet kérne: Mert a' Lacedaemoniaiak nem akarnának a' vizen meg-ütközni, mivel a' szárazon nagyobb erejek vólna, mint a' vizen; ö néki pedig könyü dolog vólna a' Ráczoknak Királlyát Seuthest arra venni, hogy azokat az Országból kiüzne, mellyre nézve szükségképpen avagy meg-harczolnának a' vizen, avagy pedig meg-békéllenének. Ezt noha Philocles láttya vala, hogy igen hasznos tanács vólna, mindazonáltal tanácsát nem akarta követni, mivel tudgya vala, hogy ha Alcibiades viszsza vitettetett vólna, a' sereg elött ö néki semmi becsülete nem leéndene, és ha [61:] valamelly dolgot szerencsésen végben vinnének-is, abban ö néki semmi része nem lenne, ellenben ha mi szerencsétlenség történnék, egyedül magát tennék vétkessé. Ettül Alcibiades el-menvén, „mivel", ugy mond, „hazádnak gyözedelmét nem akarod, arra intlek, hogy a' te vizi erödet az ellenségnek ellenébe szállítsad. Mert félö, hogy a' mi vitézinknek gondviseletlensége által alkalmatosság ne adattassék Lysándernek a' gyözedelemre." Melly dolog meg nem csalta ötet, mert midön Lysánder a' kimek által meg-értette vólna, hogy Athénás Városbeliek sereginek nagyobb része a' szárazra sákmányra ki ment vólna, és hajójokat csak nem szintén üressen hadta vólna, azt a' jó adatott alkalmatosságot el nem mulatta, hanem egy ütközettel az egész hadnak végét szakasztotta.

Kilentzedik Rész.

ALcibiades pedig minek utánna Athenás Városbeliek meg-gyözettetenek vólna, látván, hogy azon a' helyen bátorságos meg maradása nem vól-[62:]na, Thráciában Propontidesen fellyül ment, reménlvén, hogy ott kevés javaival jobban meg-maradhatna, de meg-csalatkozott, mert a' Rá-

[c] mett

czok minek utánna eszre vették vólna, hogy sok pénzt hozna magával, lest vetének néki, és minden kincsét, mellyet magával viszen vala, el-vévék, magát pedig el nem foghaták. Alcibiades látván, hogy bátorságos helye egész Görög Országban nem vólna, Lacedaemon Városbelieknek nagy erejek miatt, Pharnabazushoz ment Asiában, kivel annyira meg-szerettette magát, hogy senkit jobban nem szeretett, mint ötet. Mert ö néki Phrygiában Grunium nevü Várát adá, a' mellyben ötven tálentom jövedelme jár vala. Melly szerencséjével Alcibiades meg nem elégedvén, nem-is szenvedheti vala, hogy a' meg-gyözettetett Athenás Városbeliek szolgálnának. Annak-okáért minden tehetségivel azon igyekezik vala, hogy hazáját meg-szabadíthatná. De látván, hogy azt a' Persiai Királynak segítsége nélkül végbe nem vihetné, azért barátságot akart ö vele vetni, nem-is kételkedvén azon, [63:] hogy meg ne nyerné, ha csak alkalmatossága adatatnék a' beszélgetésre, mert tudgya vala, hogy Cyrus, az ö báttya a' Lacedaemoniaiaknak segitségek által titkon hadat készítene ellene. Es ha azt ö néki meg-jelentette vólna, láttya vala, hogy az által nagy gratiát nyerne.

Tizedik Rész.

MIdön ebben foglalatoskodnék, kérné-is Pharnabazust, hogy a' Királyhoz küldettetnék; ugyan azon idöben Critias és a' többi Athenásbeli Urak bizonyos embereket Lysanderhez Asiában küldöttek, kik ö néki meg-jelentenék, ha Alcibiadest el nem vesztené, semmi állandó nem lenne, valamelyeket Athenás Városában rendelt vólna. Annak-okáért ha azt akarná, hogy az ö rendelt dolgai állandók lennének, ötet üldözné. Ezen dolgon a' Lacedaemoniai Lysánder meg-indúlván szorgalmatossabban akart Pharnabázussal ezen dolog felöl végezni. Annak-okáért meg-izené ö néki, hogy a' Lacedaemoniaiaknak a' Persiai Királlyal való végezések állandó nem lenne, ha Alcibiadest ele-[64:]venen avagy halva nem küldötte vólna ö néki. Ezt a' Királynak tisztartója el nem szenvedhette, és inkább kegyelmessége ellen akart cselekedni, mint a' Királynak hatalmát és Országát meg-kissebbíteni. Annak-okáért Sysamithrest és Bagaeust el-küldötte, hogy Alcibiadest megöllyék, a' ki akkor Phrygiában vala, és a' Királyhoz készül vala. A' ki küldettettek vala,[60] titkon a' szomszédságnak, mellyben Alcibiades vala, megparancsolák, hogy ötet meg-ölnék. Kik midön fegyverrel nem mernének ö reá ütni, étzaka fát hordottak öszve, és azt a' kúnyót, a' mellyben nyúgszik vala, meg-gyújtották; hogy ötet meg-égetnék, a' kit fegyverrel nem mertenek vala el-veszteni. Alcibiades pedig a' lángnak lobogása által fel-ébredvén, mivel fegyverét titkon el-rejtették vala, az ö Baráttyának hólnalya alatt

lévö fegyverét ki-rántotta, mert vala ö véle egy Arcadiából való Baráttya, a' ki ötet nem akará el-hadni. Ennek meg-hagyá, hogy ö utánna menne, és azt a' ruhát, a' mellyet kaphatott, meg-ragadván a' tüzbe vetette, mellyet midön a' [65:] tüzbe[d] vetett vólna, a' tüzön által ment, kit midön az ö ellenségi távol meg-láttanak vólna, hogy a' tüzbül ki-szabadúlt vólna, nyilakkal meg-lövöldözvén meg-ölék, és az ö fejét Pharnabázushoz viszszavivék. Az aszszonyi-állat pedig, a' ki ö véle szokott vala lakni, az önnön maga ruhájával bé-fedvén, abban a' tüzben meg-hidegült testét meg-égette, a' mellyet ö néki készíttetnek. Es igy Alcibiades életének közel negyvenedik esztendejében meg-hólt.

Tizenegyedik Rész.

KIt noha sokan gyaláztak, mindazonáltal három jeles Historicusok felette igen dicsirtek, ugy mint Thucydides, a' ki abban az idöben élt; Theopompus, a' ki sok idö mulván annak utánna születtetett; és Timaeus; kik noha mind ketten rágalmazó Historicusok vóltanak, mindazonáltal, nem tudom, mi módon, ennek az ö dicsiretiben egyet értettenek. Mert valamellyeket oda fel meg-mondottunk, mind azokat irták ö felöle, és még ezeknél-is többeket, hogy midön tudni-illik Athenásban amaz hi-[66:]res nevezetes Városban születtetett vólna, minden Athenás Városbelieket méltoságára és tekintetire nézve fellyül haladott; és minek utánna onnét kiüzettetvén Thebas Városában jött vólna, annyira tudta magát az ö szokásokhoz alkalmaztatni, hogy senki ö hozzá hasonló munkájára és testének erejére nézve nem táláltatott. Mert minden Baeotiaiak inkább azon szorgalmatoskodnak, hogy erössek, mint elmések lehessenek. Ugyan ö a' Lacedaemoniaiaknál, a' kik a' békességes-türést minden jóságoknál fellyebb becsülték, olly kemény életet élt, hogy ételében és ruházattyában való mértékletességivel minden Lacedaemoniaiakat meg-gyöz vala. A' Ráczoknál-is vólt, kik részegesek vóltanak, és minden bujaságot el-követtenek, azokat ezen dolgokban fellyül haladta. Onnét a' Persiaiakhoz-is által ment, a' kik a' vadászást és a' tobzódást dicsiretes dolgoknak tartották; ezeknek-is szokásokat ugy követte, hogy felette csudálkoztak ö rajta. Melly cselekedeti által azt nyerte, hogy mindenek, valakiknél vólt, nagyra becsülték, és igen szeret-[67:]ték. De ez elég légyen errül, a' többiekrül-is szóllyúnk.

[d] [A 64. lap utolsó sorában:] midön a' [A lap őrszava:] a' tüz- [A 65. lap első sorában:] a' tüzbe

THRASYBULUS[e].

Elsö Rész.

A' Thrasybulus Athenás Városbeli Lycusnak fia. Ha a' jóságot[61] magánossan a' szerencsén kivül kell visgálni, kételkedem, ha ezt tegyemé elébb mindeneknél. Ehez kétség kivül hüségére, álhatatosságára, bátorságára, és hazájához való szeretetire nézve senkit nem hasonlítok. Mert a' mellyet sokan akartanak, kevesen vihettenek végben, egy kegyetlentül[62] hazájokat megszabadítani; ennek a' szerencse szolgált, hogy a' harmincz kegyetlenektül le-nyomattatott hazáját a' szolgálatból meg-szabadította, és szabadságába állétotta. De nem tudom, mi módon, holott senki említett joságokban fellyül nem haladta, sokan nemességekkel meg-elözték. Leg elsöben-is a' Peloponnesiai hadban Alcibiades segétsége nélkül sok dolgokat vitt végben, Alcibiades pedig ö nála nélkül semmit sem, mellyeket Alcibiades [68:] természet szerint való javai által nyert. De mind azok a' Hadnagyoknak a' vitézekkel és a' szerencsével közönségessek:[63] mivel az ütközetben a' Tanácsrúl az eröre, és az harczolóknak vitézségekre kél a' dolog. Annak-okáért igazán némelly dolgokat a' Vitéz inkább magának, mint a' Hadnagynak, a' szerencsének pedig többeket tulajdonít, és méltán kérkedik azzal, hogy többet vitt végben vitézségével a' harczon, mint a' Hadnagy okosságával. Minek-okáért amaz jeles cselekedetet egyedül Thrasybulusnak kell tulajdonítani. Mert midön a' harmincz kegyetlenek, kik a' Lacedaemoniaiaktúl rendeltettenek, kemény szolgálat alatt tartották vólna Athenás Városbelieket, sok Városi polgárokat, a' kik a' hadban meg-maradtanak, rész szerint hazájokból ki-üztek, rész szerint meg-öltek vólna, sokaknak jószágokat elfoglalván magok között fel-osztották vólna, nem csak az oka vólt, hanem maga leg-elsöben-is azok ellen hadat indított.

Második Rész.

[69:] MErt[f] midön ö Phylen nevü Castélyba szaladott vólna, a' melly Atticában leg-erössebb vala, nem vólt több nép ö véle, mint harmincz. Ez vólt kezdete az Athenás Városbeliek meg-szabadúlásának, e' vólt ereje a' hires nevezetes Város szabadságának. De nem csak maga elsöben a' kegyetlenektül meg-utáltatott, hanem még kevés népe-is, melly dolog ugyan amazoknak, a' meg-utálóknak veszedelmekre, ezeknek pedig, a' meg-utáltattaknak hasznokra szolgált. Mert ez a' meg-utálás amazokat az üldözésre

[e] [A 67. lapon nincs fejléc. A 68–72. lapon:] THRASYBULUS.
[f] [A 68. lapon az őrszó:] Mert

restebbekké, ezeket pedig a' hadakozásra, idejek adattatván a' készülésre, erössebbekké tészi vala. Annyival inkább mindeneknek elméjekben forogjon im ez mondás, *A' hadban semmit meg nem kell utálni.* Es nem ok nélkül mondatik: *A' felékeny fiunak Annya nem szokott sirni.*[64] Mindazonáltal a' Thrasybulusnak ereje és hatalma nem ugy nevekedék, a' mint gondollya vala: mert már abban az idöben a' jámborok bátorságosabban szollottanak az ö szabadságokért, mint hadaztanak. Innét Pyraeeusban ment, [70:] és a' Munychiát meg-erösítette, mellyet a' kegyetlenek kétszer meg-szálván meg-ostromlották, de rutúl viszsza veretteténck, és hirtelen minden fegyvereket, és tábori eszközöket el-hagyván viszsza szaladának. A' Thrasybulus nem csak okosságával, hanem vitézségével-is élt, mert meg-tíltá, hogy az el szaladtakat ne bántanák, igaznak és illendönek tartván, hogy egyik polgár a' másiknak kedvezne; a' mint hogy egy sem esék sebben, hanem csak a' ki leg-elsöben ostromnak ment; az el-estek közzül senkinek ruháját le nem vonatta, semmihez nem nyúlt, az egy fegyveren kivül, a' mellyre szüksége vala, és a' mellyek az életnek táplálására szükségesek valának. A' másik ütközetben Critias[g] a' kegyetleneknek Hadnagyok el-esett, midön tudni-illik Thrasybulus ellen vitézül harczolt vólna.

Harmadik Rész.

KInek el-veszése után Pausaniás Lacedaemoniaiaknak Királlyok Athenás Városbelieknek segítségekre jöve. Ki a' Thrasybulus és a' Városbeliek között [71:] békességet szerze, illyetén conditiókkal, hogy senki a' harmincz kegyetleneken kivül és ezekkel tizen, a' kik ö utánnok választattanak Kapitányoknak, és hasonló kegyetlenséggel éltenek, számkivetésben ne üzettetnék, senkinek joszága el ne foglaltatnék, és a' közönséges jónak gondviselése a' kösségnek viszsza adattatnék. Ez-is a' Thrasybulusnak nagy dicsiretire vagyon, hogy a' békességnek meg-szerzése után, midön leg-nagyobb méltóságban vólna a' Városban, ezt a' törvényt adta-ki, hogy senki az el-múlt dolgokért ne vádoltatnék, és meg ne büntettetnék: melly törvényt ök feledékenység törvényének neveztenek. De nem csak ezt a' törvényt adta ki, hanem végben-is vitte, hogy ez a' törvény meg-tartatnék. Mert midön némellyek azok közzül, a' kik ö véle együtt számkivetésben valának, azokat meg-ölni akarnák, a' kikkel meg-békéltenek vala, erös parancsolattal meg-tíltotta, és igy a' mit meg-fogadott, meg-is tartott.

[g] Critius [Javítva a VII,10-ben Balog által is helyesen használt alakra.]

[72:] KInek[h] az ö sok jeles cselekedetiért a' tisztességnek koronája adattatott a' néptül, a' melly két olaj-fa ágból fizettetett, mellyet, midön haza-fiai nem kénszerítésböl, hanem szeretetekbül cselekedének, senki nem irigyel vala ö néki. Helyessen annak-okáért mondotta Pittacus, a' ki a' hét Görög bölcsek közzül vala, midön ö néki a' Mitylena Városbeliek sok ezer szántó-földeket ajándékoznának: „kérlek tikteket, ne adgyátok énnékem azt, a' mellyet sokan irigylenek, és többen magoknak kivánnak. Annak-okáért ezek közzül többet száz hóld[65] földnél nem tartok magamnak, a' mellyek mind az én meg elégedésemet, 's mind pedig a' ti jó-akaratotokat elégségesképpen meg-mutassák." Mert a' kicsiny ajándékok sokáig valók, a' nagyok pedig és gazdagok nem sokáig állandók. Annak-okáért Thrasybulus ezzel a' koronával meg-elégedvén, többet sem kivána, 's nem-is itél vala, hogy valaha nagyobb becsülettel illettethetett vólna valaki, mint ö. Ki midön következendö idöben Ciliciában Hadnagy hajói seregivel érkezett vólna, [73:] és az ö táborában szorgalmatossan nem strásállottanak vólna, az ellenség étzakának idején a' Városból ki-ütvén, sátorában meg-ölettetett.

CONON[i].

Elsö Rész.

AZ Athenás Városbeli Conon Peloponnesiai hadban kezdett uralkodni, a' mellyben jelessen és dicséretessen viselte magát, mert mind a' gyalogságnak elöl-járója 's mind pedig a' hajóknak Generalissa vólt, és nagy dolgokat cselekedett a' tengeren. Melly okokra nézve nagy becsületben tartatott, mivel ö egyedül minden szigeteket igazgatott, melly birodalmában Pháros szigetet, a' Lacedaemoniaiaknak tartománnyát[66] meg-vette. Ezen fellyül a' Peloponnesiai utolsó hadban-is Hadnagy vólt, midön az AEgos folyó-vizénél az Athenás Városbelieknek hadi seregek a' Lysándertül meggyözettetett. De abban a' harczban jelen nem vólt, és azért szerencsétlenek vóltanak; mert nem csak okos hadat viselö, hanem [74:] szorgalmatos és vigyázó Hadnagy-is vala. Annak-okáért senki nem kételkedik vala, hogy Athenás Városbeliek olly szerencsétlenek lettenek vólna, ha ö jelen lett vólna.

---

[h] [A 71. lapon az őrszó:] Kinek

[i] [A 73. lapon nincs fejléc. A 74–80. lapon:] CONON.

Második Rész.

ILly szerencsétlen állapotban pedig midön meg-hallotta vólna, hogy hazáját meg akarnák szállani, nem keresett ollyan helyet, a' hol bátorságossan lehetne és meg-maradhatna, hanem azon igyekezett, miképpen haza fiainak segitségekre lehetne. Annak-okáért Pharnabazushoz, Joniának és Lydiának Tisztartojához[67] ment, a' ki a' Királynak Vöje és rokona vala, a' kinek hogy kedvében és kegyelmében lehetne, nagy fáradság és sok veszedelmek által vitte végben. Mert minek utánna Lacedaemon Városbeliek meg-győzvén Athenás Városbelieket a' szövetségben meg nem maradtanak vólna, a' mellyet Artaxerxessel vetettenek, és Agesilaust Asiában hadakozni küldötték vólna, a' Tissaphernestöl kiváltképpen kénszeríttetvén, a' Királynak leg-hüvebb embe-[75:]rétöl, a' ki ö tüle el-hajlott, és a' Lacedaemoniaiakkal szövetséget vetett vala: Ez ellen Pharnabazus fö Generálissá választatott, noha Conon a' hadi seregnek elöl-járója és igazgatója vólt, és mindenek az ö akarattya és rendelése szerint löttenek. A' ki sokszor a' fö Generalist Agesilaust dolgaiban meg-akadályoztatta, és tanácsit meggátolta. Nyilván vólt mindeneknél, hogy ha ö nem lött vólna, Agesilaus Asiát egész Taurus hegyéig meg-vette vólna; A' ki minek utánna hazafiaitúl viszsza hivattatott, mivel a' Baeotiaiak és Athenás Városbeliek a' Lacedaemoniaiak ellen hadat indítottanak, mindazonáltal Conon a' Királynak hadi Tisztviselöjével társalkodott, és azoknak sokat szolgált.

Harmadik Rész.

TIssaphernes a' Királytúl el-hajlott vala, mellyet sem Artaxerxes, sem a' többi nem tudnak vala; Mert a' Király elött nagy becsületben vala az ö sok szolgálattyáért, még annak utánna-is, midön tisztiben nem maradott vólna. Nem-is kell csudálkozni, hogy a' Ki-[76:]rály könnyen el nem hitethette magával, meg-emlékezvén, hogy az ö segétsége által az ö Báttyát Cyrust meg győzte vólna. Conon a' Pharnabazustúl a' Királyhoz küldettetett, hogy ötet bé-vádolná, a' ki oda érkezvén leg-elsöben a' Persiaiaknak szokások szerint, az udvari Hadnagyhoz Titrausteshez[j] ment, a' ki a' Király után második személly vala, és meg-jelenti néki, hogy a' Királlyal szólni akarna, mert e' nélkül senki a' Királynak eleibe nem bocsáttatik; kinek Tithraustes felele: „meg lehet, én ellent nem tartok benne, de meg-gondold, hogy ha a' Királlyal személlye szerint akarszé szóllani, avagy irásban ki-

[j] Titrauteshez

vánságodat bé-adni. Mert ha eleibe akarsz menni, szükség, hogy ötet térden álva tisztellyed, mellyet ök térdre esésnek neveznek.[68] Ha tenéked nehéznek láttatik, mindazonáltal én általam végben viheted, a' mit akarsz." Ezekre Conon azt feleli: „énnékem bizonyára nem nehéz a' Királynak minden tisztességet meg-adni, de attúl tartok, hogy az én hazámnak gyalázattyára lészen, ha az idegen nemzeteknek inkább, mint [77:] hazámnak szokásával élek, mivel abból a' Városból jöttem, a' melly más népeknek szokott parancsolni." Annak-okáért kivánságát irásban adta-bé.

Negyedik Rész.

MEllyet a' Király meg-értvén, annyira meg-indúlt az ö szavára és méltóságára, hogy a' Tissaphernest ellenséginek itélte, és meg-parancsolta, hogy a' Lacedaemoniaiak ellen haddal mennének, és meg engedte Cononnak, hogy válaszszon, a' kit akar, fizetö Mesternek.[69] Conon azt felelte, hogy az a' választás nem ötet illetné, hanem azt, a' ki maga felett[70] leg-jobban esmérné, de mindazonáltal azt tanácslaná, hogy ezt a' tisztet Pharnabazusra bizná. Minek-okáért nagy ajándékokkal meg-ajándékoztatván a' tengerre küldettetett, hogy a' Cyprus és Phoeniciai szigetbélieknek és több tenger mellett lévö Városoknak meg-parancsolná, hogy hoszszú hajókat és gállyákat készítenének, mellyekkel a' jövendö nyáron a' tengert meg óltalmazhatná, Pharnabázust melléje adván, a' ki ötet segítené, a' mint maga ki-[78:]vánta vala. Mellyet midön Lacedaemoniaiak meg-értettenek vólna, nagy szorgalmatossággal kezdettenek a' dologhoz, mivel jól tudgyák vala, hogy nagyobb háboruság támadna, mint ha magánossan a' Persiaiakkal hadakoznának, mert láttyák vala, hogy vitéz és okos Hadnagy lenne a' Király hadának elöl-járója és igazgatója, a' ki ö vélek hadakozna, a' kit sem tanácsal, sem erövel meg nem gyözhetnének. Annak-okáért nagy sereg hajókat készítének, és Pisander Hadnadgyal meg-indulának. Conon Cnitus folyó-vizénél[71] meg-ütközvén véllek, meg-veré öket, sok hajókat el-foga, többeket el-veszte és süllyeszte. Melly gyözedelem által nem csak Athenás Városa, hanem még az egész Görög Ország-is, melly a' Lacedaemoniaiaknak hatalmok alatt vala, meg-szabadíttatott. Conon a' hajóknak egy részivel hazájában ment, és a' kö-falakat, mellyeket Lysander le-rontatott, mind Pyraeeusban 's mind Athenás Városában ismét fel-épittetett; ezen fellyül az ö hazafiainak ötven talentomokat, mellyeket Pharnabázus néki adott, ki-osztott. [79:]

Ötödik Rész.

AZ történt ö rajta-is, a' mi egyéb halandó embereken szokott történni, hogy gondviseletlenebb vala a' szerencsés, mint a' szerencsétlenebb állapotban. Mert a' Peloponnesiaiaknak hajóikat meg-győzvén midön azt gondolná, hogy az ö hazájáért boszszút állott vólna, többet kivánt, mint végben vihetett. Mindazonáltal dicsiretes vala, hogy inkább akarta, hogy hazájának ereje, mint a' Királynak nevekedgyék. Mert midön nagy hirt nevet szerzett vólna magának azon a' tengeren lévö harczon, melly Cnidus Városánál vólt, nem csak az idegen nemzeteknél, hanem minden Görög Országi Városokban-is, titkon azon igyekezett, miképpen vethesse megint Joniát és AEoliát Athenás Városbelieknek birodalmok alá. Mellyet midön szorgalmatossan el nem titkoltanak vólna, Tiribazus, ki Sárdes Városának Tisztartója vala, Conont magához hivatta, ugy tettetvén magát, mintha a' Királyhoz akarná küldeni; nagy sietséggel ezen izenetnek enged-[80:]vén, midön el-érkezett vólna, fogságba vettetett, a' mellyben alkalmas ideig vólt. Némellyek azt irják felöle, hogy a' Királyhoz vitettetett, és ott meg-ölettetett. Ellenben pedig Dinon historicus, a' kinek a' Persiai dolgokban leg-nagyobb hitelt adunk, azt irja, hogy el-szaladott; azon kételkedik, hogy ha a' Tiribazusnak akarattyával lötté, avagy akarattya ellen történt.

DION[k].

Elsö Rész.

A' Dion Syracusa Városából való Hipparinusnak fia, nemes vérbül született, mind a' két kegyetlen Dionysiusnak atyafiságában vólt, mert az öregebbik az Aristomachet, Dionnak nénnyét vette vala feleségül; kitül két fiat, Hipparinust és Nysaeust, és két Leányokat, Sophrosynét és Aretet nemze, kik közzül az öregjebbiket ugyan azon Dionysius fiának, a' kinek az Országot hadta, házas-társúl adta. A' másikát Dionnak. Dion pedig a' Nemes atyafiságon és eleinek jó hireken neveken ki-[81:]vül sok szép ajándékokkal fel-ékesíttetett vala: ezek között jó, víg, és minden tudományokra alkalmatos elmével bír vala, szép termetü vala, melly sokat ékesíti az embert; ezen kivül az attyárúl nagy gazdagsága maradott, mellyet a' kegyetlen Dionysiusnak ajándékival meg-öregbített. Az öreg Dionisiusnak leg-kedvessebb embere vala, nem csak jó erkölcsére, hanem Sogorságára nézve-is; mert noha ugyan Dionysiusnak kegyetlensége néki nem teczik vala, mind-

[k] [A fejléc a 81–94. lapon:] DION.

azonáltal az atyafiságért és kiválképpen az övéinek kedvekért javára igyekezik vala, derék dolgaiban segítette, kinek tanácsán a' kegyetlen Dionysius sokszor meg állott, ha csak valamelly dologban az ö indulati meg nem elözték. A' követségek pedig, mellyek derekassabbak valának, Dion által vitettetének végben, mellyeket ö szorgalmatossan és hüven végben vívén a' kegyetlennek nevét fedezgette maga emberségivel, ki midön Dionysiustól Carthágó Városbeliekhez küldettetett vólna, olly nagy becsülettel fogadák ötet, hogy soha senkinek Görög nyelvén jobban nem csudálkoz-[82:]tanak, mint a' Dionnak.

Második Rész.

EZeket pedig Dionysius jól tudgya vala, mert láttya vala, melly nagy ékességére vólna ö néki Dion. Annak-okáért igen kedvezett ö néki, és ugy szerette, mint maga fiát. Ki minek utánna Siciliában meg-értette vólna, hogy Plato Tarentumba érkezett, meg nem tagadhatta az ifjúnak, hogy ötet hozzá nem hivatta vólna, mivel a' Dion örömest kivánta ötet halgatni. Megengedte annak-okáért Dionnak, a' ki ötet tisztességesen Syracusás Városában bé-vitte, a' kinn Dion annyira el-csudálkozott, és ugy meg-szerette, hogy magát ö néki ajánlotta; Plato-is nem külömben gyönyörködött Dionban. Annak-okáért midön Dionysius Platóval rutúl bánt vólna, mivel megparancsolta, hogy ötet el-adnák, mindazonáltal Syracusás Városában viszsza jött, a' Dionnak kérése által. Azonban Dionysius betegségben esett, a' mellyben midön igen gyötröttetnék, kérdezé Dion az orvosoktúl, mint vólna? 's egy-[83:]szer 's mind kérte-is öket, hogy ha nehezen vólna, ö néki meg-mondanák, mert akarna ö véle beszélgetni az Országnak el-osztása felöl; mivel igasság szerint az Országnak egy része az ö nénnyétül való gyermekeket-is illetné. Ezt a' dolgot az Orvosok el nem halgaták, hanem azonnal a' fiának Dionysiusnak meg-jelenték, mellyet midön meg-értett vólna, fel-háborodék, és az Orvosokat arra kénszerítette, hogy álom hozó italt adnának az ö attyának, hogy a' Dionnak alkalmatossága ne lenne a' beszélgetésre. Melly italt magához vévén, azonnal el-alutt, és meg-hólt.

Harmadik Rész.

ILlyetén kezdete vólt a' Dion és a' Dionysius között alattomban való gyülölségnek, melly hova tovább jobban nevekedett; de mindazonáltal elsöben ö köztök egy kevés ideig színes barátság vólt. Es midön Dion meg nem szünnék Dionysiust kérni, hogy a' Platót Athenás Városából el-hívat-

ná, és annak tanácsával élne, ö, a' ki némelly dolgokban az Attyát akará követni, enge-[84:]de néki, és ugyan abban az idöben Philistus Historicust Syrácusás Városában viszsza hivatta, a' ki a' kegyetlenekkel tartott, és maga-is kegyetlen vala.[72] De erröl több vagyon irva abban az én könyvemben, a' melly a' Historiákrúl[73] irattatott. A' Plato pedig Dionysiusnál méltoságára nézve olly nagy becsületben vólt, és ékessen szollásával annyit vitt végben, hogy véle el-hitette, hogy a' kegyetlenséget el-hadná, és a' Syracusás Városbelieknek szabadságokat ismét meg-adná. Melly jó szándékától a' Philistus gonosz tanácsa által tartóztatván valamennyire kegyetlenebbé kezdett lenni.

Negyedik Rész.

KI midön látná, hogy Dion ötet okosságával, méltoságával, és a' kösségnek szeretetivel fellyül haladná, tartván attúl, hogy ha tovább magánál tartaná, valami alkalmatosságot ne adna néki, és ötet meg-ölné, annak-okáért három rend evezös hajót adott néki, a' mellyen Corinthus Városában vitetetnék, jelentvén: hogy mind a' kettöknek ked-[85:]vekért cselekedné, mivel egymástúl félnének, hogy egyik a' másikat meg ne elözné, és csalárdsággal meg-ölné. Melly cselekedetiért midön sokan boszszankodnának Dionysiusra, és magát nagy gyülölségbe keverte vólna, Dionnak minden ingó-bingó jószágát[74] egy hajóba rakatta, és utánna küldötte. Melly által azt akarta jelenteni, hogy nem gyülölségböl, hanem inkább magának bátorságossabb meg-maradásáért cselekedte. Minek-utánna pedig meg-értette vólna, hogy Dion Peloponnesusban hadat gyüjtene, és ellene hadakozni akarna, Aretet, Dionnak feleségét másnak adta házas-társúl, és meg-parancsolta, hogy az ö fiát kedve szerint minden gyönyörüségekben és feslett erkölcsökben fel-nevelnék. Annak-okáért az ifjúnak, minek elötte ember korában jutott vólna, tisztátalan személlyeket[75] hozának, étellel és itallal meg-terhelék, és semminémü idöt nem engedének néki a' józan életre, ki el annyira meg nem változtatta életét, hogy minek utánna az ö Attya házához viszsza tért (mert ollyatén személlyek rendeltettenek vala [86:] melléje, kik ötet elöbbeni feslett életiröl el-szoktatnák), a' háznak felsö részéröl nyakra före alá-borította magát,[76] és igy el-veszett.

Ötödik Rész.

DE viszsza térek elöbbeni beszédemre[1]; minek utánna Dion Corinthus Városában érkezett, és Heraclides-is, a' Lovag seregnek Kapitánnya oda

[1] beszédemre,

szaladott vólna, a' ki-is azon Dionysiustúl ki-üzettetett hazájából: minden tehetségekkel hadat készíteni akarának, de keveset vihetének végben, mivel azt gondollyák vala, hogy a' sok esztendeig tartó kegyetlenség hatalmas vólna; annak-okáért kevesen adák magokat ebben a' veszedelmes társaságban. De mindazonáltal Dion bizván nem olly igen maga erejében, mint a' Dionysiusnak gyülölségében: nagy bátran két terh hordozó hajókkal, öt száz gállyákkal, tiz ezer lovasokkal és száz ezer gyalogokkal meg-erösítvén,[77] az ötven esztendeig álló birodalom ellen haddal méne; mellyen minden népek csudálkoznak vala, hogy az ellenséget olly könnyen [87:] megrettentette, és harmad nap múlva minek utánna Siciliában érkezett, Syracusás Városában bé-ment. A' honnét ki-teczik, hogy egy Ország sem lehet bátorságban, ha szeretettel és hüséggel meg nem erösíttetett. Abban az idöben Dionysius nem vala jelen, hanem Olasz Országban hajókra vár vala, azt gondolván, hogy senki az ö ellenségi közzül kevés erövel reá nem merne ütni, de reménségében meg csalatkozott. Mert Dion azoknak a' szarvokat, kik az ellenségnek hatalma alatt valának, le-verte, és meg-alázta[78] és Siciliának egy részét, melly a' Dionysiusnak hatalma alatt vala, meg-vette, hasonlóképpen Syracusás Városát-is, annak Várán és mellette lévö szigetén kivül, és annyira vitte a' dolgot, hogy a' kegyetlen illy szövetség által békességet akara szerzeni: hogy Sicilia[m] Dioné, Olasz ország Dionysiusé, és Syracusás Városa Apollocratesé lenne, kinek Dion leg-inkább hiszen vala.

Hatodik Rész.

EZeket a' szerencsés és véletlen dol-[88:]gokat hirtelen változás követte, mert a' kit a' szerencse az ö álhatatlanságával egy kevessé elébb fel-emelt vala, azt le-vetni és meg-alázni akará. Leg-elsöben ugyan a' fia ellen, a' ki felöl oda fel emlékezetet tettem, kegyetlenkedett: mert midön feleségét, a' ki másnak vólt adva, magához viszsza vette vólna, és fiát az ö rút és feslett életirül el akarná szoktatni, és a' jóságos cselekedetekre 's józan életre vezetni, fiának halálán igen meg-szomorodott. Annak utánna nagy villongás támadott a' Heraclides és ö közötte: mert Dionnak az elsöségét meg-nem engedvén párt-ütést indított, és mint hogy nagy tekintetben vala ö fö renden lévök elött, kiknek egyenlö akarattyokbúl a' hajóknak Generalissává választatott, Dion pedig a' gyalogságnak elöl-járója lévén, nem szenvedhette-el Dion, és Homerusnak második könyvébül[79] egy verset elö hoza illyetén szókkal: A' melly Városban sokan parancsolnak, mindenek veszen-

[m] Silicia

döben vannak. Melly mondását nagy irigység követte, mert azzal mint egy ki nyilatkoztatta, hogy mindeneken maga akarna uralkodni. [89:] Melly irigységet nem hogy engedelmességivel le-csilapított vólna, söt inkább kegyetlenségivel igyekezett le-nyomni, Heraclidest-is, midön Syracusás Városában érkezett vólna, meg-ölette.

Hetedik Rész.

MElly cselekedetin mindnyájan igen meg-ijedtenek, mert ennek halála után azt gondolták, hogy senki bátorságossan meg nem maradhatna; Dion pedig ellenségitül meg-szabadúlván, szabadjabban osztotta-el a' vitézeknek azoknak javokat, a' kiket tudott, hogy ellenségi vóltanak, mellyet midön ki-osztott vólna, és minden nap sokat kellene költeni, a' pénze hamar el-fogyott, ugy hogy semmie nem maradott néki, a' mivel tovább-is fizethetne, egyéb a' baráti javainál. Ez ollyan dolog vala, hogy midön a' vitézeket magához békéltette vólna, ellenben a' Városnak fö rendeit maga ellen haragra indította. A' melly dolgon midön igen busúlna, mivel meg nem szokta vala, hogy háta megett roszszat szollanának, el sem szenvedhette, hogy azok ö felöle rosz-[90:]szat mondanának, kik ötet annak elötte az égig fel-magasztalták vala. A' kösség pedig minek utánna eszbe vette vólna, hogy a' vitézlö rend elött-is gyülölségben esett, szabadjabban szóllott, és azt mondotta, a' kegyetlent nem kell tovább szenvedni.

Nyoltzadik Rész.

DIon ezeket látván, midön nem tudná a' kösséget miképpen le-csendesíteni, és a' dolognak szerencsétlen kimenetelitül félne: Callicrates Athenás Városbeli polgár, a' ki ö véle együtt Peloponnesusból Siciliában jött vala, igen ravasz és csalárd ember, a' ki sem Istenével, sem hütivel nem gondol vala, Dionhoz ment, és azt mondotta néki, hogy mivel a' kösséget meg-bántotta, és a' vitézlö rendel magát meg-gyülöltette vólna, nagy veszedelemben forogna, mellyet külömben el nem kerülhetne, hanem ha valakire bizná dolgát az ö emberei közzül, a' ki magát ugy tettetné, mintha ö néki ellensége vólna, és ha alkalmatost talált vólna, könnyen meg-tudhatná mindeneknek ellene való szán-[91:]dékokat, 's ellenségit-is el-veszthetné, mivel azok szándékokat ki-nyilatkoztatnák annak, a' ki ö tüle el-pártolt vólna. Melly tanács minek utánna ö néki meg-teczett vólna, Callicrates azon dolgot magára vette, és Dionnak gondviseletlensége miatt, mivel ezeket el-hitte, magát fel-fegyverkeztette, és társakat keresett, miképpen ötet

el veszthesse, Dionnak ellenségihez ment, el-hitette azokat, és öszve esküttette. Mivel pedig ezt a' dolgot sokan tudgyák vala, el-híresedék, és Aristomachenek, Dion Nénnyének és az ö feleségének, Aretenek hirivé esék, kik ettöl a' gonosz hirtül igen meg ijedének, Dionhoz menének, és a' jelen való veszedelmet néki meg-jelenték. De ö semmiképpen el nem hitethette magával, hogy Callicrates ellenségivé lött vólna, és hogy ö utánna leselkednék, hanem inkább azt gondollya vala, hogy a' szerint cselekednék, a' mint meg-parancsolta vólna néki. Az Aszszonyok mindazonáltal ezzel meg nem elégedének, hanem ötet Proserpina templomába vivék, és meg-esküttették, hogy Dionnak semminémü [92:] veszedelmére nem igyekeznék. Callicrates pedig esküvése által nem hogy ezen fel-tett szándékában hátrább hagyott vólna, hanem inkább annak végben vitelére jobban fel-indíttatott, tartván attúl, hogy ne talántán az ö szándéka elébb ki-nyilatkoztatnék, mint el-kezdett dolgát végben vitte vólna.

Kilenczedik Rész.

E' végre Callicrates következendö innep napon, midön Dion a' gyülekezetben nem ment vólna, hanem othon mulatna, és a' háznak felsö épületiben le-nyugodott vólna, az öszve eskütt társaival a' Városnak leg-erössebb helyeit el-foglaltatta, az ö házát örizökkel környül vétette, az ajtókra, kik el ne mennének, bizonyos embereket állított, három rend evezös hajót vitézlö néppel meg-rakott, és azt Philocrátesre[n], az ö Báttyára bizta, és meg-parancsolta, hogy fel 's alá mennének, tettetvén magát, mintha az evezös legényeket gyakorolná, azt gondolván, hogyha szándékában szerencsésen elö nem mehetne, helye lenne, a' hova szaladhatna, és [93:] megmaradhatna. Az ö társai közzül pedig Zácynthus szigetbéli némelly merész[o] és erös ifjakat választott, kiknek meg-parancsolta, hogy fegyvertelen Dionhoz mennének, ugy hogy mint ha látogatásnak okáért mennének. Ezeket bé-bocsátották, mivel ismérik vala öket, és minekutánna a' házban bé-léptenek vólna, az ajtót utánnok bé-szegezték, és Dionra rohanának, kit az ágyon feküve találának, meg-kötözék, azonban zörgés lön, ugy hogy oda ki meg-hallatik vala. Itt mindenek meg-érthetik, valamint fellyebb meg-mondottuk, minémü gyülölséges légyen a' magánossan való birodalom, és melly nyavalyás életek legyen azoknak, kik inkább gyülöltetik magokat, mint szerettetik. Mert magok az örizök ha hüvek lettek vólna, az

[n] Philocrétesre [Javítva a latin szöveg alapján.]
[o] méresz

ajtót fel-törhették és meg-óltalmazhatták vólna, midön fegyvertelenek lévén, elevenen tartották, és onnét kivül fegyvert kivántanak. Kinek midön senki nem ment vólna segitségére, egy Syracusás Városból Lyco nevü az ablakon adott nékik egy két élö fegyvert,[80] mellyel Dion meg-ölettetett. [94:]

Tizedik Rész.

A' gyilkosság után, midön sok nép nézni bé-tódúlt vólna, sokan ártatlanúl a' gyilkosok helyett meg-ölettetének; mert hirtelen ki-hiresedvén, hogy Dion meg-ölettetett, sokan öszve futottanak, kiknek ezen gonosz cselekedet nem teczik vala, gyanakodván az ártatlanokat a' gyilkosok helyett meg-ölék. Minek utánna pedig Dionnak halála ki-tudódott vólna, a' kösség csudálatosképpen meg-változott; mert a' kik ötet életében kegyetlennek hítták, azok halála után hazája meg-szabadítójának, és a' kegyetlenség üldözöjének nevezék. Igy hirtelen a' gyülölség irgalmasságra változott, elannyira, hogy vérekkel-is, ha lehetett vólna, a' pokolbúl, az-az a' halálnak torkábúl[81] ki-szabadították vólna. Annak-okáért a' Városban halotti pompával egy híres nevezetes helyen el-temettetett, és emlékeztetö dolgokkal meg-ékesíttetett. Meg-ölett pedig életének közel ötven ötödik esztendejében, negyedik esztendövel az után, minek utánna Peloponnesusból [95:] Siciliában viszsza-tért vólna.

IPHICRATES[P].

Elsö Rész.

AZ Athenás Városbeli Iphicrates nem annyira nemzetségire és jeles cselekedetire, mint hadi tudománnyára nézve híres nevezetes vala. Mivel olly hadi Fejedelem vólt, hogy ö hozzá az ö idejében hasonló nem vala, és még az idösebbek közzül-is senki ötet fellyül nem haladgya vala. A' hadakban sokat forgott, a' seregnek gyakorta elöl-járója vólt, soha gondviseletlensége miatt szerencsétlen nem járt, mindenkoron okossága által diadalmas vólt; és olly okossággal birt, hogy a' hadi dolgokban rész szerint sok uj dolgokat ki-gondolt, rész szerint meg-jobbított. A' gyalogságnak fegyverit meg-változtatta, mert annak elötte igen nagy paisokkal, rövid kopiákkal és igen kicsiny kardokkal éltenek. Ö ellenben a' nagy paisból kicsinyt csináltatott,[82] a' honnét annak utánna a' gyalogság gyalog paisosoknak[83] neveztetett, hogy annál [96:] gyorsakbak és könnyebbek vólnának az ütközetre. A' koplyákat meg-hoszszabbította, a' kardokat meg-nagyob-

[P] [A 95. lapon nincs fejléc. A 96–98. lapon:] IPHICRATES.

bíttatta, a' pánczélokat meg-változtatta, és a' vas és réz pánczél helyett vászonból csináltatot. Melly által a' Vitézeket serényebbekké tette, mert a' terhet le-vévén ö rólok, olly pánczélokat készíttete, a' mellyek könyük valának, és a' testeket bé-fedik vala.

Második Rész.

A' Ráczokkal hadakozott; Seuthest, az Athenás Városbelieknek szövetséges társokat Országába viszsza hozta. Corinthus Városánál a' sereget olly félelemben tartotta, hogy Görög Országban soha készebb és Hadnagyhoz engedelmesebb hadi sereg nem vólt; Es ugy meg-szoktatta öket, hogy midön a' Hadnagytúl jel adattatott az ütközetre, a' Hadnagynak segítsége nélkül olly szép rendben állottanak, mintha mindenike okos Generalistól rendben állíttatott vólna. Melly seregivel a' Lacedaemon Városbelieknek seregeket meg-verte, melly cselekedete egész Görög [97:] Országban dicsiretes vólt. Ugyan azon hadban azoknak minden seregeket meg-szalasztotta, melly által nagy hirt nevet szerzett magának. Midön Artaxerxes AEgyiptombéli Király ellen haddal akart vólna menni, az Athenás Városbeliektül Iphicratest kérte Hadnadgyának, kit a' fogadott idegen hadnak elöljárójává tenne, kik szám szerint tizen két ezeren valának, kiket minden hadi dolgokra ugy meg-taníta, hogy valamint régenten a' Romai vitézek Fabius vitézinek hivattatának, igy a' Görögöknél az Iphicratesnek Vitézi nagy becsületben valának. Ugyan ezen Iphicrates a' Lacedaemon Városbelieknek segítségekre ment, és Epaminondásnak erejét meg-tartóztatta, mert ha ö el nem érkezett vólna, a' Thebánusok Spárta Várossa alól elébb el nem mentenek vólna, valameddig azt meg-vévén tüzzel meg nem emésztették vólna.

Harmadik Rész.

BIr vala pedig elmével, nagy testel, és hadi Fejedelemhez illendö szép ábrázattal, ugy hogy mindenek, valakik lát-[98:]tyák vala, csudálkozának az ö termetin. De igen dologtalan és türhetetlen vala, a' mint Theopompus irja; ellenben pedig igen jó és hü Polgár vala, mellyet sok féle dolgokban meg-mutatott, kiváltképpen pedig a' Macedoniai Amyntas gyermekinek oltalmazásában. Mert Euridice, Perdiccas és Phülöpnek Annya Amyntásnak halála után két fiával együtt Iphicrateshez folyamodott, és annak segétsége által meg-tartatott. Meg-békélvén haza fiaival szép békességben élt vénségéig. Egyszer Timotheussal együtt a' szövetséges hadban feje vesztésivel való dologban mentegette magát, és a' fö-vételtöl fel-szabadíttatott.

Egy Menesteus[q] nevü fiat hagyott maga után, mellyet Thressátúl, Cotus Királynak Leányátúl nemzett vala. Kitül midön kérdezték vólna, hogy ha az Attyát becsülné-é fellyebb vagy az Annyát? azt feleli, az Annyát, kinn midön mindnyájan csudálkoznának, azt mondá: „nem ok nélkül cselekeszem. Mert az Atyám, a' mennyire lehetett töle, engem Ráczot nemzett, ellenben pedig az Anyám Athenás Városbelit szült." [99:]

CHABRIAS[r].

Elsö Rész.

AZ Athenás Városbeli Chabriás-is hasonlóképpen a' híres nevezetes hadi Fejedelmek közzé számláltatott, és sok emlékezetre méltó dolgokat cselekedett. De mind azok közzül leg-inkább ki-teczik Thebás Városánál lévö ütközeten okossan ki-gondolt hadi találmánnya, midön a' Boeotiaiaknak segítségekre ment vólna; mert minek utánna Agesilaus fö Generalis azon a' harczon már diadalmat venni láttatnék, és az ö fogadott serege meg-futamodott vólna, a' többi ütközetre rendelt seregnek Chabrias meg parancsolá, hogy a' hadi rendböl ki ne menne, és meg-tanitá, hogy a' paisokat oltalom gyanánt térdek felé alá-bocsátanák, és magokat azok mellé meg-vonnák, a' dárdájokat pedig elöttök a' földbe le-ütnék, és igy az ellenség rohanásának ellene állanának. Ezt az új találmányt látván Agesilaus, nem merte tovább menni, és az ütközetre menö vitézit trombita szó ál-[100:]tal viszsza hivatta. Melly cselekedete egész Görög Országban ugy el-hiresedett, hogy Chabrias kö oszlopot kivánt csináltatni azon formán, a' mint akkor állott a' harczon, mellyet az Athenás Városbeliek közönségesen a' piaczon csináltatának. Innét származott annak-utánna, hogy a' Bajnokok[84] és egyéb Mester emberek-is[85] ollyan módon kö oszlopokat állíttatának magoknak, midön gyözedelmesek vóltanak.

Második Rész.

CHabriás pedig ezen kivül Europában sokat hadakozott, kiváltképpen midön Athenás Városbelieknek fö Generálissok vala, AEgyptomban-is szabad akarattyából nem kevesebbet. Mert Nectanebusnak segítségére menvén, ötet Országába viszsza helyheztette. Cyprus szigetiben-is ugyan azt el-követte, de Athenás Városbeliektöl Evagorásnak segítségére küldettetett

---

[q] Menestea [Javítva a XIII,3-ban Balog által is helyesen használt alakra.]

[r] [A 99. lapon nincs fejléc. A 100–103. lapon:] CHABRIAS.

akkor, a' honnét elöbb ki nem ment, mig azt egészlen meg nem hodoltatta. Melly cselekedete által Athenás Városbelieknek nagy dicsiretet szerzett. Azonban [101:] az AEgyptus[s] és Persiabéliek között nagy had támadott, és Athenás Városbeliek Artaxerxessel szövetséget vetének, a' Lacedaemon Városbeliek pedig az AEgyptombeliekkel, kiktül Agesilaus az ö Királlyok nagy prédát nyer vala. Chabriás azt látván, mivel Agesilausnak semmiben nem engedne, jó kedvébül azoknak segitségekre ment, és az AEgyptombeli hajóknak elöl-járójává, Agesilaus pedig a' gyalogságnak Generálisává lött.

Harmadik Rész.

EZekre a' Persiai Királynak Tisztartói Athenás Városában követeket küldének, kik Chabriás ellen panaszt tennének, hogy ö AEgyptombeliekkel a' Király ellen hadakozna. Az Athénás Városbeliek Chabriásnak bizonyos napot hagyának, és meg-izenék ö néki, hogy ha arra a' napra meg nem jöne, halálra kárhoztatnák. Chabriás ezen izenetet meg-értvén, Athenás Városába viszsza tére, és ott tovább nem marada, mint a' szükség kivánta. Mert nem örömest forgott hazafiainak szemek elött, [102:] mivel nem csak mértékletlen, hanem frissen-is lakik vala, és a' kösségnek irigységét el nem távoztathatta. Es ez közönséges vétek a' nagy és szabad Városokban, hogy az irigység a' dicsiretet követi, és hogy azokat inkább kissebbítik, és gyalázzák, kiket látnak hogy becsületben és tisztességben vannak: még a' szegények-is a' gazdagoknak szerencséjeket irigylik. Chabriás annak-okáért valameddig lehetséges vólt, nem lakott Athenás Városában. Es nem csak ö maga élt örömest Athenás Városán kivül, hanem közönségessen csak nem minden Fejedelmek azt cselekedték; azt gondolván, hogy illyeténképpen az irigységet el-távoztathatnák, ha hazájok fiainak szemek elöl el-mennének. Annak-okáért Conon Cyprusban lakott, Iphicrates Thraciában, Timotheus Lesbusban, Chares Sigaeumban. Noha Chares ezekhez hasonló nem vólt, cselekedetire és életére nézve, mindazonáltal Athenás Városában nagy becsületben vólt, és hatalmas.

Negyedik Rész.

[103:] Chabriás pedig illyen módon vesze-el a' szövetséges hadban. Athenás Városbeliek Chium[86] Városát meg-szállák, Chábriásnak semmi tiszti nem vala a' hajókban, mindazonáltal nagyobb becsületben vala, mint

[s] [A 100. lapon az őrszó:] az AEgyi-

más tisztviselök, a' Vitézek-is jobban vigyáznak vala ö reá, mint az ö elöttök járójokra. Melly dolog életét meg-rövidíté, mert midön a' rév-parton legelsö akara lenni, és a' hajós Mesternek meg-parancsolá, hogy a' hajót arra igazgatná, magának veszedelmet szerze. Mert minek utánna oda érkezett vólna, a' többi hajók utánna nem menének. Igy az ellenségtül környül vétettetvén, midön vitéz módra harczolt vólna, az hajónak elsö része el-rontatván el-merülni kezde; abból midön el nem szaladhatott külömben, hanem ha a' tengerbe ugrott vólna, mivel az Athenás Városbelieknek hajóik nem meszsze valának, kik az uszásban el-foghatták vólna, inkább el-akart veszni, mint fegyverit el-hányni, és a' hajót, a' mellyben vala, el-hagyni. A' többiek azt nem akarák cselekedni, hanem ki-uszván, a' veszedelemtül meg-mene-[104:]kedének. Chabrias pedig a' tisztességes halált dicsiretessebbnek tartván a' gyalázatos életnél, közelrül harczolván az ellenségtül nyilakkal meg-ölettetett.

TIMOTHEUS[t].

Elsö Rész.

AZ Athenás Városbeli Timotheus, Cononnak fia, az Attyának jó hirét nevét szép jóságos cselekedetekkel meg-öregbítette. Mert ékessen szolló, nyughatatlan, munkás, okos Hadnagy és jeles Fejedelem vólt. Sok jeles dolgokat cselekedett, mellyek között ezek leg-nevezetessebbek[u]. Olynthus és Byzántium Városbelieket meg hodoltatta, Sámus Városát meg-vette, mellynek meg-szállásában az elött való háboruságban Athenás Városbeliek tizenkét száz tálentomokat költöttenek-el, ö azt a' kösségnek minden kölcsége nélkül meg-vette. Cotys Király ellen hadakozott, és attúl tizenkét száz tálentomokat nyert a' prédában, mellyet a' kösségnek ajándékozott. Cyzium[87] Városát az ellenségtül meg-szabadította. Az [105:] Agesilaussal együtt a' Ariobárzánesnek segétségire ment, kitül midön a' Lacedaemoniai Agesilaus nagy summa pénzt vett vólna, Thimotheus inkább hazájának javára, mint magának hasznára igyekezvén, semmit el nem vett. Annak-okáért Erichtho és Sestus Városát adák ö néki.

---

[t] [A 104. lapon nincs fejléc. A 105–110. lapon:] TIMOTHEUS.

[u] leg-nevezetessebb.

Második Rész.

MInek utánna a' hajóknak elöl-járójává választatott, Peloponnesust bé-járta, és a' Lacedaemoniaiaknak Országjokat el-pusztította, és a' Vizen lévö erejeket el-szélesztette, Corcyra Városát az Athenás Városbelieknek hatalmok alá meg-hajtotta. Ezen kivül az Epirotákkal, Acharnanusokkal, Chaoniabeliekkel, és mind azokkal a' nemzetekkel, mellyek a' tenger mellett laknak vala, szövetséget vetett. Mellyre nézve a' Lacedaemoniaiak a' sok ideig való hadakozást el-unván, kész akarattyokbúl a' tengeren lévö birodalomnak elsöségét Athenás Városbelieknek engedék, és illyetén okokkal békességet szerzének, hogy az Athenás Városbe-[106:]liek a' tengeren uralkodnának. Melly gyözedelmen Athenás Városbeliek olly igen meg-örülének, hogy akkor leg-elsöben a' közönséges békességnek tisztességire mindenek láttára oltárokat csináltatának, és a' békességnek Isten Aszszonyának a' templomban vetett ágyat rendelének. Melly dicsiretes dolognak örökké való emlékezetire Timotheusnak a' közönséges piaczon oszlopot csináltatának; melly tisztesség abban az idöben senkin nem történt, hanem csak ö rajta, hogy midön a' nép az Attyának emlékezetire oszlopot állíttatott, a' fiának-is hasonlóképpen csináltatott. Igy a' fiának az Attya oszlopa mellé állíttatott oszlopa meg-ujította az Attyának régi jó hirét nevét.

Harmadik Rész.

KI midön már igen meg-vénhedett vólna, és vénsége miatt tiszteket nem viselne, az Athenás Városbeliek minden felöl haddal környül vétették. Samus Városa el-hajla, Hellespontus-is el-hasonla. A' Macedoniai Philep Király-is igen hatalmas vala, és sok dol-[107:]gokat kezde; ki ellen minek utánna Chares választatott vólna, látván, hogy elégtelen vólna, és meg nem felelhetne ö néki, Menesteus, Iphicratesnek[v] fia és Timotheusnak Vei Hadnagyá választaték, és a' sereg mellé küldetteték. Ki mellé két okos és bölcs férfiak, az Attya és Ipa választatának, hogy azoknak tanácsokkal élne, mivel azok nagy méltóságban valának, és ö felölök minden jót reménlenek vala, hogy ö általok, a' mit el-vesztettenek, viszsza nyernék. Kik midön Samus Városához érkeztenek vólna, Chares az ö el-jöveteleket megértvén hadi seregivel oda méne, és melléjek álla, hogy ö nála nélkül semmit ne cselekednének. Azonban pedig midön a' szigethez közelgetnének, történék, hogy nagy szél-vész támada, mellyet midön a' két régi Hadnagyok

[v] Ipicratesnek

el-akarnának távoztatni, és hasznosnak itélnék, az ö hajójokat meg-tartoztaták. Chares pedig az ö fel-tött szándékában el akarván járni, nem akará a' véneknek tanácsokat követni, mintha kezében hordozná a' szerencsét, oda méne, a' hova igyekezék, és Timotheus és Iphicrates-[108:]hez követet külde, hogy utánna mennének. Minek utánna pedig a' szerencse néki nem szolgált, és sok hajókat el-vesztett vólna, viszontag azon helyre, a' honnét jött vala, viszsza méne, és mindgyárást Athenás Városába levelet külde, hogy Samus Városát könnyen meg-vette vólna, ha a' Timotheus és Iphicratestül el nem hagyattatott vólna. Melly dologért vádoltatának, és a felháborodó, gyanakodó, álhatatlan, ellenkezö, és a' hatalmokra irigykedö kösségtül viszsza hivattatának, és árultatással kárhoztatának. Ezen törvényben száz tálentomokkal büntettetett-meg Timotheus. A' ki a' háláadatlan Városnak gyülölsége miatt Chalcides Városába méne.

Negyedik Rész.

KInek halála után midön a' kösség meg bánta vólna végezését, a' büntetésnek kilencz részét el-engedte, és az ö fiának, Cononnak meg-parancsolta, hogy tiz tálentomot adna a' köfal egy részének meg-ujítására, mellyböl a' szerencsének álhatatlanságát meg-ismér-[109:]hettyük. Mert a' melly kö-falakat Conon, az ö nagy Attya az ellenségnek prédájából Athenás Városában fel-építtetett, azokat az ö unokája, maga költségével, nemzetségének nagy gyalázattyára viszontag meg-ujítani kénszeríttetett. Timotheusnak mértékletes és józan élete felöl sok bizonyságokat hozhatnánk elö, de egyel meg-elégedünk; mint hogy abból meg-érthettyük, melly kedves vólt az ö felinél. Mert midön ifiúkorában Athenás Városában törvény elött egy korban magát mentegetné, nem csak jó baráti és ismeröi öszve gyülekeztenek, hogy ötet oltalmaznák, hanem még a' kegyetlen Jáson-is,[88] a' ki abban az idöben leg-hatalmassabb vala, ö néki segítségére jött, ki midön látná, hogy hazájában darabontok nélkül bátorságossan meg nem maradhatna, mind azonáltal Athenás Városában oltalmazó sereg nélkül méne, olly nagyra becsülvén jó-akaróját, hogy inkább halálos veszedelemben akart forogni, mint jó-akaróját, Timotheust, a' ki hirét nevét oltalmazza vala, el-hagyni. Mind azonáltal Timotheus annakutánna Jáson [110:] ellen hadakozott a' kösségnek parancsolattyából, hazáját nagyobbra becsülvén, mint jó-akaróját. Ezek vóltanak Athenás Városában utolsó Hadnagyok, ugy mint: Iphicrates, Chabriás, Timotheus, kiknek halálok után abban a' Városban egy Hadnagy sem találtatott, a' ki emlekezetre méltó dolgokat cselekedett vólna.

DATAMES[w].

Elsö Rész.

MOst vitéz és okos férfiuról szollok, a' ki minden barbarusok között leg-vitézebb és okosabb vólt, ki vévén a' két Carthago Városából való Hamilcart és Hannibált; ki felöl annyival-is többet szollunk, mivel az ö cselekedett dolgai a' historiákban meg nem irattattak, és a' mellyeket szerencsésen végbe vitt, nem annyira hadi seregnek soksága, mint okos tanácsa által löttenek, mellyel abban az idöben mindeneket fellyül haladott. Melyeket ha szép rendel meg nem irunk, a' miként történtenek, meg nem érthetünk. Datamesnek az [111:] Attya Cariai Camissares[x] vólt, az Annya pedig Scythiai; leg-elsöben Artaxerxesnek vitézi köziben adta magát, kik a' Királynak várát örizik vala. Az ö Attya mint hogy erös és jeles vitéz, és sok dolgokban a' Királyhoz hüségét meg-mutatta vala, Ciliciának egy részét, melly Capadociához közel vagyon, birja vala, mellyben a' Levcosyrusok laknak. Datames hadi szolgálatra adván magát, leg-elsöben abban a' hadban ki-teczett vitézsége, mellyben a' Király a' Cadusiusok ellen hadakozott, mert minek utánna a' Királynak serege közzül sokan el-estenek vólna, dicséretessen viselte magát. Mellyre nézve midön az ö Attya Camissares azon a' harczon el-esett vólna, az Attyának tiszti néki adattatott.

Második Rész.

ANnak utánna szintén olly dicsiretessen viselte magát, midön Autophradates a' Királynak parancsolattyára üldözné azokat, kik el-hajlottanak vala, mivel hogy az ö vitézsége által az ellenség, melly már a' táborba bé-ütött vala, [112:] viszsza verettetett, és a' Királynak hadi serege meg-tartatott, melly vitézségéért nagyobb dolgok bizattattak ö reá. Abban az idöben Paphlagoniában Thyus Tisztartó uralkodik vala, a' ki régi nemzetségböl való vala, tudni-illik attul a' Pylaemenetöl, a' kirül Homerus emlékezik,[89] a' ki a' Trojai hadban a' Patroclustul meg-ölettetett. Ez a' Királynak nem akarván térdet fejet hajtani, annak okáért haddal akara ellene menni, és ezen hadnak Generalissává választá Datamest, a' ki Paphlagonak[90] attyafia vala, mert vér szerint való atyafiaktúl születtettek vala, annak-okáért Datames elsöben minden erejével azon igyekezik vala, miképpen attyafiát a' Királynak hüségére hozhatná, kihez midön minden oltalom nélkül ment

[w] [A fejléc a 111–127. lapon:] DATAMES.

[x] Camessares [Javítva a latin szöveg és Balog későbbi helyes használata alapján.]

vólna, mivel attyafiától semmit nem tart vala, csak nem el-vesze. Mert Thyus alattomban meg-akará öletni. Vala pedig Datamessel az Annya, a' ki Paphlágo Attyának nem nénnye[91] vala, ki meg-értvén szándékjokat, intette fiát, hogy magára gondot viselne. Ki el-szaladván a' veszedelemtül meg-menekedett, és a' [113:] Thyusnak meg-izené, hogy haddal menne ellene, melly hadban noha az Ariobarzánestül[y], Lydiának, Joniának, és az egész Phrygiának Tisztartójától el-hagyattatott, mindazonáltal el-járt dolgában, és Thyust feleségével és gyermekével együtt elevenen el-fogta.

Harmadik Rész.

MElly gyözedelemnek hirét hogy valaki elöbb a' Királynak meg ne vinné, mint maga, azon vólt. Annak okáért midön senki semmit nem tudna ezen dolog felöl, oda méne, a' hol a' Király vala, és másod napon a' Thyust, a' ki igen nagy testü, rettenetes ábrázatú, mivel fekete hoszszú haja, nagy szakálla vala, szép ruhában fel-öltöztette, a' minémüt a' Királynak Tisztartói szoktanak vala viselni, ezen kivül arany lánczal és arany pereczekkel 's egyéb Királyi öltözettel fel-ékesítette; önnön maga szür köntösbe és ködmönbe öltözött, fejében vadász süveget tévén, jobb kezébe fejes botot, bal kezében rab szijjat tart vala, mellyel Thyust meg-kötözvén maga elött hajt vala, mintha egy kegyetlen [114:] vad állatot fogva vinne. Kit midön mindenek az ö szokatlan öltözetiért és isméretlen ábrázattyáért néznének, és a' végre öszve tódúlnának, egy a' sokaság közzül a' Thyust meg-ismérvén a' Királynak meg-jelenté. Kinek a' Király elsöben hitelt nem ada, hanem Pharnabázust el-küldé, hogy meg-tekintené, kitül midön bizonyossan megértette vólna a' dolgot, azonnal maga eleibe vitette, felette igen gyönyörködvén mind a' gyözedelmen, 's mind pedig annak öltözetiben, kiválképpen hogy olly hires Király véletlen el-fogattatott. Annak-okáért Datamest nagy ajándékokkal meg-ajándékozván, viszontag a' hadi sereghez küldötte, mellyet akkor Pharnabázus és Tithraustes Hadnagyok az AEgyptombeliek ellen fogadának vala, meg-parancsolván, hogy szinte ugy parancsolna a' seregnek, mint ök. Minek utánna pedig a' Király Pharnabázust viszsza hivatta, az egész sereg ö reá bízattatott.

---

[y] Ariobarnánestül,

Negyedik Rész.

KI midön szorgalmatosan hadi sereget [115:] gyüjtene, és AEgyptomba akarna menni, hirtelen a' Királynak levele érkezék, a' mellyben meg-parancsolá, hogy Aspis ellen menne, a' ki Cataoniában uralkodik vala, melly nép Cilicián fellyül Capadociának határiban lakik. Aspis pedig mivel berkes és várakkal meg-erösíttetett tartományban lakik vala, a' Királynak nem akara térdet fejet hajtani, és a' szomszéd tartományokat pusztította, és a' mit a' Királynak visznek vala, el-vonnya vala. Datames noha meszsze vala ezektül a' tartományoktúl, és nagy dolgok meg-gátollyák vala, mind azonáltal a' Király parancsolattyának engedni akart, annak okáért kevesed magával, de vitéz férfiakkal hajóba szállott, azt gondolván, a' mint meg-is történt, hogy az ellenséget, a' melly készületlen vólna, kevés néppel könnyebben meg-verhetné, mint nagy hadi erövel azt, a' melly készen vólna. Midön Ciliciában érkezett vólna, a' hajókból ki-szállott, éjjel és nappal sietett, a' Taurus hegyén által ment, és oda érkezett, a' hova szándékozott; keresi az Aspist, mi helyen légyen, kit midön meg-értett vólna, [116:] hogy nem meszsze vólna, és hogy vadászni ment vólna, midön utánna leselkednék, eszbe vette az ö jelen létét. Annak-okáért Aspis a' Pisidásokat, és a' kik véle valának, rendben állította; mellyet midön Datames meg-értett vólna, fegyvert foga, és meg-parancsolá az ö népinek, hogy utánna mennének, maga sebessen az ellenség közzé nyargala, kit Aspis távolyrúl meg-látván, hogy sebessen ö reá ütne, meg-ijede, és félelem miatt nem mere ellene állani, hanem meg-adá magát, kit Datames meg-kötözvén Mithridátesre[z] bizá, hogy a' Királynak vinné.

Ötödik Rész.

EZek igy lévén, Artaxerxes meg-emlékezék, minémü nagy hadbúl olly kicsiny dolognak végben vitelére küldötte vólna fö Hadnagyát, meg-bánta cselekedetit, és követet küldött Acaeum Városánál lévö hadi seregihez, azt gondolván, hogy Datames még meg nem indúlt vólna, a' ki meg-mondaná néki, hogy a' seregtül el ne menne. A' követ minek elötte még o-[117:]da nem érkezett vólna, a' hova indúlt, az uton elöl-találllya azokat, a' kik Aspist kötözve viszik vala. Melly serénységével midön Datames a' Királynál nagy gratiát nyert vólna, az udvar népe elött nem kissebb gyülölségben esett, melly mikor látná, hogy az ö nálánál nagyobb becsületben vólna, annak-

[z] Mithriádesre

okáért mindnyájan egyet értének, és ötet el akarák veszteni. Ezeket Pandates a' Királynak kincs tartója, Datamesnek jó-akarója meg-irá ö néki, és levelében meg jelenté, hogy nagy veszedelemben lenne, ha az ö Hadnagysága alatt AEgyptomban valami szerencsétlenség történt vólna; mert olly szokások vagyon a' Királyoknak, hogy a' szerencsétlen eseteket az embereknek, a' szerencséseket pedig magok szerencséjeknek tulajdoníttyák.[92] A' honnét könnyen meg-esik, hogy azoknak veszedelmekre igyekeznek, a' kik által a' dolog szerencsétlen esik. Ö annyival inkább nagyobb veszedelembe vólna, hogy a' kiknek a' Király leg-inkább kedvezne, azok néki leg-nagyobb ellenségi vólnának. Ezeket a' levélbül meg-értvén, midön már [118:] Acaeum Városánál lévö hadi sereghez viszsza jött vólna, és jól tudná, hogy igaz vólna, a' mellyeket irt, a' Királytúl el-állott. Mindazonáltal semmi ollyat nem cselekedett, a' melly az ö hüsége ellen vólna, mert Mandrocles Magnetest a' seregnek Generálissává tötte; maga vitézivel Capadociában ment, és a' mellett lévö Paphlagonia tartományát el-foglalta, titkolván a' Királyhoz való hüségét, alattomban Ariobárzánessel[a] barátságot vét, hadat szerez, és az erös Városokat maga népével meg erössíti.

Hatodik Rész.

DE mind ezek a' hideg tél miatt szerencsétlen folynak vala, mert megértvén, hogy a' Pisidások ö ellene némelly seregeket készítenének, az ö fiát Arideust néppel el-küldé ellenek, a' ki abban az ütközetben el-esék; az Attya nem olly nagy erövel méne oda, el titkolván nagy szomoruságát, mivel az ellenséggel elöbb meg akara ütközni, mint az ö vitézi ezen szerencsétlen esetet meg-értették vólna, hogy ne talántán fiának halálát megértvén a' vitézek meg-csüg-[119:]gednének. A' hova igyekezett, oda érkezett, és olly helyen szállott táborba, a' hol az ellenségtül környül nem vétethetett, és meg nem akadályoztathatott, hogy annál-is jobban meg-harczolhatna. Vala pedig ö véle Mithrobarzánes az ö Ipa, a' lovagos seregnek Kapitánnya. A' ki az ö Veji felöl kétségben esvén, el-pártolt és az ellenséghez ment. Mellyet midön Dátámes meg-értett vólna, eszben vette, hogy ha a' nép meg-tudná, hogy olly derekas emberétül el-hagyattatott, a' többi nép-is el-követné, és el-állana ö mellöle, a' sereg között ki-kiáltatta, hogy Mithrobarzánes az ö parancsolattyára ment vólna által, az ellenség bé-fogadván ötet, az ellenségnek nagyobb károkat tehetne. Annak-okáért el nem hagyhatnák ötet, hanem sietséggel mindnyájan utánna mennének, mellyet ha

[a] Ariobárnázessel

bátran meg-cselekednének, az ellenség meg nem álhatna, mivel mind a' táborban 's mind a' táboron kivül ölettetnének. Midön ez az ö tanácsa mindeneknek teczenék, sereget rendel, Mithrobarzánes után mégyen, ki midön az ellenség-[120:]hez érkezett vólna, Datames meg-parancsolá, hogy meg-ütköznének. A' Pisidások ezen a' szokatlan dolgon meg-rémülvén, azt gondolák, hogy az el-pártoltak árultatásáért cselekedték vólna, hogy viszsza menvén az ö felejekhez nagyobb veszedelmekre lennének ö nékiek, annak-okáért reájok ütének. Kik midön semmit nem tudnának ezen dologban, és mi végre cselekednék, kénteleníttetének azokkal meg-harczolni, a' kikhez állottanak, és azokkal tartani, a' kiktül el-pártoltanak, kiknek midön sem elöl, sem hátúl nem kedveznének, hirtelen le-vágattatának. Ezek után a' többi Pisidásokra méne, és elsö ütközettel meg-szalasztá, az el szaladtakat kergeté, sokakat le-vága, és az ellenségnek táborát el-nyeré. Illyen tanácsa által egy harczon mind az el-pártoltakat el-veszté, 's mind pedig az ellenséget meg-veré, és a' melly gonoszt ellene gondolnak vala, hasznára vólt. Mellynél okossabb ki gondolt, és serényebb cselekedetet soha egy Generalis felöl sem olvasunk. [121:]

Hetedik Rész.

MIndazonáltal ettül a' férfiutúl Scismas az ö nagyobbik fia el-pártolt, és a' Királyhoz állott, és az ö Attyának el-pártolását meg-beszéllette, melly hirtül Artaxerxes felette igen meg ijede, mivel tudgya vala, hogy erös és vitéz férfiuval vólna közi, a' ki mit meg-gondolna, meg-is merné cselekedni, és hogy a' dolgot elébb jól meg-hánná vetné magában, mint hozzá kezdene. Annak-okáért Autophradatest[b] Cappadociában küldi. Ki hogy az erdöben bé ne mehetne, a' mellyen Ciliciában kell vala menni, a' Datames el-akarta foglalni az utat, de a' seregeket olly hirtelen öszve nem szedhette, a' honnét el-üzettetett; azzal az erövel, a' mellyet fel-szedett vala, olly helyet választott magának, a' melly az ellenségtül környül nem vétethetett, sem mellette az ellenség el nem mehetett, hogy a' helynek szorossága miatt ne szorongattatnék, és ha meg akarna ö véle ütközni, az ellenségnek sokasága mindazonáltal az ö kevés népének kevés kárt tehetne. [122:]

[b] Autopradatest

Nyoltzadik Rész.

EZeket noha Autophradates tudgya vala, mindazonáltal meg akara ütközni, mint olly nagy erövel viszsza menni, és olly sokáig egy helyen fekünni. Vala néki husz ezer idegen lovassa, száz ezer gyalogja, kiket ök Gardateseknek hivnak, ugyan azon nemzetségből három ezer parittyával vívói; Ezen kivül valának néki Cappadociaiak nyolcz ezeren, Armeniaiak tiz ezeren, Paphlagoniaiak öt ezeren, Phrygiabeliek tiz ezeren, Lydiabeliek öt ezeren, Aspendus és Pisidások mint három ezeren, Ciliciabeliek két ezeren, Captianusok ugyan annyin, Görög Országbúl három ezer fogadott serege, könyü fegyverben állóknak igen nagy száma. Ezen számlálhatatlan sokaság ellen Datamesnek minden reménsége maga vitézségiben és a' helynek erösségiben vala, mert ö néki a' Vitézeknek huszad része sem vala. Mellyekben bizván meg-harczolt, és az ellenség közzül sok ezereket le-vágott, holott az ö népe közzül ezernél több el nem esett. Annak-okáért má-[123:]sod napon azon a' helyen, a' mellyen egy nappal az elött harczoltanak, a' gyözedelemnek emlékezetire egy jelt állíttatott. Innét midön táborával meg-indúlt vólna, noha kevesed magával vala, mindazonáltal mindenkoron diadalmas vólt, mivel soha meg nem ütközik vala, hanem ha az ellenséget szoros helyekbe szorította vólna. Melly gyakorta meg-történik, mivel az Országnak csínnyát tudgya, és mindeneket okossan ki-gondol vala. Autophradates midön látná, hogy ez a' háboruság az ö Királlyának nagyobb kárára vólna, mint az ellenségnek, békességre és barátságra intette, hogy a' Királlyal meg-békéllenék. Mellyet Datames, noha tudgya vala, hogy álhatatos nem lenne, mindazonáltal a' conditiókra reá állott, és azt fogadta, hogy az Artaxerxeshez követeket küldene. Igy a' háboruság, mellyet a' Király Datames ellen kezdett vala, le-csendesíttetett, Autophradates Phrygiába méne.

Kilentzedik Rész.

DE a' Király, mivel Datames engesz-[124:]telhetetlen gyülölségében esék, minek utánna látná, hogy hadával semmiképpen nem árthatna néki, álnoksággal akará meg-öletni, mellyet Datames jobb részént el-került. Valamint mikor hirévé adák néki, hogy némellyek az ö baráti közzül leselkednének utánna, mellyet, mivel ellenségi jelentették vala meg néki, azt gondolá, hogy el nem kellene hinni, sem meg nem vetni, meg akará probálni, ha ugy volnaé vagy nem, a' mit mondanak vala. Annak-okáért oda méne, a' hol mondgyák vala, hogy lest vetettenek vólna. De magához ha-

sonlót testére és ábrázattyára nézve választa, és ruháját néki adá, és meg-parancsolá, hogy abban a' rendben menne a' sereg között, a' mellyben maga szokott vala menni. Maga pedig más katona ruhában fel-öltözvén, a' test örizök között[c] mégyen vala. A' gyilkosok pedig, minek utánna a' sereg arra a' helyre jutott vólna, mind a' rend 's mind pedig a' ruházat által meg-csalattatván, arra rohanának, a' kit maga helyett választott vala. Datames pedig azoknak, a' kik vélle valának, meg-parancsolá, hogy ké-[125:]szen lennének és azt cselekednék, a' mit ö fogna cselekedni, ki midön látná, hogy a' gyilkosok öszve futnának, nyillal közikben löve, mellyet midön mindnyájan cselekednének, minek elötte arra jutnának, a' kire ütni akarának, meg ölettetének.

Tizedik Rész.

MIndazonáltal ez az okos férfiú végezetre Mithridates, Ariobarzanes fiának álnoksága által meg-csalattatott, mert ez meg-fogadá a' Királynak, hogy ötet meg-ölné, ha a' Király meg-engedné ö néki, hogy valamit akarna, szabadon meg-cselekedhetne, és annak bizonságára a' Persiaiaknak szokások szerint jobb kezét adná néki. Ezt hogy meg-nyerte, úgy tettette magát, mintha a' Királynak ellensége vólna, hadat gyöjte, és Datamessel távol-létiben barátságot vete, a' Királynak országát pusztíttya, várakat meg-vészen, és nagy prédát nyer vala, mellynek egy részét maga vitézinek el-osztá, más részét pedig Datamesnek küldé, hasonlóképpen sok Várakat ada néki. Midön eze-[126:]ket sok ideig cselekedné, el-hitette Datamessel, hogy a' Király ellen hóltig való háborúságot kezdett vólna, ki noha mindazonáltal, hogy valami módon eszbe ne venné álnokságát, nem kivánt beszélgetni véle, sem szemben lenni nem akart. Igy távol-létiben barátságot tart vala, hogy nem egymás között való jótétemények, hanem a' Király ellen közönséges gyülölségek által láttatnának egyet érteni.

Tizenegyedik Rész.

MEllyet midön azt gondolna, hogy elégendöképpen meg-erösített vólna, meg-izené Dátamesnek, hogy ideje vólna, hogy nagyobb hadi sereget gyüjtenének, és a' Király ellen hadakoznának, melly dolog véget, ha néki úgy teczenék, akár minémö helyen akarna, véle beszélgetne. Meg-egyezvén, beszélgetésre való idöt és helyet választának magoknak. A' hova Mith-

[c] között

ridates maga mellé egyet vivén, a' kinek leg-inkább hiszen vala, egy nappal az elött méne, és sok helyeken magán handsárokat el-rejte, és azokat a' helyeket szorgalmatossan meg-[127:]jedzé; Azon a' napon pedig, a' mellyet rendeltenek vala a' beszélgetésre, mind a' ketten arra a' helyre küldének, kik meg-kimlenék és meg-tekintenék a' helyet. Annakutánna magok mennének oda. Midön azon a' helyen egy üdeig beszélgettek vólna, egymástúl el-válának, és midön már Dátámes meszsze vólna, Mithridates minekelötte maga felihez ment vólna, hogy valami gyanúságba ne esnék, azon helyre viszsza mégyen, és ott le-ül, a' hol a' handsár el-vala rejtve, mintha meg akarna nyugodni, és Datamest viszsza hivatta, tettetvén magát, mintha valamit el-felejtett vólna a' beszélgetés közben. Azonban a' handsárt, a' mellyet el-rejtett vala, elö vivén mezitelen ruhája alá rejtett, és Datamesnek, a' ki viszsza jö vala, azt mondotta: „el-menetelemben egy helyet eszben vettem, a' melly elöttünk vagyon, és a' táborban való szállásra igen alkalmatos." Mellyet midön újával mutatna, és Dátames nézegetne, el-fordúlván töle, által veré, és minek elötte valaki segitségire érkezett vólna, meg-ölé. Igy ez a' jeles férfiú, a' ki sokakat okos [128:] bölcs tanácsa, senkit hitelensége által meg nem csalt vala, hamis és szines barátság alatt meg-csalattatott.

EPAMINONDAS[d].

Elsö Rész.

A' Thebás Városbéli Epaminondás Polymnusnak fia, kiröl minek elötte irnánk, intyük az Olvasókat, hogy az idegen szokásokat magok szokásokhoz ne hasonlétsák, azt se gondollyák, hogy a' mellyek ö nálok alá valók és meg-utáltattak, másoknál-is hasonlóképpen alá valóknak tartattanak. Mert tudgyuk, hogy a' Musika mi nálunk nem illeti a' Fejedelmet, sem a' táncz, söt véteknek tartatik. Mellyek a' Görögöknél kedvessek, és dicséretre méltó dolgoknak tartatnak. Midön pedig Epaminondásnak szokását és életének folyását meg-akarjuk magyarázni, semmit abban el nem kell hadnunk, valami ahoz tartozik. Annakokáért leg-elsöben az ö nemzetségiröl és eredetiröl szollunk, annak utánna, micsoda tudományokra, és kitöl oktattatott, továb-[129:]bá az ö erkölcséröl és elméjének javairól, és a' mellyek emlékezetre méltók lesznek. Végezetre annak jeles cselekedetiröl, mellyek sokaknak joságos cselekedeteket fellyül haladgyák.[93]

[d] [A 128. lapon nincs fejléc. A 129–144. lapon:] EPAMINONDAS.

Második Rész.

ANnak-okáért az ö Attya, a' kitöl születtetett, a' mint fellyebb meg mondottuk, becsületes nemböl vólt, szegény, mint az ö elei, mindazonáltal ugy oktattatott, hogy senki a' Thebás Városbeliek közzül jobban nem tanéttatott. Mert citherát verni, és a' Musika mellett énekelni a' Dionysiustúl tanittatott, a' ki szintén olly jeles Musicus vólt, mint a' Damon, avagy a' Lamprus, kiknek hirek nevek el-hiresedett; Sipolni Olympiodorustúl, tánczolni Calliphronustúl. A' világi bölcsességben Tarentum Városbeli Lysis, Pythagorásnak tanitvánnya oktatta, kit annyira szeretett, hogy ifiúkorában azt a' szomoru és kedvetlen vén embert minden társainál nagyobbra böcsüllötte, elébb el sem hatta, mig az ö tanúló társait tanulásában ugy meg nem elözte, [130:] hogy könnyen ki teczenék, hogy hasonlóképpen a' többi tudományokban-is mindeneket fellyül haladna. De mind ezek mi nálunk alá valók és meg-utáltattak, Görög országban pedig régenten dicséretessek valának. Minekutánna ifiúságára jutott vólna, és küszködö játékokban gyakorlotta vólna magát, nem annyira erejében, mint gyorsaságában gyönyörködött, mivel azt gondolta, hogy amaz a' bajnokokat, ez pedig a' Vitézeket illetné. Annak-okáért leg-inkább a' futásban és tusakodásban gyakorollya vala magát, a' végre, hogy vesztég álva ellenségit meg-ragadhatná, és véle viaskodhatnék. A' fegyverben-is nem kevesebbnyire foglalatoskodik vala.

Harmadik Rész.

EZen az ö erös testin kivül, elméjének több javaival fel vala ékesítve, mert emberséges, okos, tekintetes, az idöhöz igen tudgya vala magát alkalmaztatni, okos hadat viselö, erös vitéz, és bátor szivü vala; annyira szerette az igasságot, hogy csak tréfábúl sem ha-[131:]zudott. Ezeken fellyül olly mértékletes, és felette igen töredelmes vólt, hogy mindenek csudálkoznának rajta; és nem csak a' kösségnek ellene való boszszuság-tételeket, söt a' barátinak-is békességes türéssel el-szenvedi vala, kiváltképpen a' titkokat el tudgya vala titkolni, melly gyakorta hasznossabb az ékessen szollásnál. A' beszédre szorgalmatossan vigyázott, minthogy azt gondollya vala, hogy abból leg-könnyebben tanulhatna. Annak-okáért midön a' gyülekezetben ment, a' mellyben nagy közönséges jónak állapottya felöl vetekednének, avagy a' világi bölcsességrül beszélgetnének, a' gyülekezetböl elébb el nem ment, mig a' dolognak vége nem szakadott. A' szegénységet olly békességes türéssel el-szenvedte, hogy a' közönséges jobúl a' böcsületnél egyebet nem keresett. Barátinak segitségek nélkül nem szükölködött;

ellenben pedig másoknak olly hiven szolgált, hogy azt itélhették felöle, hogy mindeneket barátival közlene. Mert midön valaki haza fiai közzül az ellenségtül el-fogattatott [132:] vólna, avagy baráttyának férhez menendö leánya szegénység miatt férjhez nem mehetne, barátit öszve hivatta, és ki ki értéke szerint mennyit adhatna, fel-vetette, 's azt a' summát midön öszve akarná szedni, 's minek-elötte magához venné, azt, a' ki a' leányt el akarja vala venni,[94] azokhoz vivé, a' kik a' pénzt öszve adák, és azon igyekezik vala, hogy magok adnák néki, hogy az, a' ki a' pénzt el-venné, tudhatná, kinek kinek mennyivel tartoznék.

Negyedik Rész.

MEg-kisértetett pedig az ö mértékletessége Cyzium városbeli Diomedontúl, mert az Artaxerxesnek kérésére Epaminondást pénzel meg-akarja vala vesztegetni, és nagy summa pénzel Thebás városába méne, és Mycithus ifiacskát, a' kit Epaminondás igen szeret vala, öt tálentomokkal maga részire meg-hajtott. Mycithus Epaminondáshoz ment, és meg-jelentette néki, mert jött vólna Diomedon, Epaminondás pedig Diomedon elött azt felelte: „nem szükség a' pénz, mert ha a' Király azt ki-[133:]vánnya, a' mi a' Thebás városbelieknek hasznokra szolgál, azt kész vagyok meg-cselekedni, ha pedig nem kivánnya, nincs annyi aranya és ezüsti, hogy reá vegyen, mert e' világnak kincsét és gazdagságát el nem venném hazámnak szeretetiért. Te pedig, a' ki engemet nem ismértél, és meg-kisértettél, és hozzád hasonlónak itéltél, nem csudálkozom, 's meg-is bocsátom tenéked, de te Mycithe mindgyárást meny-el, hogy másokat meg ne vesztegess, mivel engemet meg nem vesztegethettél,[95] add viszsza ennek a' pénzt, mert ha hamarsággal meg nem adod, a' Biráknak adlak kezébe";[96] kit midön Diomedon kérne, hogy békével bocsátana-el, és a' pénzt, a' mellyet magával hozott vala, szabadon el-vihetné; „azt", ugy mond, „meg-cselekeszem, de nem a' te kedvedért, hanem magamért; ne talántán ha a' pénzt el-vennék tüled, valaki azt mondaná, hogy a' pénz[e], a' mellyet el-vettenek, az én kezemhez került, a' mellyet hoztál, és én el nem akartam venni." Kitül midön kérdezte vólna, melly felé akarná úttyát venni, és ö azt felelte vólna néki, Athé-[134:]nás Városa felé, kiséröket rendele mellé, hogy annál bátorságosabban oda érkeznék; de még a' sem volt elég, hanem Athenás Városbeli Chabriás által, a' ki felöl oda fel szollottunk, végben vitte, hogy minden kár nélkül a' hajóban szállana.[97] Ez elég bizonysága légyen az ö

[e] pénzt

mértékletességinek, többet szolhatnánk ugyan felöle, de módot kell tartanunk a' dologban, mivel ebben a' könyvben a' hires nevezetes férfiaknak életeket akarjuk meg-irni, kiknek életeket sok Historicusok magán sok ezer versekkel mi elöttünk le-irták.

Ötödik Rész.

OLly ékessen szolló vólt, hogy senki a' Thebás Városbeliek közzül hozzá hasonló nem találtatott, és nem csak ékessen és rövideden felel vala, hanem még a' hoszszú folyó beszédében-is ékessen szóll vala. Ugyan ott Thebás Várossában egy Meneclides nevü rágalmazó ellensége vólt a' közönséges jónak ki szolgáltatásában, a' ki igen ékessen szolló vala, a' minémüek tudni-illik a' Thebás Városbeliek va-[135:]lának; mert ez a' nemzet inkább eröre termett, mint elmére. Ez midön látná, hogy Epaminondásnak a' hadban a' szerencse igen szolgálna, inti vala Thebás Városbelieket, hogy a' békességet a' hadnál nagyobbra böcsülnék, hogy a' hadban ennek a' Generalisnak segitsége nélkül ne szükölködnének. Kinek Epaminondás azt feleli: „Te ezzel csak a' te hazád[f] fiait csalod-meg, hogy azokat a' hadtól el-inted, mert a' békességnek szine alatt szolgálatra hozod: mivel a' háboruság által szereztetik a' békesség. Annak-okáért a' kik azzal sokáig akarnak élni, azoknak a' hadban foglalatoskodniok kell. Es ha Görög Országnak Fejedelmi és fejei akartok lenni, táboroznotok kell, és nem küszködnötök."[98] Ugyan ezen Meneclides midön ö néki szemére vetné, hogy gyermeki nem vólnának, sem meg nem házasodott vólna, 's kiváltképpen az ö kevélységét, hogy azt gondolná, hogy szintén olly hires nevezetes Vitéz vólna, mint Agamemnon; Epaminondás pedig azt feleli néki: „szünnyél-meg, és ne hánd szememre, hogy meg nem házasodtam, mert [136:] ebben a' dologban senkinek tanácsával kevesebbet nem akarok élni, mint a' te tanácsoddal." Mert Meneclides paráznaság miatt gyanakodik vala ö reá.[99] „Hogy pedig azt fogod reám, hogy Agamemnont[g] akarom követni, megcsalod magadat, mert ö tiz esztendeig egész Görög Országnak erejével alig vett meg egy Várost, én pedig ellenben egy Városnak erejével 's egy nap Lacedaemon Városbelieket meg-vervén egész Görög Országot meg-szabadétottam."

---

[f] házad
[g] Agamemmont

Hatodik Rész.

MIdön Arcadiaiaknak gyülekezetekben jött vólna, kérte öket, hogy Thebás és Argivus[100] Városbeliekkel szövetséget vetnének; ellenben pedig Callistratus Athenás Városbelieknek követtyek, a' ki abban az idöben ékessen szollásával mindeneket fellyül halad vala, kivánná, hogy inkább Athenás Városbeliekkel vetnének szövetséget, és az ö beszédében a' Thebás és Argivus városbeliek ellen sokat szollott vólna, és a' többi között azt-is mondotta vólna, hogy az Arcades Városbeliek[101] meg-[137:]gondolnák, mindenik Város minémü polgárokat nevelt vólna, mellyböl a' többiekröl-is itéletet tehetnének. Mert az Argivus városbéli Orestes és Alcmaeon az Annyoknak gyilkosi voltanak; Thebás Városbéli Oedipus, minek utánna az Attyát meg-ölte vólna, az Annyától fiakat nemzett. Epaminondás midön mindenekre meg-felelt vólna, és ezekre a' két gyalázatos szókra jutott vólna, „csudálkozom", ugymond, „az Athenás Városbeli ékessen szollónak esztelenségin, hogy meg nem gondolta, hogy ezek ártatlan születtettek, vétekben esvén, minek utánna hazájokból ki-üzettettek vólna, az Athenás Városbeliektöl bé-fogadtattak." Az ö ékessen szollása pedig kiválképpen Sparta Városában ki-teczett, Leuctránál lévö ütközet elött, a' hová midön minden szövetséges városoknak követi öszve gyülekeztenek vala, az egész gyülekezet elött Lacedaemon Városbelieknek kegyetlenségeket ugy meg-feddette, hogy ezzel az ö meg-feddésivel nem kevesebnyire meg-rontotta az ö erejeket és hatalmokat, mint a' Leuctránál lévö har-[138:]czon, mert ezzel az ö beszédivel azt vitte végben akkor, a' mint annak utánna ki teczett, hogy a' Lacedaemon Városbeliek a' szövetséges társoknak segitségektöl meg-fosztatnának.

Hetedik Rész.

HOgy türö szenvedö vólt, és hazafiainak boszszuság-tételeket el-szenvedte, mivel hazájára haragudni méltatlanságnak tarttya vala, ezek lehetnek bizonysági. Midön ötet gyülölség miatt az ö hazafiai a' seregnek elöljárójává nem akarnák választani, és tudatlan Hadnagyot választottanak vólna, kinek gondviseletlensége által a' hadi sereg arra jutott vólna, hogy mindnyájan életek felöl kétségben esnének, és félnének, mivel szoros helyekre szorittatván az ellenségtöl környül vétettenek vala, Epaminondásnak Hadnagyságát és szorgalmatosságát kivánnyák vala, mert jelen vala ugyan, de mint köz vitéz, kitöl midön segitséget kérnének, meg nem emlékezett ellene tett boszszuságárul, hanem a' sereget a' jelen való veszede-

lemtöl meg-szabaditotta, és minden kár [139:] nélkül haza vitte. Ezt pedig nem csak egyszer cselekedte, hanem többször-is. Leg-hiressebb vólt pedig az, midön a' Lacedaemoniaiak ellen Peloponnesusban haddal ment vólna, két tiszti társa lévén, a' kinek egyike, ugymint Pelopidás, a' ki erös és vitéz férfiú vala; minek utánna pedig ellenségeknek vádolások által mindnyájan gyülölségben estenek vólna, és azon okokra nézve tisztekböl ki-vettettenek vólna, és ö helyettek más Hadnagyok választtattanak vólna, Epaminondás nem engedett a' kösség végezésinek, és azt javallotta tiszti társainak, hogy ök-is azt cselekedgyék, ne engedgyenek, és abban a' hadban, a' mellyhez kezdett, el-járt; mert eszbe vette vala, hogy ha azt meg-cselekedné, a' Hadnagyoknak esztelenségek és tudatlanságok miatt az egész sereg el-veszne. Thebás Városában egy törvény vala, melly halálra kárhoztatta azt, a' ki a' Hadnagyságot tovább viselte, mint reá adatott; ezt midön Epaminondás látná, hogy ez a' törvény a' közönséges jónak hasznáért szereztetett, a' Városnak nem akart kárára igyekezni, hanem [140:] négy holnappal tovább, mint a' kösség meg-hatta vala, viselte a' Hadnagyságot.

Nyoltzadik Rész.

MInek utánna haza jöttenek vólna, az ö tiszti társai ezen vétkekért vádoltatának, kiknek ö meg-engedte, hogy minden okot ö reá vetnének, és azt mondanák, hogy ö vólna mindennek az oka, hogy a' törvénynek nem engedtenek vólna, melly mentségek által meg-menekedvén, senki meg nem gondolta, hogy Epaminondás meg-felellyen, mivel semmi mentsége nem vala, a' mellyel mentegethetné magát. De ö a' törvény eleibe méne, semmit el nem tagada azokban, valamellyeket az ö ellenségi mondottanak vala, és mindeneket, valamellyeket az ö tiszti társai mondottanak, meg-vallott, nem-is mondotta, hogy el nem szenvedné azt a' büntetést, a' mellyet a' törvény hoz vala magával. De még-is egy dologra kérte öket, hogy az ö el-kárhoztatását ezen következendö szókkal irnák meg: „Az Epaminondás a' Thebás Városbeliektöl[h] ha-[141:]lálra itéltetett, mivel öket kinszeritette a' Leuctra[i] Városánál, hogy a' Lacedaemoniaiakat meg-vernék, kikkel ö elötte a' Boeotiusok közzül senki nem mérészlett vala szemben szállani, és hogy harczon nem csak Thebás Városát veszedelemtül meg-szabaditotta, hanem még az egész Görög Országot-is elöbbeni szabadságában viszsza hozta, és mind a' két részrül annyira vitte a' dolgot, hogy a' Thebás Város-

[h] Városbeliektol
[i] Leuctrica [Javítva a XV,6. és 10-ben Balog által is helyesen használt alakra.]

beliek Sparta Városát ostromolnák, a' Lacedaemon Városbeliek pedig jó neven vennék, ha békességben lehetnének; nem-is vetett addig véget hadakozásának, míg Messena Városát jó rendben hozván azoknak várossokat meg nem szállotta." Midön ezeket mondotta vólna, mindnyájan nagy vigassággal nevetésre fakadának, és a' Birák közzül senki nem mert ellene szollani.[102]

Kilenczedik Rész.

VEgezetre ez a' Fö Hadnagy midön Mantinea Városánál a' harczon az ellenséggel vakmeröbben harczolt vólna, a' Lacedaemon Városbeliektül meg-[142:]ismértetvén, és mivel azt gondollyák vala, hogy ha ötet el-vészthetnék, hazájok meg-szabadúlna, mindnyájan ö reá rohantanak, 's meg nem szüntenek addig, valameddig nagy vér ontást tévén és sokakat le-vágván Epaminondást, a' ki vitéz módra harczol vala, nem látták, hogy egy nyillal távolrúl meg-lövettetvén el-esett, kinek el esésén a' Boeotiaiak valamennyire meg csüggedének, de mindazáltal elöbb el nem hagyák a' harczot, valameddig az ellenséget meg nem győzték. Epaminondás pedig midön érezné, hogy halálos sebben esett vólna, és egyszer'smind a' vasat, melly a' testében maradott vala, ha ki-vonná, azonnal meg kellene halni; azt mind addig testébe tartotta, míg meg nem mondották néki, hogy a' Boeotiaiak győzedelmet vettenek; mellyet mihelyen meg-értett vólna, „eleget éltem", ugymond, „mert győzhetetlen halok-meg." Ezekre a' szókra a' vasat testéböl ki-vonván mindgyárást meg-hólt.

Tizedik Rész.

EZ feleséget soha nem vett, a' melly-[143:]ért midön vádoltatnék a' Pelopidástúl, kinek gyalázatos fia vala, és azt mondaná, hogy hazájának kevés javára vólna, mivel maga után fiakat nem hagyna; „meg-lássad", ugymond, „te nagyobb kárára ne légy, a' ki illyen fiat hagysz magad után; én maradék nélkül meg nem halok, mert Leuctra Városánál lévö diadalmam meg-marad, a' melly nem csak fen marad, hanem halhatatlan-is lészen." Abban az idöben, a' mellyben a' számkivettettek Pelopidás segitsége által Thebás Városát meg-vették, és a' Lacedaemon Városbelieknek segitségeket a' várból ki-üzték, Epaminondás, valameddig a' polgárok között a' vér ontás tartott, házából ki nem ment, mivel sem a' gonoszokat oltalmazni, sem ellenek hadakozni nem akart, hogy hazafiainak vérekben kezeit ne ferteztetné, mivel minden haza fiai ellen való diadalmat ártalmas és siralmas dolognak tart vala. Ugyan ö Epaminondás, minek utánna Cad-

meánál[j] Lacedaemon Városbeliek ellen hadakozni kezdett, mindenkor legelöl állott. Kinek vitézségiröl és életéröl elég légyen ez, ha [144:] ezt az egyet hozzá adom, a' mellyet senki el nem tagad, hogy Thebás Városa Epaminondásnak születése elött, és halála után mindenkoron idegeneknek birtokok alatt vólt, ellenben pedig valameddig a' közönséges jónak igazgatója vólt, mindenkor feje vólt az egész Görög Országnak, a' mellyböl ki-teczik, hogy egy ember az egész Városnál nagyobbra böcsültetett.

PELOPIDAS[k].

Elsö Rész.

A' Thebás Városbeli Pelopidás a' Historicusoknál isméretessebb, mint a' kösségnél, kinek jeles cselekedetiröl, nem tudom, miképpen irjak, mivel félek attúl, ha a' dologhoz kezdek, és azt meg-magyarázom, nem az ö életét magyarázni, hanem historiát irni láttatom, ha pedig csak kiválképpen való cselekedetiröl irok, azok, a' kik a' Görög nyelvet nem értik, és a' historiákban nem forgottak, meg nem tudgyák, minémö jeles férfiú vólt ez a' Pelopidás. Annak-okáért a' mennyire tölem lehet, [145:] mind a' két dolognak meg-felelek, és az olvasók meg-únásának és tudatlanságának eleget tészek.[103] A' Lacedaemon Városbeli Phaebidás midön hadi seregit Olynthus Városa ellen vinné, és Thebás Városa által menne, annak várát, melly Cadmeának neveztetik, némelly Thebás Városbelieknek kisztésekböl el-foglalta, a' kik, hogy annál-is inkább az ellenkezö pártosoknak ellenek álhatnának, Lacedaemon Városbeliekhez állának; mellyet nem a' kösségnek végezéséböl, hanem magának akarattyából cselekedett, mellyre nézve Lacedaemon Városbeliek a' fö Hadnagyságot le-vették róla, és pénzel meg-büntették, a' Thebás Városbelieknek mindazonáltal a' várat viszsza nem adták, minthogy nagy gyülölségben élvén hasznossabbnak tartották öket bé-rekesztve tartani, mint szabadon. Mert a' Peloponnesusi had, és Athenás Városának meg-vétele után azt gondolták, hogy Thebás Városbeliekkel vólna dolgok, és azok lennének egyedül, a' kik ellenek állani mérészlenének. Annak-okáért az ö jóakaróinak adták a' fö fö tiszteket, és a' [146:] más részröl való pártosoknak fejeit rész szerint meg-ölték, rész szerint szamkivetésben küldöttek; kik között ez a' Pélopidás-is, a' ki felöl irni kezdettünk, hazájából ki-üzettetett.

---

[j] Gadmeánál [Javítva a XVI,1. és 3-ban Balog által is helyesen használt alakra.]

[k] [A fejléc a 145–151. lapon:] PELOPIDAS.

Második Rész.

EZek csak nem mindnyájan Athenás Városában mentenek, nem a' végre, hogy a' restségnek adnák magokat, hanem hogy azon a' helyen, a' melyet a' szerencse közel mutatott vólna nékiek, azon igyekezhetnének, mi módon hazájokat meg-szabadíthatnák. Annak-okáért midön látnák, hogy alkalmatos idejek vólna a' dolognak végben vitelére, közönségessen azokkal, kik Thebás Városában ö vélek egyet értettenek vala, bizonyos napot választának magoknak, a' mellyen az ellenséget meg-ütnék, és a' Várost meg-szabaditanák, tudniillik azt, a' mellyen a' fö fö Birák vendégeskedni szoktanak vala; gyakorta kevés néppel nagy dolgok vitettenek végben, mindazonáltal bizonyára soha olly kicsiny készülettel olly nagy erö meg nem gyözettetett: mert tizenkét ifiak verték öszve magokat[104] azok közzül, [147:] a' kik számkivetésben küldettettenek, kik száznál többen nem valának, a' kik illyen veszedelemben adnák magokat. Melly kevés erövel Lacedaemon Városa meg-gyözettetett: mert ezek nem csak a' pártosok ellen támadtanak, hanem a' Spartánusok ellen-is hadat inditottanak, kik egész Görög Országnak fejei valának, kiknek fényes birodalmok nem sok idö múlván Leuctrai[1] harczon ezek által meg-rontatott, és semmivé lött. Azok a' tizenketten annak-okáért, kiknek Pelopidás elöljárójok vala, midön nappal Athenás Városából meg-indúltanak vólna, hogy nap nyúgtával Thebás Városához érkeznének, nyúlászó ebeket és vadászó hálókat vivének magokkal, hogy valami módon az úton eszben ne vennék öket, kik midön abban az idöben, a' mint fel-tették vala magokban, oda érkeztenek vólna, Charon házához szállának, a' ki mind idöt 's mind napot hagyott vala.

Harmadik Rész.

ITt el nem hagyhatom, noha a' mi fel-tett szándékunktúl külömböz, hogy [148:] tudni-illik a' nagy bátorságra közönségessen nagy szerencsétlenség következni szokott.[105] Mert mihelyen ezek a' számkivettettek a' városban érkeztenek, azonnal Thebás Városában lévö Birák meg-tudták, de ezek az ételnek és italnak adván magokat, semmit nem gondoltanak véle, nem-is igyekeztenek azon, hogy ennyi dolognak végire mentenek vólna; hozzá járúla ez-is, hogy jobban ki-nyilatkoztatnék az ö esztelenségek, mert Athenás Városából, Archiás fö Paptúl, Archiásnak, a' ki akkor Thebás Városában uralkodik vala, levelet hozának, a' mellyben a' számki-

[1] Leuctriai

vetetteknek Thebás Városában való menetelek felöl mindenek meg-irattatva valának; mellyet midön néki adtanak vólna, mikor már az asztalnál ülne, valamint bé vólt pecsételve, azonképpen székinek vánkosa alá tévén, azt mondotta: „holnapi napra hagyom a' derék dolgokat." Azok pedig mindnyájan, midön már bé-estveledett vólna, meg-borosodván, a' számkivetettektül, kiknek Pelopidás elöl-járójok vala, meg-ölettetének. Mellyet szerencsés-[149:]sen végben vivén intették a' kösséget, hogy szabadságokért fegyvert fognának, nem csak azok, a' kik a' Városban valának, öszve futának, hanem minden felöl a' föld népe-is, a' Lacedaemon Városbelieknek örizö vitézeket a' várból ki-üzték, és hazájokat meg-szabaditották. Es valakik Cadmea meg-vételének okai vóltanak, azokat rész szerint meg-ölték, rész szerint számkivetésben küldötték.

Negyedik Rész.

EBben a' fel-háborodott idöben, valamint fellyebb-is meg-mondottuk, az Epaminondás, valameddig a' harcz a' Városi polgárok között tartott, házánál nyugodott. Annak-okáért ez a' dicséret, hogy Thebás Városa megszabadúlt, egyedül Pelopidásnak tulajdonittatik. Az ö többi szerencséssen végben vitt dolgai közönségessek az Epaminondással: mert Leuctrai[m] harczon Epaminondásnak Fö Hadnagyságában Pelopidás ki-válogatott seregnek elöl-járója vala, a' melly leg-elsöben a' Lacedaemon Városbelieknek seregét [150:] meg-verte; ezen kivül minden veszedelmekben jelen vólt, valamint mikor Spárta Városát ostromolta, a' seregnek egyik szárnyát igazgatta, és hogy annál-is hamarébb Messena Városa meg-épittetnék, Persiában követségben ment; Végezetre ö vólt második személy Thebás Városában, de mindazonáltal nem a' leg-föbb, hanem második Epaminondás után.

Ötödik Rész.

DE mindazonáltal a' szerencsétlenség alá vettetett, mert elsöben-is, a' mint fellyebb meg-mutattuk, számkivetésben küldetett; és midön Thessaliát Thebás városbelieknek birodalmok alá akarta vólna hódétani, és azt gondolta vólna, hogy a' követségnek törvénnye szerint elég bátorságos vólna, a' mellyet minden nemzetek szentnek szoktanak tartani, a' kegyetlen Alexander Pheraeustól Iséniával[106] együtt meg-fogattatott, és fogságban vettetett. Kit Epaminondás Alexander ellen hadakozván ismét meg-szaba-

[m] Leuctriai

ditott. Ezen cselekedete után soha meg nem [151:] békélhetett azzal, a' ki ö rajta ezt az eröszakot tette vala. Annak-okáért azt javallotta Thebás Városbelieknek, hogy Thessaliának segitségére mennének, és abból a' kegyetleneket ki-üznék. Melly hadnak midön ötet Generálissává választották vólna, és hadi seregivel oda ment vólna, kész vólt, mihelyen az ellenséget meg-látta, véle meg-ütközni. A' melly harczon hogy meg-látta Alexandert, azontúl haragra fel-gerjedvén, hozzá nyargala, és midön a' seregtül messze el-ment vólna, nyílakkal által lövettetvén el-esett. Mindazonáltal ez a' dolog gyözedelem után történt, mert már hátra mász vala[107] a' kegyetleneknek serege. Melly jeles cselekedete után Thessaliának minden városi a' meg-ölettetett Pelopidásnak aranyas koronákat adának, és rézbül csinált oszlopokat emeltetének, az ö gyermekit pedig sok jószággal meg-ajándékozák.

AGESILAUS.[n]

Elsö Rész.

A' Lacedaemon Városbeli Agesi-[152:]laus mind a' többi Historicusoktúl 's kiválképpen pedig a' Socrates szerzetit követö Xenophontúl dicsértetett, mert ö véle igen barátságossan élt. Ez leg-elöször-is Leotychidessel, Báttyának fiával veszekedett az Országért. Mert a' Lacedaemon Városbelieknek régi eleiktül ollyan szokások vólt, hogy mindenkoron két Királlyok lenne, a' kik inkább a' Királyságnak nevét, mint annak birodalmát viselték, két nemböl, Proclis és Eurystheniséböl; a' kik Herculesnek nemzetségéböl eredetet vévén Spárta Városában leg-elsö Királyok valának. Ezeknek nem vala szabad egyik fámiliából a' másik helyett Királlyá lenni, azért kiki maga rendiben meg-marad vala. Leg-elöször-is arra vigyáztanak, mellyik a' Királynak fiai közzül leg-öregjebbik vala, és annak halála után azt választották, ha pedig fia nem maradott, tehát azt, a' ki leg-közelebb való Attyafia vala. Meg-hala pedig Agis Király Agesilausnak Báttya, a' kinek Leotychides fia marada, kit ö éltében nem akart vala fiának tartani, halála oráján pedig fiának nevezé. Ez A-[153:]gesilaussal, az ö Attyának Báttyával az Országért veszekedett, de a' mit kivánt, meg nem nyerhette: mert a' Lysándernek segitsége által, a' ki, a' mint oda fel-is meg-mutattuk, háboruságot inditó, és abban az idöben igen hatalmas ember vala, Agesilaus választatott.

[n] [A fejléc a 152–164. lapon:] AGESILAUS.

Második Rész.

KI mihelyen a' Királyságra ment, azt adta tanácsúl a' Lacedaemon Városbelieknek, hogy hadi seregeket Asiában küldenék, és a' Király ellen hadakoznának; azt mondván, hogy hasznossabb vólna Asiában hadakozni, mint Europában: mert azt hirdetik vala, hogy Artaxerxes sok hajókat készitene, és gyalog sereget gyüjtene, mellyet Görög Ország ellen akarna küldeni. Reá bizattatván a' had, olly nagy sietséggel élt, hogy hadi seregivel elöbb Asiában ment, mint a' Királynak Tisztartói meg tudták az ö el-jövetelit. Innét lött, hogy azokat készületlen és véletlen találá. Mellyet midön Tissaphernes meg-értett vólna, ki a' Királynak Tisztartói között leg-föbb vala, Agesilaustól bé-[154:]kességet kért, titetvén magát, mintha a' Lacedaemon Városbelieket a' Királlyal meg békéltetné, de bizonyára azért kért békességet, hogy sereget gyüjthetne; mellyet három holnapig meg-is nyert. Meg-esküvének pedig mind a' ketten, hogy a' szövetséget minden csalárdság nélkül meg-tartanák, melly fogadást Agesilaus nagy hüséggel meg-tartott, ellenben pedig Tissaphernes semmit egyebet nem mivelt, hanem hadat gyüjtött. Mellyet noha Agesilaus eszben vett vala, mindazonáltal hütét meg-tartotta, és azt mondotta, hogy ez által magának nagy hasznot tenne, mivel Tissaphernes hamis hütivel mind az embereket magától el-idegenitené, 's mind pedig az Isteneket maga ellen haragra indétaná, ö pedig hütit meg-tartván seregit meg-bátoritaná; mivel jól tudná, hogy az Istenek ötet meg-segitenék, és az emberek-is ö véle tartanának, mivel inkább azokat szeretnék, a' kik hütöket meg-tartanák.

Harmadik Rész.

MInekutánna a' szövetségnek ideje el [155:] múlt vólna, nem kételkedett Tissaphernes azon, mivel Cáriában sok várai valának, és az a' tartomány abban az idöben leg-gazdagjabbnak tartatik vala, hogy az ellenség kiválképpen abba bé ütne, azért minden erejét oda vitte. Agesilaus pedig Phrygiában ment, és azt elöbb el-pusztította, mint Tissaphernes meg-indúl vala. Vitézit nagy prédával meg-gazdagítván, népét Ephesusba telelni vitte, és ott mühelyeket építtetvén külömb-féle hadi szerszámokat készíttetett, és nagy szorgalmatossággal készült a' hadhoz, és hogy mennél szorgalmatossabban fel-fegyverkeztetnének, és szebben fel-ékesíttetnének, ajándékokat fel-téve, mellyekkel azok meg-ajándékoztatnának, a' kik abban a' dologban leg-szorgalmatossabbak vólnának. Ugyan azt cselekedte egyéb hadi dolgoknak gyakorlásiban, hogy azokat, a' kik másoknál jobban viselték

magokat, nagy ajándékokkal meg-ajándékozta. Annak-okáért azt vitte végbe, hogy mind szép 's mind vitéz hadi népe vala; ki midön látná, hogy ideje vólna, hogy népét a' téli quártélyból ki-vinné, [156:] látta, hogy ha elöbb nyilván ki-hirdette vólna, melly felé menne, az ellenség nem hinne, és más tartományokat el-foglalna, 's nem-is kételkednék, hogy nem azt cselekedné, a' mit ki hirdetett vólna. Annak-okáért midön ö azt mondotta volna, hogy Sárdes felé menne, Tissaphernes azt gondolta, hogy Caria tartománnyát kellene meg-oltalmazni. Midön ezen szándékában meg-csalattatott vólna, és látná, hogy tanácsal meg-gyözettetett vólna, késön ment maga felinek segitségekre: mert minekelötte oda érkezett vólna, immár akkor Agesilaus sok helyeket meg vévén nagy prédát nyer vala. A' Lacedaemon Városbéli pedig midön látná, hogy az ellenség lovagos seregivel fellyül haladná, soha a' mézöben meg nem állott, hanem mindenkoron olly helyeken harczolt-meg, a' mellyeken a' gyalogság többet vihetett végben. Annakokáért valahányszor szemben szállott, mindenkor az ellenségnek nagyobb seregit meg verte, és ugy viselte magát Asiában, hogy mindenektül gyözedelmesnek tartatnék. [157:]

Negyedik Rész.

KI midön Persiában a' Király ellen igyekeznék menni, hire érkezék onnét hazúl a' fö Biráknak[108] parancsolattyából, hogy Athenás Városbeliek és Boeotiaiak a' Lacedaemon Városbeliek ellen hadat inditottanak vólna, azért ne késnék, hanem viszsza sietne. Itt hazájához való hüsége szintén olly dicséretes, mint vitézsége: mert noha gyözedelmes seregnek elöl-járója vala, és biznék-is, hogy Persiát meg-holdétaná, olly hüven engedett távol lévö fö Birák parancsolattyának, mintha közönséges ember lett vólna a' gyülésben Spárta Városában, kinek példáját vajha a' mi fö Hadnagyink-is követték vólna, de a' fel-tett dolgunkhoz viszsza térünk. Agesilaus a' gazdag Országnál fellyebb becsülte jó hirét nevét, és sokkal dicséretessebb dolognak tartotta, ha hazája végezésinek engedett, mint Asiát meg-hodoltatta vólna. Anna-okáért e' végre seregével Hellespontuson által ment, és olly gyorsasággal élt, hogy azt az útat, a' mellyen Xerxes egész esz-[158:]-tendeig ment, ö azt harmincz nap alatt végben vitte. Midön már nem messze vólna Peloponnesustúl, az Athenás Városbeliek és Boeotiaiak és azoknak több szövetséges társaik Coronea Városánál ellene akartanak állani, kiket igen meg-vert. Ebben a' gyözedelemben leg-ditséretessebb vala, hogy midön sokan az ütközetrül Minervának templomába szaladtanak vólna, és azt kérdeznék ö tüle, mit akarna azokkal tenni, noha egynéhány sebekben

esett vala azon a' harczon, és mindenekre nehésztelni láttatik vala, a' kik ö ellene fegyvert fogtanak, mindazonáltal nagyobbra becsülte lelki-ismeretit haragjánál, és meg-tiltotta, hogy azokat ne bántanák. Ezt nem csak Görög Országban cselekedte, hogy az Isteneknek templomokat szentnek tartotta, hanem még ellenséginél-is minden képeket és oltárokat meg-tartott és el nem rontott. Annak okáért azt szokta vala mondani, csudálkozik azon, hogy azok szentség rontóknak nem tartatának, a' kik azoknak, a' kik azokhoz folyamodtanak, ártanának, avagy hogy keménnyebb bünte-[159:]téssel nem büntettetnének-meg azok, a' kik az Isteni tiszteletet megförtöztetnék, mint a' kik a' templomokat meg-lopnák.

Ötödik Rész.

EZen ütközet után az egész hadi erö Corinthus körül szállott-meg, a' honnét Corinthiumi hadnak neveztetett. Ott minek utánna Agesilaus Hadnagysága alatt egy harczon az ellenség közzül tiz ezeren el-estenek vólna, és ezen harcz után az ellenségnek ereje kissebbedni láttatnék: nem kivánta a' dicsiretet, hanem inkább Görög Országnak szerencsétlenségin szánakodott, hogy olly sokan el-vesztenek vólna az ellenségnek vétke miatt; mert ez az el-veszett sokaság által, ha csak eszek lött vólna, a' Persiaiakat megverhették vólna. Ki midön az ellenséget a' város falai közzé kergette vólna, és sokan intenék ötet, hogy Corinthus városát meg-venné, azt felelé, nem illik az ö vitézségéhez az, mert ö vólna az, a' ki az el-pártoltakat hüségre hajtaná, és nem az, a' ki Görög országnak leg-föjebb városit [160:] megvenné; „mert ha azokat el akarjuk veszteni", ugymond, „a' kik velünk együtt ellenségünk ellen hadakoztanak, mi magunkat fogyattyuk-el, azok békességben lévén. Annak-okáért minden fáratság nélkül, mikor akarnak, el-veszthetnek bennünket."

Hatodik Rész.

AZonközben az a' szerencsétlenség történt a' Lacedaemon Városbelieken Leuctránál; a' hova midön sokaktúl kénszeríttetnék, hogy menne, nem akara menni, mintha látta vólna a' dolognak szerencsétlen ki-menetelit. Ugyan ö midön Epaminondás Spárta városát meg-szállotta vólna, és a' Város falakkal nem vólna bé-kerítve, olly emberül viselte magát benne, hogy abban az idöben minden ember meg-vallotta, hogy ha ö nem lett vólna, Spárta Városa meg nem maradott vólna. A' melly veszedelemben az ö serény tanácsa mindeneknek hasznokra vólt: mert midön némelly ifiak

az ellenségnek jövetelitül meg-iedvén a' Thebánusokhoz akarnának szaladni, és egy magas helyet a' [161:] Városon kivül meg-vettek vólna, Agesilaus látván, hogy a' Városnak nagy veszedelmére vólna, ha eszben vennék, hogy valaki az ellenséghez akarna menni, annak-okáért népivel oda méne, és mintha jó végre cselekedték vólna, dicsérte az ö tanácsokat, hogy azt a' helyet el-foglalták, és hogy ö-is által látta, hogy ugy kellett vólna meg-lenni annak. Ekképpen az ifiakat színes dicsérettel meg-tartotta, és maga népe közzül némellyeket hozzájok adván, a' helyet meg-erösítette, mivel azok, meg-szaporodván az ö számok azokkal, a' kik az ö tanácsok és igyekezetek felöl semmit nem tudnak vala, meg nem merték magokat mozdétani, annál-is inkább, mivel azt gondollyák vala, hogy az ö szándékokat senki nem tudná.

Hetedik Rész.

KEtség kivül a' Lacedaemon Városbeliek a' Leuctrica harcz után soha fel nem vehették magokat, sem régi birodalmokat viszsza nem nyerhették; mind azonáltal Agesilaus azomban meg nem szünt, hanem valamiben segithette ha-[162:]záját, segítette. Mert kiválképpen midön a' Lacedaemon Városbeliek pénz nélkül szükölködnének, ö mindeneknek, valakik a' Persiai Királytúl el-szakadtanak, segítségekre vólt, a' kiktül sok pénzel megajándékoztatván hazáját meg-segítette. Ezen kiválképpen csudálkozhatunk, hogy midön a' Királyoktúl, nagy Uraktúl és Városoktúl nagy ajándékokkal meg-ajándékoztatnék, abból semmit az ö maga hasznára nem költött, semmit a' Lacedaemon városbelieknek szokásokban meg nem változtatott; azzal a' házzal meg-elégedett, a' mellyben Euristenes, az ö eleinek Attya lakik vala, mellyben a' ki bé-ment, bujaságnak és mértékletlen életnek semminémü jeleit nem láthatta; ellenben pedig a' békességes türésnek és mértékletességnek sok jeleit. Mert az a' ház ollyan formán vólt fel-ékesítve, hogy semmi nem külömbözött akár melly szegény avagy közönséges embernek házától.

Nyoltzadik Rész.

EZt a' jeles férjfiat pedig, valamikép-[163:]pen a' természet elméjének szép ajándékival fel-ékesítette, úgy testében meg-rutította, mert alacson szerü, és sánta vala. Mellyre nézve éktelen vala; és midön azok, a' kik nem ismérték, reá tekintettek, meg utálták, a' kik pedig az ö vitézségit tudták, nem csudálkozhattak elégendöképpen ö rajta. A' mint hogy meg-is történt, midön nyólczvan esztendös korában Thacusnak AEgyiptomban segitségire

ment vólna, és a' mezöben egy rév-parton meg-szállott volna, sátor nélkül, és a' száraz földet szalmával meg-hintette, és annak hegyibe egy bört terittetett, és arra az ö társaival le-ült vólna, alá való kopott ruhában, ugy hogy az ö ruházattyokbúl a' Királyt ö köztök meg nem ismérhetnék, hanem inkább valamelly boldogtalan embernek itélhetnék; kinek el-jövetelit midön a' Királynak népe meg-értette vólna, nagy hamarsággal minden-féle ajándékokat hozának néki, kik midön kérdeznék, mellyik vólna az Agesilaus, alig hitték-el, hogy azok között vólna, a' kik együtt ülnek vala; és midön a' Királynak nevével néki ad-[164:]ták vólna[o] az ajándékokat, a' mellyeket hoztanak vala, a' borjú husnál, és ehez hasonló eledelnek nemeinél egyebet, a' mellyek akkori idöben kivántattak vala, el nem vett, a' drága keneteket, koronákat, és gyümölcsbül álló étkeket az ö szolgainak osztogatta, a' többit pedig viszsza vitette. Mellyre nézve a' barbarusok annál-is inkább meg-utálták, mivel azt gondollyák vala, hogy tudatlanságából vette vólna-el az alább valókat, a' jókat pedig viszsza küldötte vólna; ki midön AEgyiptombúl viszsza-tért vólna, Nectanabes Királytúl két száz husz tálentomokkal meg-ajándékoztatván, hogy az ö népének adná azokat, és egy rév-parthoz, melly Menelaus rév-parttyának hivattatik, érkezett vólna, melly Cyrenás és AEgyptus között vagyon betegségben esett, és meg-hólt; ottan ötet az ö baráti, hogy annál-is könnyebben Spárta Városában vihetnék, mint hogy mézek nem vala, viaszszal meg-öntözték, és ekképpen haza vitték. [165:]

EUMENES.[p]

Elsö Rész.

A' Cardia Városbeli Eumenes. Ennek ha a' szerencse szólgált, és jóságos cselekedetivel egyenlö lett vólna, nem lett vólna ugyan azért nagyobb, mindazonáltal hiressebb és becsületesebb: mivel a' jeles férfiakat az ö jóságos cselekedetekrül, nem szerencséjekrül szoktuk meg-itélni; mert midön abban az idöben élt vólna, a' mellyben a' Mácedonok hatalmassak valának, nem kevés szerencsétlenségére vólt ö néki, azok között élvén, hogy idegen vala: nem-is vala egyéb szerencsétlensége, hanem hogy nemes vérböl nem vala, noha az ö hazájában nagy nemböl származott vala; mindazonáltal néha nehezen szenvedik vala a' Macedonok, hogy ö nálok nagyobbra bötsültetett, de még-is ugyan el-szenvedék, mivel szorgalmatosságával, vi-

[o] vólná

[p] [A 165. lapon nincs fejléc. A 166–185. lapon:] EUMENES.

gyázásával, törödelmességivel, okosságával, és éles elméjével mindeneket fellyül halad vala. Ez ifiacska lévén a' Phülöpnek, Amyntas fiának ba-[166:]rátságába juta, és rövid idö alatt leg-kedvessebb baráttya lött, mert már akkor ki-teczik vala az ifiacskából a' jó erkölcs. Annak-okáért magánál Iró-deák helyett tartotta; melly tiszt a' Görögöknél sokkal becsületessebb vala, mint a' Romaiaknál, mert ezeknél az Iró-deákok béreseknek tartatnak, a' mint hogy bizonyára azok-is, ellenben pedig amazoknál senki arra a' tisztre nem választatik, hanem ha böcsületes nemböl születtetett, hü és szorgalmatos vólt, a' kinek szükségképpen minden tanácsokban részesnek kell lenni. Ebben a' barátságban hét esztendeig élt a' Phülöpnél. Ö megölettetvén, azon tisztben meg-maradott a' Sándornál tizenhárom esztendeig. Végtire a' lovag sereg egyik szárnyának elöl-járója vólt, a' melly a' Király sereginek hivattatott vala.[109] Es mind a' két részrül jelen vólt a' tanácsban, és minden tanácsokban részes vólt.

Második Rész.

MEg-halván Sándor Babyloniában, midön az Országok az ö Baráti között fel-osztattatnának, és a' leg-na-[167:]gyobb hatalom annak adattatott vólna, a' kinek a' Sándor halála elött az ö gyürüjét adta vala, tudni-illik a' Perdiccának:[110] mellyböl mindnyájan könnyen meg-érthették, hogy Sándor reá bizta az országot, miglen az ö gyermeki ember korra jutottak vólna. Mert a' Craterus és Antipater, a' kik ötet fellyül haladni láttatának, nem valának jelen, Hephaestio meg-hólt vala, kit egyedül Sándor, a' mint hogy könnyen meg-érthették, éltében igen nagyra böcsült vala. Ugyan abban az idöben Cappadocia Eumenesnek adattatott, avagy inkább ö reá bizattatott: mint hogy akkoron az ellenségnek hatalma alatt vala. Ezt Perdiccás nagy munkával maga baráttyává tévé, mivel annak hüségét és okosságát láttya vala, nem-is kételkedvén azon, ha ötet maga részire hozhatta volna, az ö fel-tett szándékában nagy segitségire lenne ö néki. Mert azon igyekezik vala, a' mint hogy mindenek azon igyekeznek, a' kik nagy hatalomra vágyódnak, hogy mindeneket magok részekre hozhassanak. Es ezt nem csak maga cselekedte, hanem a' többiek-is [168:] mindnyájan, valakik a' Sándornak baráti valának. Leg-elsöben pedig Leonnatus Macedoniát el-foglalni akarta, annak-okáért nagy és sok igiretekkel Eumenessel el akarta hitetni, hogy Perdiccástúl el-állana, és ö véle vetne barátságot, kit midön reá nem vehetne, meg-akará öletni, és meg-is cselekedte vólna, ha titkon éjel Eumenes az ö várából el nem szaladott vólna.

Harmadik Rész.

AZomban azok a' hadak támadtanak, mellyek a' Sándornak halála után mind a' két résznek utolsó romlására valának, és mindnyájan a' Perdiccának halálára igyekeztenek, kit noha Eumenes látna, hogy erötelen vólna, és meg nem felelhetne, mivel egyedül magának kellene mind azoknak ellene állani, mind azonáltal baráttyát el nem hatta, nem-is gondolt annyira életével, mint hüségével. Perdiccás Asiának azt a' részét bizta vala ö reá, a' melly Taurus hegye és Hellespontus között vagyon, és ötet egyedül az Europában lévö ellenségek ellen rendelé. Önnön maga pedig AE-[169:]gyiptusban[q] a' Ptolomaeus ellen méne; Eumenesnek midön se nagy, se pedig erös serege nem vólna, mivel tudatlanok, és nem sok idövel az elött fogattattak vala, 's azt mondanák, hogy az Antipater és Craterus közelgetnének, és már Hellespontuson Macedonoknak nagy seregivel által jöttenek vólna, kik hires nevezetes és okos vitézek valának. A' Macedoniai vitézeknek pedig abban az idöben olly hirek nevek vala, mint ez mái napon a' Romaiaknak: mivel mindenkoron leg-vitézebb népeknek tartattanak, és leg-gyözedelmessebbek és hatalmassabbak valának. Eumenes nem ok nélkül tart vala, tudván, ha az ö serege meg-tudná, minémü ellenség ellen vitettetnék, nem hogy el-menne, de inkább a' hír mondóval együtt el-szaladna. Annak-okáért ez vólt az ö leg-okossabb tanácsa, hogy járatlan útakon vinné népit, a' mellyeken a' hirt igazán meg ne hallaná, és el-hitetné véle, hogy némelly barbarusok ellen menne. Meg-maradott annak-okáért álhatatossan fel tett szándékában, és elébb ütközetnek állott, és meg-harczolt, mint az ö vité-[170:]zi meg-tudnák, kikkel kellene meg-harczolni. Ezen kivül olly helyet-is választott magának, a' mellyen inkább az ö lovagos seregivel meg-harczolhatna, a' melly sokkal erössebb vala, mint gyalogságával, a' melly igen erötlen vala.

Negyedik Rész.

KIk nagy erövel öszve menvén, midön csak nem egész nap harczoltanak vólna, el-esék a' Craterus Hadnagy és Neoptolemus,[r] a' ki második személy vala utánna, evvel maga Eumenes szemben ment vala, kik midön egymást meg-fogván a' lovakrúl le-estenek vólna, könnyen meg-láthatták, hogy mint ellenségek viaskodtanak, és inkább szivekben, mint testekben harczoltanak, és addig egymástúl el nem váltanak, mig egyik meg nem

[q] [A 169. lap első szava:] gyptusban [Első szótagja helyett a 168. lap őrszavát szedtük:] gyip-
[r] Neoptelemus [Javítva a latin szöveg alapján.]

ölettetett. Eumenes egynehány sebekben esvén mindazonáltal a' harczrúl el nem ment, hanem vitézebben harczolt az ellenséggel. Minek utánna a' lovas sereg meg verettetett, és a' Craterus Hadnagy el-esett vólna, ezen kivül sokan, kiválképpen Nemesek el fo-[171:]gattattak, a' gyalog sereg, mivel olly helyre vitettetett, a' honnét Eumenesnek akarattya ellen el nem mehetne, békességet kért ö tüle, a' mellyet midön meg-nyert vólna, hüségében meg nem maradott, hanem mentól hamarébb alkalmatosságot találhatott, az Antipaterhez ment. Eumenes a' Craterust hólt elevenen a' harczrúl el-vitetvén, meg-enyhíteni[111] akarta, kit midön meg nem enyhithetett vólna, méltoságára és régi barátságára nézve, mivel a' Sándornak éltében barátságossan élt vala ö véle, tisztességessen el-temettetett, és az ö csontyait feleségének és gyermekinek Macedoniában küldötte.

Ötödik Rész.

EZek midön Hellespontusnál igy löttenek vólna, Perdiccas a' Nilus folyó-vizénél a' Seleucus és Antigonustúl meg ölettetik; és az egész birodalom az Antipaterre száll. Leg-elsöben a' kik ö tüle el-pártoltanak vala, a' vitézlö rendnek egyenlö akarattyából távól létekben halálra itiltetnek, ezek között Eumenes-is, kit noha ezen szerencsét-[172:]lenség talált, mindazonáltal meg nem ütközött rajta, hanem annál-is jobban hadakozott; de az aprolékos dolgok bátorságát noha meg nem gyözték, mindazonáltal meg-kissebbítették. Antigonus kergetvén ötet, midön minden féle vitézlö néppel büvölködnék, gyakorta az útakon háborgattatik vala; mindazonáltal harczra nem állott néki, hanem olly helyen, a' holott kevesen sokaknak meg-felelhettenek. De végtére, midön tanácsal meg nem foghatták vólna, sokasággal környül vették, a' honnét mindazonáltal népinek nagy veszedelmivel ki-menekedett, és Phrygiában egy Várban, a' melly Norának hivattatik, szaladott. A' mellyben midön környül vétettetett vólna, és tartana, hogy ha egy helyben sokáig maradna, a' tábori lovak meg-romlanának, mivel nem vólna helyek a' jártatásra, okos találmánnya vólt, miképpen a' ló álva meg-melegedhetnék és ugráltathatnék, hogy annál-is jobban ennék, és veszteg ne állana. Fékkel a' fejét fellyebb kötötte, ugy hogy az elsö lábai a' földet alig érték. Annakutánna hátúl meg-[173:]korbácsoltatta, ugráltatta, és hátra rugatta, a' melly ugráltatás szintén úgy meg-izzasztotta, mintha a' mezöben meg-futtatta vólna. Melly dolgon mindenek csudálkoztanak, hogy a' lovakat szintén olly frissen vitte ki a' várból, holott sok holnapokig lett vólna a' várnak meg-szállásában, mint ha a' mezöben füveltette vólna öket. Ebben a' meg-szállásban valamennyiszer akarta, az

Antigonusnak fel-csinált töltésit és sánczait mind annyiszor vagy megégette, vagy pedig el-hánta. Mind addig meg-maradott pedig egy helyen, míg a' tél tartott, mivel a' várnak senki segitségére nem jö vala,[112] és a' kikelet el-közelget vala, tettetvén magát, mintha meg-adná magát, és midön a' békességnek czikkelyirül és okairúl végezne, meg-csalta az Antigonusnak Hadnagyit, és alattomban vitézivel együtt békével el-ment.

Hatodik Rész.

EHez Olympiás, a' ki a' Sándornak annya vala, midön Asiában levelet és követeket küldött vólna, tanácsot kér-[174:]ni, hogy ha viszsza menneé Macedoniában (mert akkor Epirusban lakik vala) és azt el-foglalná, avagy Epirusban meg-maradna, azt adta tanácsúl néki, hogy meg ne indúlna, hanem meg-várná, mig a' Sándornak fia az Országot el-nyerné, ha pedig igen kivánkoznék Macedoniában menni, minden boszszúságirúl el-felejtkeznék, és senki ellen ne kegyetlenkednék. Ezek közzül egyet sem cselekedett: mert Macedoniában ment, és ott kegyetlenkedett. Arra kérte vala pedig a' távol lévö Eumenest, hogy ne engedné a' Phülöp házának és familiájának ellenségit uralkodni, és annak maradékit meg-öletni, 's el-veszteni, hanem a' Sándor gyermekinek segitségekre jöne; melly kérésének ha engedne, mentül hamarébb hadat gyüjtene, és ö néki segitségére hozná; mellyet hogy annál-is könnyebben meg-cselekedhetne, minden tisztviselöinek, a' kik tisztekben hüven meg-maradának, levelet küldött, hogy ö néki engednének, és az ö tanácsával élnének. Ezen szavaira Eumenes indíttatván, inkább akart, ha a' szerencse ugy hozta vólna, [175:] hálá-adó a' jó-tételeményekért meg-halni, mint háláadatlan élni.

Hetedik Rész.

ANnak-okáért sereget gyüjtött, és az Antigonus ellen hadat készített; mivel Macedoniai Nemessek együtt valának, azok között Peucestes-is, a' ki a' Sándornak test örizöje vala, akkoron pedig Persiát birja vala; Antigenes-is,[s] a' ki a' Macedoniai seregnek elöl-járója vala; félvén az irigységtül, a' mellyet mindazonáltal el nem kerülhetett, ha ö idegen lévén a' birodalmat el-nyerné, és nem más valaki a' Macedonok közzül, kik ottan sokan együtt valának: Annak-okáért leg-elsöben-is Sándornak nevével sátort vonatott, és meg-parancsolta, hogy abban aranyos széket, Királyi pálczát, és

[s] Antigones-is [Javítva a latin szöveg alapján.]

koronát tegyenek és mindnyájan mindennap oda öszve gyülekezzenek, hogy abban a' derék dolgokrúl tanácskozzanak, el-hitetvén magával, hogy kevesebb irigykedés lenne reá, ha a' birodalomnak szine alatt, és az Sándornak nevével hadakozna, a' mellyet meg-is cselekedett; Mert midön [176:] nem az Eumenesnek, hanem a' Királynak sátorában öszve gyülekeztenek, és ott derék dolgokrúl tanácskoztanak vólna, valamennyire titokban maradott, noha pedig ö általa mindenek végbe vitettenek.

Nyoltzadik Rész.

EZ az Eumenes Paraetak Városánál az Antigonussal meg-ütközött, nem ütközetre rendelt sereggel, hanem az úttyában, és ötet meg-vervén, Mediának tartománnyába téli quartélyra viszsza menni kénszerítette; maga pedig seregit Persiának közel való tartománnyába quártélra ki-osztotta, nem a' mint maga, hanem a' mint az ö vitézi akarták vala. Mert az a' nagy Sándornak serege, a' melly az egész Asiát bé-járta, és a' Persiaiakat meggyözte vala, az ö régi dicséretire és szabadságára nézve nem akart a' Hadnagyoknak engedni, hanem inkább parancsolni kiván vala, valamint e' mái napon a' mi régi vitézink szoktanak cselekedni. Annak-okáért félö, hogy azt ne cselekedgyék, a' mellyet amazok cselekedtenek az ö mértékletlenségekkel, és nagy szabadságokkal, [177:] hogy mindeneket el-roncsanak, nem csak azokat, a' kikkel tartottanak, hanem azokat-is, a' kik ellen hadakoztanak. Ha ki azért azoknak a' régi vitézeknek olvassa cselekedeteket, fel-találllya, hogy a' mostaniakhoz hasonlók vóltanak. Es ne-is gondollya, hogy más külömbsége légyen köztök, hanem csak az idö; de viszsza térek amazokra. Téli quártélra mentenek, nem annyira a' hadnak alkalmatosságával, mint magok bujálkodásának kedvéért, és meszsze el-mentenek egymástól. Ezt midön Antigonus meg-értette vólna, és látná, hogy az el-készült ellenségnek meg nem felelhetne, új tanácsot gondolt. Két útak valának, a' mellyeken Mediából, a' holott téli quártélban vala, az ellenségnek téli táborára mehetne, ezeknek egyike a' pusztán által közellyebb vala, a' mellyben senki nem lakik vala, a' viznek szüksége miatt, de csak nem tiz napi járó föld vala; a' másik pedig ország úttya vala, sokkal hoszszabb kerengös út vala, de népekkel büvös, és minden dolgokkal büvelkedö. Ezen az úton ha menne, tudgya vala, hogy [178:] elöbb az ellenség meg-tudná[t] az ö el-jövetelit, mint az útnak harmadik részét el-végezte vólna. Ha pedig a' másik puszta és járatlan úton menne, olly reménségben vala, hogy véletlen

[t] meg-tndná

az ellenséget meg-verhetné. Ennek az ö fel tett szándékának végben vitelére sok számú tömlöket és bür sákokat csináltata, annak-utánna meg-parancsolta, hogy tiz napra való abrakot, és mindenféle fött étkeket készítsenek, meg-is hadta, hogy a' táborba tüzet ne csinállyanak, el-rendelt úttyát pedig senkinek nem jelenti. Igy el-készülvén, a' hova igyekezett, meg indúl.

Kilenczedik Rész.

CSak nem fele úttyát el-végezte vala, midön az ö táborában meg-látván a' füstöt hirét hozták Eumenesnek, hogy az ellenség közelgetne; öszve gyülekeznek a' Hadnagyok, kérdezösködnek egymás között, mit kellessék cselekedniek, jól láttyák vala mindnyájan, hogy olly hertelen seregeket öszve nem szedhetnék, mint az Antigonus láttatik vala jelen lenni. Itt midön mindnyá-[179:]jan kételkednének és csak nem kétségbe esnének, monda Eumenes: „ha serénykedni akartok, és parancsolatomnak engedni, a' melylyet ennek elötte nem cselekedtetek, én a' dolgot végben viszem, mert a' melly útat öt nap alatt az ellenség végben vihetne, azon leszek, hogy legalább még öt nap tartóztassék; annak okáért ki ki fel-üllyön, és seregit öszve szedgye." Az Antigonusnak meg-tartóztatására pedig illyen tanácsot gondolt. Bizonyos embereit el-küldi azoknak a' hegyeknek végeire, a' melylyekre az ellenségnek kellett jöni, és meg-parancsollya nékiek, hogy elö[113] álomkor nagy tüzeket rakjanak, és azt éjfélkor meg-kissebbítsék, virradta felé igen kicsinnyé tegyék, hogy a' tábornak szokása szerint tétetvén magokat, gyanóságban ejtsék az ellenséget, hogy azokon[u] a' helyeken vólna a' tábor, és az ö el-jöveteleknek hirit meg-vitték vólna; a' következendö éjjel-is ugyan azt cselekedgyék. A' kiknek meg vala parancsolva, szorgalmatossan végben viszik. Antigonus bé-sötétedvén láttya a' tüzeket, el-hiszi, hogy az ö el-jövete-[180:]lit meg-értették, és az ellenség-is azért szállott vólna azon a' helyen táborba; meg-változtattya tanácsát, és mivel véletlen öket meg nem üthetné, meg-tére, és a' másik útra méne, a' melly meszszebb és népekkel büvölködik vala, és ott egész nap állott, hogy a' fáratt vitézeket meg-nyugosztalná, és a' tábori lovakat meg-könnyebbítené, és frissebb sereggel mehetne az ütközetnek.

---

[u] azokan

Tizedik Rész.

IGy Eumenes ezt az okos mezei Hadnagyot[114] tanácsával meg-győzte, és az ö hertelen úttyát meg-akadályoztatta; de mindazonáltal keveset vitt végben. Mert az Hadnagyoknak irigységek, a' kik véle valának, és a' régi Macedoniai vitézeknek hütetlenségek miatt, midön győzödelmes lett vólna, az Antigonusnak kezébe adattatott; noha serege az elött háromszor meg-esküdött vala, hogy ötet meg-oltalmazná, és soha el nem hagyná. De némellyek annyira irigykedtenek ö reá az ö vitézségéért, hogy inkább készebbek vóltanak hütöket el-veszteni, mint ötet el nem árúl-[181:]ták vólna. Mindazonáltal még-is Antigonus meg-tartotta vólna életében, ha meg-tarthatta vólna az ö felei miatt, mivel láttya vala, hogy a' jelen való veszedelemben senki ötet jobban meg nem segíthetné. Mert Seleucus, Lysimachus, és Ptolemaeus, a' kik igen hatalmasok valának, közelgetnek vala, a' kikkel ö néki a' leg-nagyobb hatalomért meg-harczolni kellett; de azok, a' kik véle valának, el nem szenvedhették, mivel láttyák vala, hogy ha Eumenest megint el-bocsátanák, ö nékiek mindnyájoknak kevés böcsületek lenne. Maga pedig Antigonus el annyira haraguvék reá, mindazonáltal meg-enyhödék, mivel reménli vala, hogy ö általa nagy dolgokat vihetne végben.

Tizenegyedik Rész.

ANnak-okáért midön ötet a' fogságban tétette vólna, és a' tömlöcztartó azt kérdezte vólna, miképpen akarná tartani a' fogságban; azt felelé, mintegy fene vad oroszlánt, avagy leg-kegyetlennyebb éléfántot; mert még el nem végezte vala magában, hogy ha meg-tarta-[182:]náé életében, vagy nem. Jönek vala pedig Eumeneshez mindenféle emberek, mind az ö ellenségi, kik az ö szerencsétlenségin magokat gyönyörködtetni, 's mind pedig az ö régi jó-akarói, kik ö véle beszélgetni, és ötet vigasztalni akarák, sokanis, a' kik ötet meg-ismérni kivánák, hogy ki vólna, a' kitül olly sokáig és olly igen féltenek, kinek az ö esetin és halálán győzedelmeknek reménségit helyheztették vólna. Eumenes pedig midön sokáig a' fogságban lett vólna, monda Onomarchusnak, a' ki fö tömlöcz-tartó vala: „csudálkozom azon, miért tartasz engemet már harmad napja illy kemény fogságban. Mert nem illik Antigonus okosságához, hogy ekképpen bánnyék a' meg győzettettel, kit inkább meg-ölessen avagy el-bocsáttasson." Ki midön keményebben szóllani láttatnék Onomarchusnak, felele Onomarchus: „micsoda? ha te olly bátor szivö valál, miért nem estél-el inkább a' harczon, mint ellenségednek kezébe akadtál?" kinek Eumenes felele: „vajha ugy történt volna,

de az ugy nem lött, mivel soha erössebbel szembe nem [183:] szállottam, mert soha senkivel meg nem harczoltam, a' kit meg nem győztem, és nem az ellenségnek vitézsége, hanem barátimnak hitetlensége által szerencsétlenségbe estem." Igaz-is, mert tisztességes becsületes vólt, és erös munkás, nem-is olly szép termetü, mint ábrázatú.

Tizenkettödik Rész.

E' felöl midön Antigonus magától nem merne végezni, a' tanács eleibe vitte. Itt elsöben midön csak nem minnyájan meg-háborodván csudálkoznának, hogy meg nem ölettetett vólna, a' ki ö vélek annyi esztendötül fogva olly rutúl bánt vólna, el annyira, hogy sokszor kétségben estenek, és a' ki a' fö Hadnagyokat meg-ölte vólna, söt a' kin annyi állana, hogy valameddig ö élne, ök bátorságban nem lehetnének; meg ölettetvén semmi dolgok nem lenne; végezetre ha néki meg-engedne, azt kérdezik vala, kiknek barátságával élne? mert ök Eumenes mellett meg nem maradnának. Antigonus meg-értvén a' tanácsnak akarattyát, mindazonáltal hét napra való idöt hagyott annak meg-gon-[184:]dolására, akkor pedig, midön már félne, hogy valami párt-ütés a' sereg között ne támadna, meg-tiltotta, hogy senki ö hozzá ne bocsáttatnék, és meg-is parancsolta, hogy enni ne adnának néki, mert azt mondgya vala: hogy semmi eröszakot nem tétetne azon, a' ki annak elötte az ö baráttya vala. Eumenes mind azonáltal harmad napnál tovább éhséggel nem sanyargattatott,[115] Antigonus akarattya és híre nélkül az örizöktül meg-ölettetett.

Tizenharmadik Rész.

IGy Eumenesnek negyven ötödik esztendejében, midön husz esztendös korában[v] (a' mint oda fellyebb emlékeztünk felöle) Phülöp Királynál hét esztendeig szolgált vólna, és Sándornál tizenhárom esztendeig ugyan azon szolgálatban, 's egyszer 's mind a' mellett a' lovas sereg egyik szárnyának elötte járója, a' nagy Sándornak halála után pedig a' seregnek fö Generalissa lett vólna, és a' fö Hadnagyokat rész szerint el-kergette, 's rész szerint meg-ölte vólna; meg-fogattatott nem Antigonusnak vi-[185:]tézsége, hanem a' Macedoniabelieknek hütetlenségek által, illyetén ki-menetele vala. Ki felöl mennyit tartottanak mind azok, a' kik a' Sándornak halála után Királyoknak neveztettenek, ebböl könnyen meg-itélhetni, hogy Eu-

[v] körában

menesnek éltében senki Királynak nem neveztetett, hanem Hadnagynak. Ugyan ezek Eumenesnek halála után azonnal Királyokká lettenek; és a' mit elsöben fogadtanak, hogy az Országot Sándor gyermekinek meg-oltalmaznák, azt sem akarták meg-tartani; említett gyermekeknek egyetlen-egy oltalmazójok meg-ölettetvén, szándékjokat ki-nyilatkoztatták. Ennek a' gonoszságnak kezdö okai Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus és Cassánder vóltanak. Antigonus pedig Eumenesnek hólt testét az ö Attyafiainak adta, hogy el-temessék, a' kik vitézi módon az egész seregnek kisirésével tisztességessen el-temették, és az ö csontyait az ö Annyához, feleségihez, és gyermekihez Cappadociában küldötték.[w] [186:]

PHOCION.[x]

Elsö Rész.

AZ Athénás Városbéli Phocion, noha gyakorta a' seregnek elöl-járója vólt, és nagy tiszteket viselt, mindazonáltal az ö fedhetetlen élete hiresebb vólt, mint az ö hadi cselekedete. Annak-okáért errül semmi emlékezet nincsen, amannak pedig nagy hire vagyon; a' honnét vezeték neven jámbornak neveztetett. Mivelhogy mindenkor szegénységben élt, noha leg-gazdagjabb lehetett vólna a' gyakortább való tisztekre és nagy hatalmakra nézve, melyleket a' nép ö reá ád vala. Ki midön a' Phülöp Királytúl néki adattatott nagy ajándékot el nem venné, és a' követek intenék ötet, hogy el-venné, 's egyszer 's mind azt mondanák, ha szintén maga a' nélkül könnyen el-lehetne-is, mindazonáltal gyermekire gondot viselne, a' kiknek nehéz lenne a' nagy szegénységben az Attyoknak szép hirét 's nevét meg-tartani, ezeknek azt feleli Phocion: „ha jámborok lesznek és az én [187:] nyomdokimat követik, ugyan ez az én kis jószágocskám, a' melly engemet erre a' méltoságra emelt, öket-is el-tarttya; ha pedig el-fajzanak és az én nyomdokimat nem követik, nem akarom, hogy az én keresményemmel az ö mértékletlen életek tápláltassék és nevelkedgyék."[116]

Második Rész.

ENnek midön közel nyolczvan esztendeig a' szerencse jól szolgált vólna, végtére az ö polgárinál nagy gyülölségben esett. Elsöben midön Demadessel meg-edgyezett vólna, hogy a' Várost az Antipaternek adnák; és az

[w] küldötték.

[x] [A 186. lapon nincs fejléc. A 187–191. lapon:] PHOCION.

ö tanácsával Demosthenes a' többivel együtt, a' kik a' közönséges jóval sok jót töttenek vala, a' kösségnek végezéséből számkivetésben üzettettenek. Es nem csak abban vétett vala, hogy hazájának hüven nem szolgált, hanem hogy hüségét-is meg nem tartotta vala, mivel a' Demostenesnek segitsége által arra a' méltoságra ment, a' mellyben vala, midön Charetes[117] ellen alattomban ötet állítaná; Ö tüle a' törvényben midön [188:] magát mentegetné, a' halálos törvénytül meg-mentetett, és egynéhányszor meg-szabadítván meg-menekedett vólna. Ezt a' veszedelemben nem hogy oltalmazta vólna, hanem el-is árúlta. Meg-vettetett pedig kiválképpen egy cselekedetiért, mivel midön ö mindeneknek parancsolna Athenás Városában, és a' Dercyllustúl meg-intetnék, hogy Cassandernek Tisztartója Nicánor az[y] Athenás Városánál lévö Pyraeeum várát alattomban meg akarná venni, és azon kérné, hogy gondot viselne, hogy az élést el ne fognák: Phocion azt mondotta az egész kösségnek hallattára, hogy ö felelne arra, hogy semmi veszedelem nem lenne. De nem sok idö mulván pedig Nicánor Pyraeeum várát meg vévé, mellynek viszsza vételére midön a' nép fegyveres kézzel öszve futott vólna: Ö nem hogy meg-parancsolta vólna, hogy fegyvert fogjanak, hanem még azoknak sem akart elöl járójok lenni, a' kik fegyvert fogtanak vala; a' melly nélkül Athenás Városa semmiképpen nem lehet. [189:]

Harmadik Rész.

ABban az idöben Athenás Városa két részre oszlott, kinek egy része a' köz néphez, a' másik pedig a' fö rendhez hajlott, ezekkel tart vala Phocion és Demetrius Phalereus. Ennek mind két része a' Macedoniaiaknak segítségekben bízik vala. Mert az köz nép Polyperchonnal tart vala, a' fö rendek pedig a' Cassanderrel egyet értenek vala. Azomban Polyperchontúl Cassander Macedoniából ki-üzettetett; mellyre nézve a' kösség hatalmassabb lött, és mindgyárt a' pártosoknak fejeit halálra itélte, és hazájából ki-üzte. Ezekkel Phocion és Demetrius Phalereust-is, és ez dolog véget követeket külde Polyperchonhoz, kik ötet kérnék, hogy az ö fel-tett végezéseket megerössítené. Ezekkel oda méne Phocion-is, a' hova midön el-érkezett vólna, a' Phülöp Királynál csak szóval, voltaképpen pedig a' Polyperchon elött, a' ki akkoron a' Király gondviselöje vala, kénszeríttetett mentegetni magát. Ki midön az Agnonidestül bé-vádoltatott vólna, hogy [190:] Pyraeeum[z] várát Nicánornak el-árúlta vólna, a' tanácsnak végezése szerint fogságban

[y] és

[z] [A 190. lap első szava:] Piraeeum [Ezt a 189. lap őrszava alapján javítottuk, mert a nyomtatvány ezt a névalakot használja következetesen:] Pyrae-

vettetett, és Athenás Városában vitettetett, a' hol ötet az ö törvénnyek szerint meg-itélnék.

Negyedik Rész.

MIdön oda érkezett vólna, és már vénsége miatt nem járhatna, 's szekeren vitettetnék, sokan öszve futottanak; mikoron némellyek meg-emlékezvén az ö régi jó hirirül nevérül szánakodnának ö rajta, sokan pedig boszszankodnának, gyanakodván ö reá Pyraeeum várának el-árúlása miatt; kiválképpen pedig, hogy vénségiben a' kösségnek kárára lett vólna, mellyre nézve szollani sem hagyták, nem-is engedték meg néki, hogy magát mentegetné; hanem némelly el-rendelt Birák által halálra kárhoztatott, és a' tizen egy férjfiaknak kezekben adattatott, kikre a' halálra kárhoztattak Athenás Városbelieknek szokások szerint bizattattanak. Ki midön a' halálra vitettetnék, eleibe méne Emphyletus, a' ki jó baráttya vala, és midön sirva azt mondotta vólna [191:] ö néki: „Edes Phocion barátom, melly büntelen szenvedcz!" felele néki: „ugy vagyon, de nem véletlen, mert illyetén szerencsétlen ki menetelek vólt csak nem minden hires nevezetes Athenás Városbéli férjfiaknak." Erre olly igen haragudott a' kösség, hogy senki ötet szabadon el nem merte temetni, hanem titkon a' szólgák temették-el.

TIMOLEON.[a]

Elsö Rész.

A' Corinthus Városbeli Timoleon kétség kivül hires nevezetes vólt, mivel ö egyedül vólt olly szerencsés, a' melly soha senkin nem történt, hogy mind az ö hazáját, a' mellyben születtetett, és igen nyomorgattatott vala, a' kegyetlenektül megszabadítaná, 's mind a' Syracusás Városbelieket régi igájok alól, kinek segitségekre küldettetett vala, ki-mentené; és az egész Siciliát, melly sok esztendeig háborusággal sanyargattatik és az ellenségtül el-nyomattatik vala, az ö el-jövetele által elébbeni szabadságában viszsza állétaná; de [192:] mind ezen dolgokban nem kevés szerencsétlenséget szenvedett, és a' leg-nehezebbnek tartatik, a' szerencsés állapotokban sokkal jobban viselte magát, mint a' szerencsétlenekben. Mert midön az ö Báttya Timophanes Corinthus Városbeliektül Hadnagyságra választatott vólna, és a' birodalmat fogadott vitézeknek segétségek által el-foglalta vólna, és ö a' birodalomban részes lehetett vólna, semmiképpen nem akarta

[a] [A fejléc a 192–199. lapon:] TIMOLEON.

magát belé keverni, hazája fiainak szabadságokat nagyobbra böcsülvén az ö Báttyának szerencséjénél, hasznossabbnak itélte hazájához való hüségét, mint abban való uralkodását. Ugyan erre nézve egy jövendölö[118] által, a' ki Sogorok vala, a' kinél vér szerint való nénnyek férjnél vala, az ö kegyetlen Báttyát meg-ölette. Önnön maga nem hogy hozzá nyult vólna, de még az ö Báttyának vérét sem akarta nézni. Mert míg meg-ölettetnék, távol vigyáz vala, hogy valaki az ö vitézi közzül segitségére ne mehetne ö néki. Ez az ö jeles cselekedeti nem egyaránt teczett mindeneknek, mert némellyek azt alíttyák [193:] vala, hogy az ö Atyafiui szereteti ellen cselekedett vólna, és igy az ö dicsiretit kissebbítik vala. Az Annya pedig ezen cselekedet után nem hogy házában bocsátotta vólna, de reá sem akart nézni, hanem Istentelen Báttya gyilkosának átkozta és szidta. Melly dolgon annyira meg-háborodott, hogy gyakorta meg-halni és a' háláadatlan embereknek szemek elöl el akart menni.

Második Rész.

AZomban Dion Syracusas Városában meg-ölettetvén, Dionysius viszontag Syracusas Városát el-foglalta; kinek ellenségi Corinthus Városbeliektül segitséget kértenek, és Hadnagyot kivántanak; Timoleon oda küldettetvén, ki-mondhatatlan szerencsével Dionysiust egész Siciliából ki-üzte, és midön ötet meg-ölhette vólna, nem bántotta, hanem Corinthus Városában békével el-bocsátotta, mint hogy mind a' két Dionysiusok Corinthus Városbelieket sokszor meg-segítették vala; melly kegyelmességirül hogy megemlékeznének, dicséretessebbnek tartotta azt a' gyöze-[194:]delmet, a' mellyben több kegyelmesség vagyon, mint kegyetlenség; végtire azt-is akarta, hogy nem csak hallanák, hanem látnák-is azt, a' kit olly hatalmas országból ki-üzött, és olly szerencsétlenségben ejtett. Dionysiusnak halála után[119] az Iceta ellen hadakozott, a' ki a' Dionysiusnak ellensége vala, és ö véle nem az ö kegyetlenségiért avagy uralkodásának[á] kivánságáért veszekedett, a' mint hogy abból-is ki-teczik, mivel a' Dionysius uraságából ki-üzettetvén, a' birodalmat más kézre nem akarta bocsátani.[120] Ezt meggyözvén Timoleon, Carthágo Városbelieknek nagy hadi seregeket Crimesus folyó-vizénél meg-verte, és annyira vitte öket, hogy meg elégednének azzal, ha Asiát[121] meg-tarthatnák, kik már sok esztendöktöl fogva Siciliát birják vala. Az Olasz országi fö hadi Fejedelmet Mamercust-is el-fogta, a' ki vitéz és hatalmas férjfiú vala, a' ki Siciliában a' kegyetleneknek segítségekre jött vala.

[á] uralkodásának

Harmadik Rész.

MInd ezen dolgok után midön látná, [195:] hogy a' sokáig való háboruság miatt nem csak a' tartományok, hanem még a' Városok-is el-pusztúltanak vólna, fel-kereste, valakiket talált, leg-elsöben-is a' Siciliabélieket, az után Corinthus Városából az új lakosokat el-hivatta, mivel hogy ök építették vala leg-elsöben Syracusas Városát. A' régi városi polgároknak az övéket viszsza adta, az új polgároknak pedig a' hadak által elpusztíttatott szántó földeket és jószágokat fel-osztotta, a' Városoknak el-omlott kö-falait és el-pusztíttatott templomokat fel-építette, Városoknak törvényeket és szabadságokat megadta, a' nagy háboruság által olly nagy békességet szerzett az egész tartománynak, hogy ö láttatnék azoknak a' Városoknak építöje, és nem azok, a' kik leg-elöször lakosokat oda vittenek. Azt a' várat, mellyet Dionysius Syrácusas Városánál a' Városnak meg szállására építtetett vala, földig el-hányatott, a' többi várokat-is, mellyeket a' kegyetlenek építettenek, le-rontatott, és azon vólt, hogy csak jelensége se maradna az elöbbeni szolgá-[196:]latnak. Midön már olly hatalmas vólna, hogy akarattyok ellen-is uralkodhatnék, a' Siciliabéliek-is mindnyájan olly igen szeretnék és kedvellenék, hogy ö az Országot minden ellen-mondás nélkül meg-nyerhetné: inkább akarta, hogy mindenek szeressék, hogy nem mint mindenek féllyenek ö tüle. Annak-okáért mennél hamarébb lehetett, a' birodalmat le-tette, és Syracusas Városában magánossan valamint más közönséges ember élt mind holtig; nem-is cselekedte azt esztelenül, mert a' mit más Királyok hatalommal cselekedtenek, azt ö jó akarattya által végben vitte: ö néki elégendö böcsületi vólt, annak-utánna-is Syracusas Városában semmi olly dolog nem esett, a' mellyet elöbb el-végeztenek vólna, mint Timoleonnak tanácsát meg nem értették. Nem hogy valakinek tanácsát nagyobbra böcsülték vólna, de még hozzá sem hasonlították. Melly nem annyira jó-akarattya, mint okossága által lött.

Negyedik Rész.

[197:] EZ midön[b] vénségére jutott vólna, minden betegség nélkül megvilágtalanúlt, melly nyavalyáját olly békességes türéssel szenvedte, hogy soha senki nem hallotta, hogy panaszolkodott vólna, és mindazonáltal a' magánossan való és közönséges dolgokban jelen vólt. A' gyülekezetben pedig, midön a' nép öszve gyülekezett vala, erötelensége miatt szekéren

[b] [A 196. lapon az őrszó:] Ez midön

mégyen vala; és igy a' szekérrül, a' mellyek jónak láttatának, meg-mondgya vala; 's ezen cselekedetit senki kevélységnek nem tulajdoníttya vala. Nemis hallott soha senki az ö szájából kevély avagy kérkedö szót; Es ha füle hallattára dicsirték, soha nem mondott egyebet, hanem hogy azokért nagy hálákat ád és köszöni az Isteneknek, hogy midön el-végezték vólna, hogy Siciliát elöbbeni állapottyára hoznák, hogy azt akarták vólna, hogy ö lenne kiválképpen a' hadi Fejedelem. Mert azt gondollya vala, hogy az Isteneknek akarattyok és engedelmek nélkül az emberek semmit végben nem vihetnek. Annak-okáért az ö házában a' szerencse Isten Aszszonyának kápolnát [198:] építtetett[c] vala, és azt szentül imádta.

Ötödik Rész.

ENnek a' jeles férfiúnak dicsiretes jóságához csudálatos esetek járultanak. Mert születése napján leg-nagyobb ütközeteket tartott, mellyre nézve az ö születése napját az egész[d] Sicilia meg-illi vala. Kit midön Lamestius gonosz és háláadatlan ember a' törvény eleibe akarna hivatni, és azt mondaná, hogy törvényessen bánna ö véle, és sokan öszve futottanak vólna, kik ennek a' gonosz embernek szemtelenségit kézzel meg-zabolázni akarnák: kéré öket Timoleon, hogy ne cselekednék azt, mert ö sokat fáradozott és nagy veszedelemben forgott vólna azért, hogy Lamestiusnak és más egyebeknek szabad vólna. Mert ez vólna az igaz szabadságnak színe, kinek kinek szabad vólna azt, a' mit akarna, törvényessen keresni. Ugyan ö, midön Demaenetus, a' ki Lamestiushoz hasonló vala, a' közönséges gyülekezetben az ö jeles cselekedetit gyalázni és kissebbíteni akarta vólna, és ötet némelly sértegetö szókkal illetné, azt [199:] mondotta: „most tellyesedik-bé kivánságom; mert a' halhatatlan Istenektül mindenkoron azt kértem, hogy a' Syracusas Városbelieknek ollyan szabadságot adnának, mellyben vólna kinek kinek, a' mit akarna, büntetés nélkül meg-mondani"; ki minek utánna meg-hólt vólna, a' Syracusás Városbeliektül a' Timoleonteum nevü oskolában[122] tisztességessen egész Siciliabélieknek kisírésével el-temettetett. [200:]

[c] [A 197. lapon az őrszó:] építte-
[d] egesz

A' KIRALYOKRUL.[e]

Elsö Rész.

EZek kiválképpen vóltanak a' Görögöknél a' Hadnagyok, a' kik emlekezetre méltóknak láttatnak vala, a' Királyokon kivül; mert azok felöl nem akartunk emlékezetet tenni, mivelhogy azoknak jeles cselekedetek külömben vadnak fel-jegyezve;[123] de mindazonáltal azok sem sokan vannak. A' Lacedaemon Városbeli Agesilaus pedig nevére, nem hatalmára nézve vala Király; valamint a' több Spárta Városbeliek. Ezek közzül pedig, a' kik hatalommal uralkodtanak, leg-hiressebbek vóltanak (a' mint mi itéllyük) Cyrus, a' Persiaiak Királlya, és Darius, Hystaspisnak fia, kik mind ketten alacson rendböl valók, vitézségek által Királyságra jutottanak. [201:] Ezek közzül az elsö a' Massagetások ellen hadakozván a' harczon el-esett. A' Darius vénségében meg-hólt. Hárman vóltanak ezen kivül ezekhez hasonlók, ugymint Xerxes, és két Artaxerxesek, Macrochir, és Mnemon. Xerxesnek ez vólt jeles cselekedete, a' mellyrül soha senki nem emlékezik, hogy leg-nagyobb hadi erövel vizen és szárazon a' Görög Ország ellen ment. De a' Macrochirnek kiválképpen való dicséreti ez vala, hogy felette igen szép termetü és ábrázatú vólt; mellyet ki-mondhatatlan vitézségivel meg-ékesített: mivel hogy a' Persiaiak közzül senki nem vólt erössebb, mint ö. Mnemon pedig igasságára nézve hires neves vólt: mert midön az ö Annyának gonossága által feleségitöl meg-fosztatott vólna, annyira engedett fájdalmának, hogy az Annyát nem bántotta. Ezek közzül ketten, kiknek egy nevek vala, betegségekben meg-hóltanak, a' harmadik az Artabanus Praefectus által meg-ölettetett.

Második Rész.

[202:] A' Macedonok közzül pedig ketten valának leg-híressebbek, kik a' többieket sokkal fellyül haladták jeles cselekedetekre nézve: A' Phülöp, Amyntásnak fia, és nagy Sándor. Ezek közzül egyik Babyloniában betegségében meg-hólt. Phülöp AEgis Városában, midön a' játékokat nézni ment vólna, a' játék nézö helyen[124] meg-ölettetett. Egy Epirusbéli, Pyrrhus, ki midön a' Romaiak ellen hadakozott vólna, és Peloponnesusban Argos Városát ostromlaná, egy kövel meghajitatván, meghólt.[125] Ismét egy Siciliabéli, az öregjebbik Dionysius, a' ki erös és okos vitéz vala, és a' mi a' kegyetlenben ritkán találtatik: nem buja életü, nem tobzodó, nem fösvény, sem-

[e] [A 200. lapon nincs fejléc. A 201–203. lapon:] A' KIRALYOKRUL. [A 204. lapon:] A' KIRALYOKROL.

minek nem kivánója, hanem a' magánossan való és örökös uralkodásnak, a' melly miatt igen kegyetlenkedik vala. Mert midön azt meg akarná erösíteni, senkinek nem kedvezett, a' kit gondolt, hogy élete után leselkednék. Ki minek utánna vitézsége által az országot el-foglalta vólna, nagy bóldogságban birta azt, és már hatvan esztendöknél idössebb vala, az [203:] országnak legbóldogjabb állapottyában meg-hólt. Es ennyi sok esztendök alatt senkit nem látott, hogy meg-hólt vólna az ö nemzetségében, noha három feleségével magzatokat nemzett vala, és sok unokái születtettenek vólna ö néki.

Harmadik Rész.

VOltanak ezen kivül sok Királyok a' nagy Sándornak baráti közzül, kik az ö halála után országait el-foglalták. Ezek közzül Antigonus, és ennek fia Demetrius; Lysimachus, Seleucus, és Ptolemaeus. Ezek közzül Antigonus, midön Seleucus és Lysimachus ellen harczolna, a' harczon meg-ölettetett. Hasonlóképpen Lysimachus, a' Seleucustúl meg-ölettetett; mert a' szövetséget fel-bontván, egymás ellen hadakoznak vala. Demetrius pedig, midön leányát Seleucusnak adta vólna házastársúl, és mindazonáltal az Atyafiságban meg nem maradhatott vólna, el-fogattatván a' harczon, az Ipa a' Vejinek fogságában betegségében meg-hólt. Nem sok idö mulván pedig Seleucus, [204:] Ptolemaeus Ceraunusnak csalárdsága által meg-ölettetett, kit ö, midön az ö Attyától Alexandriából ki-üzettetett, és másoknak segitségek nélkül szükölködött vólna, bé-fogadott vala. Maga pedig Ptolemaeus midön éltében országát fiának adta vólna, azt mondgyák, hogy a' fiától meg-ölettetett. Kik felöl mivel büven szollottunk, nem itéllyük alkalmatlannak lenni, ha Hamilcár és Hannibál felöl-is emlékezünk, kik vitézségekkel és okosságokkal minden Africabelieket fellyül haladtanak.

HAMILCAR.[f]

Elsö Rész.

A' Cárthágo Városbeli Hamilcár, Hannibálnak az Attya,[126] vezeték neven Barcas, az elsö Carthago Városbeli hadban, de utolsó idökben, ifiú korában, Siciliában a' hadaknak elöljárójává kezdett lenni. Midön az ö el jövetele elött mind tengeren 's mind szárazon szerencsétlen hadakoznának az Carthago Városbeliek, ö mihelyen oda érkezett, soha az ellenség elött el [205:] nem szaladott, sem alkalmatosságot az ártásra néki nem adott,

[f] [A fejléc a 205–209. lapon:] HAMILCAR.

ellenben pedig gyakorta, mikor alkalmatossága adattatott, reá ütött, és mindenkoron diadalmas vólt. Es igy, minek utánna már Carthago Városbeliek Siciliában csak nem mindeneket el-vesztettek vólna, ö Eryx hegyét el annyira oltalmazta, hogy nem láttatnék, hogy azon a' helyen hadakoztanak vólna. Azomban Carthago Városbeliek AEgates szigetinél vizen a' Cajus Lutatius Romai Polgár Mestertül[127] meg-gyözettetvén békességet akarának szerzeni, és ezen dolgot Hamilcárra bizák. Ö noha tovább-is hadakozni kivána, mindazonáltal békességre állani akara, mivel láttya vala, hogy az ö hazája, melly mindenébül ki-fosztatott vala, tovább a' háboruságot el nem szenvedhetné; de ugy, hogy elméjében forgatná, hogy mihelyen fel-vennék magokat, a' háborusághoz kezdene, és Romaiak ellen mind addig hadakoznék, mig avagy ök gyözedelmessek lennének, avagy hogy meg-gyözettetvén meg-adnák magokat. Illyen okokra nézve békességet szerzett; mellyben [206:] olly nagy bátorsággal vólt, hogy midön a' Catulus nem akart vólna békességre állani, valameddig a' népivel, a' ki Eryx hegyét el-foglalta vala, le-tévén a' fegyvert, Siciliából ki nem menne: azt mondotta, hogy inkább el akarna veszni, mint hazája meg-gyözettetvén illyen gyalázattal viszsza menne, mert nem illenék az ö vitézségéhez, hogy azt a' fegyvert, mellyet hazájáért ellensége ellen fogott vólna, le-tenné, és ellenséginek adná. Catulus engede az ö vakmeröséginek.

Második Rész.

Ö pedig hogy Carthágo Városában érkezett, a' közönséges jót sokkal külömben találta, mint reménli vala. Mert a' sok ideig tartó kinn való szerencsétlenségek által a' benn való háboruság el annyira el-áradott, hogy soha hasonló veszedelemben nem vólt Carthágo Városa, hanem mikor el-pusztíttatott. Mert elsöben a' fogadott hadak, a' kik a' Romaiak ellen hadakoztanak, el-állottanak mellölek, a' kik szám szerint husz ezeren valának. Ezek [207:] az egész Africát el-idegenítették, magát pedig Carthago Városát meg-szállották. Melly szerencsétlenségen ugy annyira meg-iedének a' Carthágo Városbeliek, hogy a' Romaiaktúl segitséget kérni kénszeríttetének, a' mellyet meg-is nyertenek. Végtére pedig, midön immár csak nem kétségben estenek vólna, a' Hamilcárt fö Hadnadgyá választották. A' ki az ellenséget nem csak el-üzte a' város alól, a' kik száz ezernél többen valának fel-fegyverkezve, hanem még arra kénszerítette, hogy szoros helyre szoríttatván többet vesztenek-el éhség miatt, mint fegyver által. Minden el-hajlott Városokat, és azok között Uticát és Hippot-is,[g] mellyek egész

[g] Hippotis

Africában leg-erössebbek valának, meg-hodoltatta, és viszsza vette. Még azzal sem elégedett-meg, hanem az Országnak határit-is meg-öregbítette, egész Africát pedig olly békességes állapotban állétotta, hogy ugy láttatnék, mintha sok esztendöktül fogva abban semmi háboruság nem lett vólna.

Harmadik Rész.

[208:] MInd[h] ezeket szerencsésen végben vívén, bátor szüvel a' Romaiak mint ellenségek ellen, hogy könnyebben okot találhatna a' hadakozásra, azon vólt, hogy mint Hadnagy seregivel Spanyol Országban küldettetnék, a' hova fiát-is, Hannibált el-vitte, kilencz esztendös korában. Vala ezen kivül véle egy nemes és ékes termetü ifiacska, kinek neve Hasdrubal vala, a' ki felöl némellyek azt mondgyák vala, hogy Hamilcár nem ugy, mint illik, szereti vala ötet; illy jeles férfiú sem lehetett rágalmazás nélkül, mellyre nézve az Erkölcsöknek mestere[128] meg-tíltotta Hasdrubálnak, hogy ö véle ne tarcson. Ennek Hamilcár leányát adta házas-társúl, mivel az ö törvénnyek szerint meg nem tilthatták. Errül pedig azért tettünk emlékezetet, mivel Hamilcárnak halála után a' seregnek elöl-járója vólt, és nagy dolgokat vitt végben, és ö vólt leg-elsö, a' ki a' Carthágo Városbelieknek régi szokásokat ajándékokkal meg-vesztegette és meg-változtatta; ennek halála után pedig Hannibál választatott Hadnagyá a' seregtül. [209:]

Negyedik Rész.

HAmilcár pedig minek-utánna a' tengeren által ment, és Spanyol Országban érkezett, szerencséssen nagy dolgokat vitt végben: hatalmas és hadakozó nemzeteket meg-hajtott, lovakkal, fegyverrel, férfiakkal és pénzel egész Africát meg-gazdagétotta. Ki midön Olasz Ország ellen haddal akarna menni, kilenczedik esztendöben, minek-utánna Spanyor Országban érkezett vólna, a' Vettonesek ellen hadakozván a' harczon meg-ölettetett. Az ö, a' Romaiak ellen holtig való gyülölséginek fö oka vala kiválképpen a' második Carthágo Városbeli háboruság.[129] Mert az ö fia Hannibál-is az ö Attyának szüntelen való kérése által arra vitetett, hogy inkább meg-halni akarna, mint a' Romaiakkal nem hadakozni.

[h] [A 207. lapon az őrszó:] Mind

HANNIBAL.[i]

Elsö Rész.

A' Cárthágó Városbeli Hannibál, Hamilcárnak fia. Ha igaz az, a' [210:] mellyen senki nem kételkedik, hogy a' Romaiak minden nemzeteket vitézségekkel fellyül haladtanak, nem tagadhattyuk azt, hogy Hannibál annyival fellyül haladta okosságával a' többi hadi fejedelmeket, valamennyire a' Romaiak meg-elöztek vitézségekkel minden nemzeteket. Mert valamennyiszer ö vélek meg-ütközött Olasz országban, mind annyiszor gyözedelmet vett rajtok. Es ha hazájában irigységek miatt le nem nyomattatott vólna, ugy láttatik, hogy a' Romaiakat meg-gyözhette vólna. De sokaknak rágalmazások meg-gyözte egynek az ö vitézségét. Ö pedig az Attyának a' Romaiak ellen mint egy örökségül reá hagyott gyülölségét el annyira megerösítette, hogy készebb vólt elébb le-tenni,[130] mint azt el-hagyni. A' ki jollehet midön hazájából ki-üzettetett vólna, és másoknak segitségek nélkül szükölködnék, mindazonáltal a' Romaiaknak mindenkoron ellenségek maradott.

Második Rész.

MErt hogy a' Phülöprül ne emlékez-[211:]zem, a' kit távol-létiben a' Romaiaknak ellenségekké tett: abban az idöben Antiochus mindeneknél leg-hatalmassabb Király vala, kit annyira fel-indított a' hadakozásra, hogy a' veres tengertül fogva Olasz ország ellen szándékozott haddal menni. Kihez midön a' Romai követek jöttenek vólna, a' kik az ö akarattya felöl értekeznének, és titkos tanácsokkal azon igyekeznének, hogy a' Hannibált a' Király elött gyanóságban ejtenék, mintha ö általok pénzel meg-vesztegettetett vólna, és hogy más értelemben vólna, mint annak elötte; nem-is lett vólna haszontalan igyekezetek; mellyet midön a' Hannibál meg-értett vólna, és látná, hogy ö véle a' titkos tanácsokat nem közlenék, alkalmatos idöben a' Királyhoz ment, és midön ö néki sokat ö hozzá való hivsége, ellenben pedig a' Romaiak ellen való gyülölsége felöl elö számlált vólna, végtire azt mondotta: „Az én Atyám", ugymond, „Hamilcár, gyermek koromban, tudni-illik mikor kilencz esztendös vólnék, Spanyol Országban mint Hadnagy menvén, Cárthágo Városában a' [212:] kegyelmes és hatalmas Jupiter Istennek áldozott, melly áldozat közben kérdezé tülem, ha akarnéké véle táborba menni? mellyet midön örömest hallottam, és kér-

[i] [A fejléc a 210–230. lapon:] HANNIBAL.

tem-is vólna ötet, hogy engemet magával el-vinne, azt felelé nékem: »meg-cselekeszem«, ugy mond, »ha azt fogadod, a' mellyet töled kivánok«, és egyszer 's mind magával együtt az oltárhoz vitt, a' melly elött áldozott, és azt meg-fogván, midön a' többieket félre küldötte vólna, meg-esküttetett, hogy soha a' Romaiaknak jó baráttyok nem lennék. Ezen Atyám elött való esküvésimet mind e' mai napig-is ugy meg-tartottam, hogy soha senki nem kételkedhetik azon, hogy tovább is, mig élek, meg nem tartom. Annakokáért ha a' Romaiakkal barátságot akarsz vetni, okossan cselekeszel, ha elöttem el-titkolod, ha pedig hadat készítesz, magadat csalod-meg, ha engemet abban Hadnagyá nem tészesz."

Harmadik Rész.

ANnak-okáért ebben az ö ifiuságában az Attyával Spanyol országba ment, [213:] kinek halála után, Hasdrubál helyébe Hadnagyá választatván, az egész lovas seregnek elöl-járója vólt; ez-is meg-ölettetvén az egész sereg Hadnagyá választotta ötet. Ezt Carthágo Városbeliek meg-értvén, helyben hatták ötet. Es igy Hannibál mikor még huszon öt esztendös nem vólna, Generálissá választatott, és három esztendö múlván Spanyol országnak minden népeit meg-hodoltatta. Saguntumot, a' melly szövetséges város vala, erövel meg vette, három nagy sereget gyüjtött. Ezek közzül egyiket Aricában küldötte, a' másikat Hasdrubállal, az ö báttyával Spanyol Országban hatta, a' harmadikat Olasz Országban magával vitte, a' Pyrenaeus hegyin által ment, és valamelly felé fordúlt, mindenekkel meg-harczolt, és mindeneken gyözedelmet vett. Es minek-utánna a' havas hegyekhez[131] érkezett vólna, mellyek Olasz országot Franczia országtul el-választyák, kiken soha annak elötte senki seregivel által nem ment vala, a' Görög Herculesen kivül. Innét mondatik mind ez mai napig-is Görög hegynek. A' havas he-[214:]gyeknek lakosit, a' kik ellene akartak állani, mind le-vágta, a' helyeket meg-tágétotta, az utakat meg-erösítette, és ugy meg-csinálta, hogy azon által egy terhes éléfánt el-mehetne, a' mellyen annak-elötte egy fegyvertelen ember alig mehetett által. Ezen seregit által vitte és Olasz országban érkezett.

Negyedik Rész.

A' Rhodanus folyó-vizénél Publius Cornelius Scipio Polgár Mesterrel meg-harczolt, és azt el-kergette. Ugyan ö véle másodszor-is Clastidium Városáért Padus folyó-vizénél meg-ütközött, a' honnét sebessen és futva

bocsátotta. Harmadszor-is ugyan azon Scipio az ö tiszti-társával, Tiberius Longussal Trebia folyó-vizénél ellene jött, a' kikkel megint szemben szállott, és mind a' kettöt meg-verte. Onnét midön Liguria tartománnyán által Apenninus[j] hegyin Etruriában menne, uttyában olly nagy szem fájás jött reá, hogy annak-utánna soha jobb szemével olly jól nem láthatott. Melly szem fájás midön még akkor-is rajta vólna, és lecticában hor-[215:]doztatnék, a' Cajus Flaminius Polgár Mestert a' Trasimenus folyó-vizénél seregivel együtt leselkedés által környül vévén meg-ölte. Nem sokkal az után hasonlóképpen a' Cajus Centenius Hadnagyot-is,[132] midön válogatott népivel a' hegyeket el-foglalni akarta vólna, meg-ölte. Onnét Apuliában érkezik, holott két Polgár Mesterek, Cajus Terentius Varró, és Lucius Paulus AEmilius eleiben jövének. Kiknek seregeket egy harczon meg-verte. A' Paulus Polgár Mestert, és ezen kivül egynéhány Tanácsbelieket meg-ölt. Ezek között Cneus Servilius Geminust-is, a' ki az elött való esztendöben Polgár Mester vala.

Ötödik Rész.

EZen harcz után senki ellene nem álván Roma felé ment, és a' Városnak közel való hegyein meg-szállott. Midön ott egynéhány napig táborban lett vólna, és Capuában térne: A' Quintus Fabius Maximus Romai Fö Hadnagy[133] a' Falernum[134] mezején eleibe ment. Itt Hannibál szoros helyre szoríttatván [216:] éjjel minden kárvallás nélkül ki-szabadította magát seregével együtt. Es az okos Fö Hadnagyot,[135] Fabiust meg-csalta. Mert sötét éjtszaka az ökröknek szarvaira kötöztetett ág nyeselíkeket meg-gyújtott, és azoknak nagy sokaságát az ellenségnek táborára hajtatta. Mellyet Romaiak hertelen meg-látván ugy meg-ijedtenek, hogy senki a' sánczbúl ki nem mert menni. Ezek után nem sokkal a' Markus Minutius Rufus Lovász mestertis,[136] a' kinek szintén annyi hatalma vólt, mint a' fö Hadnagynak, csalárdsággal a' harczra csalván meg-szalasztotta. A' Titus Sempronius Grachust-is a' Lucanus tartományában, távol-létiben, a' ki két izben Polgár Mester vala, meg-csalván meg-ölte. A' Marcus Claudius Marcellust-is, a' ki ötödször viselte vala a' Polgár Mesterséget, Venusia Városánál hasonlóképpen meg-ölte. Sok vólna minden ütközeteket elö számlálni. Annak-okáért elég légyen erröl az egyrül szollanunk, a' mellyböl mindenek meg-érthetik, minémü hires nevezetes vitéz férfiu vólt. Mert valameddig Olasz Országban

[j] Apennius [Javítva a latin szöveg alapján.]

vólt, senki a' [217:] harczon ellene nem álhatott, senki ö ellene a' Cannás mezein lévö harcz után sik mezöben táborban meg-szállott.

Hatodik Rész.

EZ a' gyözhetetlen vitéz hazáját oltalmazni viszsza hivattatván, a' Publiussal, Scipionak fiával hadakozott, kit leg-elsöben Rhodanus, másodszor Padus, harmadszor Trebia folyó-vizénél meg-vert. Kivel akkor békességet akar szerzeni, hazája mindenéböl ki-fosztatván, hogy annak-utánna nagyobb erövel szemben szálhatna véle. Szembe ment véle és beszélgetett, de semmiképpen meg nem békélhettek. Ezek után nem sok idö mulván Zama Várossánál meg-ütközött véle, meg-verettetvén, (melly hihetetlen dolog) két nap és két éjjel Adrumetum Városában, a' melly Zama Városától közel három száz ezer lépésnyi föld vala, méne. Ebben az el-szaladásban a' Numidiának lakosi, a' kik véle együtt a' harczrúl el-szaladtanak vala, leselkedtenek utánna; a' kik elöl nem csak el-szaladott, hanem még meg-is verte öket. Adrumetum [218:] Városában, a' kik a' harczon meg-maradtanak, ismét öszve gyüjtötte, és kevés nap alatt sok népet fogadott.

Hetedik Rész.

MIdön a' hadnak fogadásában szorgalmatossan foglalatoskodott vólna, azon közben a' Carthágo Városbeliek a' Romaiakkal meg-békéllettenek. Ö mindazonáltal a' seregnek elöl járója vólt, és Africában hadakozott. Ugyan azt cselekedte a' Mago-is, az ö Báttya, valameddig a' Publius Sulpitius és Cajus Aurelius Polgár Mesterekké nem löttenek. Mert ezeknek Polgár Mesterségekben Carthágo Városbeliek követeket küldöttenek Rómában, kik a' Tanácsnak és a' Romai kösségnek meg köszönnék, hogy vélek békességre állottanak, és azon dologért öket aranyos koronával meg-ajándékoznák; és egyszer 's mind kérnék-is, hogy az ö kezeseket Fregella Városában tartanák, és a' foglyokat el-bocsátanák. Ezeknek a' Tanács végezésébül illyen felelet adattatott: hogy az ö ajándékok nékiek igen kedves és kellemetes vólna; a' [219:] helyen lehetnének, a' hol kivánnák.[137] A' rabokat pedig viszsza nem bocsáthatnák, mivel hogy a' Hannibál, a' ki által kezdetett a' háboruság, Romaiaknak halálos ellenségek, mind ez mái napig-is az ö Báttyával, a' Magoval együtt a' hadaknak elöl-járója vólna. Ezen feleletet Carthágo Városbeliek meg értvén, azontúl Hannibált és Magót haza hivatták. Ki hogy meg-érkezett, fö Birává[138] választatott, minek-utánna huszonkét esztendeig a' Királyságot viselte volna. Mert valamint hogy Ro-

mában Polgár Mesterek, ugy Carthágo Városában-is esztendönkint két Királyok választattanak. Melly tisztét hasonló szorgalmatossággal viselte Hannibál, valamint annak elötte a' hadakban; mert azt vitte végben, hogy az uj vámokbúl nem csak annyi pénzt szednének, a' mennyit a' Romaiaknak az ö szövetségek szerint adhatnának, hanem még meg-is maradna, a' mellyet a' közönséges tárházban el-tehetnének. Az ö Birosága után való esztendöben, Marcus Claudius és Lucius Furius Romai Polgár Mestereknek idejekben Romai követek [220:] Cárthágo Városában jöttenek. Ezek, Hannibál azt gondolta, hogy a' végre küldettettenek, hogy ötet el-vinnék, annak-okáért minek elötte azok a' Tanács eleiben bocsáttattanak[k] vólna, titkon hajóban szállott, és Syriában Antiochushoz[l] szaladott. Ez dolog ki-nyilatkoztatván a' Cárthágo Városbeliek két hajókat küldének utánna, a' kik ha el-érhetnék, meg-fognák ötet, azon fellyül minden javait el-vették, házát földig le-rontották, önnön magát pedig számkivetésre itélték.

Nyoltzadik Rész.

HAnnibál pedig harmadik esztendöben minek-utánna hazájából elszaladott vólna, Lucius Cornelius, és Quintus Minutius Polgár Mestereknek idejében öt hajókkal Africában, Cyrenaeusoknak határiban ment, ha talán a' Cárthágo Városbelieket Antiochus reménsége és hitele alatt a' hadakozásra vihetné; kit már annyira vitt vala, hogy seregivel Olasz Országban menne. A' hova Báttyát, Magot-is hivta vala, mellyet midön Cárthágo Városbeliek meg-[221:]értettenek vólna, a' Magot hasonló büntetéssel büntették-meg, valamint a' Báttyát. Ök kétségben esvén az ö dolgok felöl, midön hajójokkal meg-indultanak, és a' vitorlákat a' szélnek eresztették vólna, Hannibál Antiochushoz érkezett. A' Magonak haláláról két képpen emlékeznek. Mert némellyek azt irják felöle, hogy hajó törést szenvedett és el-veszett, némellyek pedig, hogy önnön maga szolgaitól meg ölettetett vólna. Antiochus pedig, ha szintén ugy hadakozásában, mint annak kezdetiben, Hannibál tanácsának engedett vólna, inkább Olasz országban a' Tyberis folyó-vizénél, mint Görög országban Thermopylis hegyinél hadakozott vólna a' fö birodalomért; kit noha látna, hogy sok dolgokhoz esztelenül kezdene, mindazonáltal semmiképpen el nem hagyta. Egy néhány hajóknak-is parancsolt, a' kiket Syriábúl Asiában vitettenek vala véle, és ezekkel a' Rhodiusoknak hajói erejek ellen a' Pamphyliai tengeren megharczolt. Melly harczon noha az ö serege az ellenségnek sokasága miatt

[k] bocáttattanak
[l] Antiocushoz

meg-győzettet-[222:]nék, mindazonáltal az a' szárnya, a' mellyben ö állott, diadalmas vólt.

Kilenczedik Rész.

MInek-utánna Antiochus el-kergettetett vólna, félt, hogy az ellenségnek kezében ne adattatnék, a' mint hogy kétség kivül meg-is történt volna, hogy ha el nem szaladott vólna, annak-okáért Creta szigetiben Gortyna Városában méne, hogy ottan meg-gondolná, melly felé menne. Vette pedig eszében az okos férjfiú, hogy nagy veszedelemben forogna, ha a' fösvény Crétabelieknél magára gondot nem viselne, mivel sok pénzt hordoz vala magával, és tudgya vala, hogy el-ment vólna a' híre. Annak-okáért illyen ravaszságot gondola. Sok hordócskákat[139] tölte-meg ónnal; mellyeket fellyül arannyal és ezüstel meg-tölte, és azokat a' Gortyniusok láttára a' Diána templomában le-tévé, ugy tétetvén magát, mintha minden kincsét ö reájok bizta vólna. Kiket midön meg-csalt volna, a' rézbül csinált képeket, mellyeket magával hordoz vala, pénzel meg-tölt, [223:] és azokat szabadon a' háznál el-hányá. A' Gortys[140] Városbéliek a' templomot szorgalmatossan örizik, nem annyira mások, mint a' Hannibál miatt, hogy az ö akarattyok nélkül valamit el ne vinne.

Tizedik Rész.

ES igy Hannibál midön az ö kincsét[ly] meg-örizte, és az egész Creta Városbelieket reá vette vólna, Prusiához[141] Pontumban[142] méne, a' kinél hasonló elmével vólt az Olasz Országhoz, és nem-is cselekedett egyebet, hanem hogy a' Királyt fel-ingerlette a' Romaiak ellen. Kit mikoron látott vólna, hogy az maga népivel igen erötelen vólna, több Királyokat-is szerze segítségire, hadakozó népeket-is vett vala maga mellé. Ellensége vala a' Pergamusok Királlya Eumenes, a' ki a' Romaiaknak jó baráttyok vala; és egymás ellen mind tengeren 's mind szárazon hadakoznak vala, kit annyival-is inkább Hannibál igyekezik vala el-veszteni. De mind a' két részrül Eumenes hatalmassabb vala, a' Romaiaknak szövetségek miatt; kit ha [224:] el-vesztheteti volna, azt gondollya vala, hogy az többivel könnyebben bánhatna, kinek el-vesztésére illyen álnokságot gondolt. Egynéhány napok mulván vizen meg akarának ütközni; mivel a' hajóknak sokaságok miatt erötelennyebb vólna, csalárdsággal kezde ellene harczolni, mint hogy fegy-

[ly] kincét

verrel meg nem felelhetne nékie; meg-parancsolá, hogy sok szám nélkül való mérges eleven kigyókat fogjanak, és azokat földbül csinált edényekbe tegyék. Midön pedig azoknak sokaságát meg-szerzette vólna, azon a' napon, a' mellyen meg-harczolni akart a' vizen, öszve hívatta a' Hadnagyokat, és meg-parancsolta nékiek, hogy mindnyájan az Eumenes Király hajójára rohannyanak, a' többitül pedig csak oltalmazzák magokat, azt pedig a' kigyóknak sokasága által könnyen meg-nyerhetik. A' Király pedig melly hajóban vólna, azon lenne, hogy meg-tudnák. Azoknak pedig, a' kik megfognák avagy meg-ölnék ötet, nagy ajándékot igíre. [225:]

Tizenegyedik Rész.

KI midön illyeténképpen intette vólna az ö vitézit, midön a' két részrül a' sereg hajók ütközetre készülnek, mellyek midön az ütközetre állottanak vólna, és minek elötte a' harczra jel adattatott vólna, és hogy Hannibál meg-mutatná vitézinek, melly helyen állana Eumenes, postáját küldi egy sajkán a' békesség szerzö pálczával; ki mikoron az ellenségnek hajóihoz érkezett vólna, meg-mutatván a' levelet, azt mondotta, hogy a' Királyt keresné; azonnal mindgyárást Eumenes eleiben vitettetett, mivel senki nem kételkedett azon, hogy a' békesség felöl valami nem vólna belé irva. A' követ viszsza ment oda, a' honnét jött, mutatván az ö felinek a' Király hajóját. Eumenes pedig a' levelet fel-szakasztván, semmit abban egyebet nem talált irva, hanem csak csufságot. Melly dolgon noha csudálkozott, és semmi okát annak nem tudhatta, mindazonáltal mindgyárt meg akart ütközni ö véle. Kik midön öszve mentenek vólna, Bithyniusok mindnyájan Hannibálnak [226:] parancsolattyából Eumenes hajójára rohantanak, kiknek erejeket midön a' Király el nem szenvedhette vólna, szaladásra vette a' dolgot, és meg nem maradhatott vólna, ha oltalmazó seregihez nem szaladott vólna, a' melly a' leg-közellyebb való partnál áll vala. A' többi Pergamumbeli hajók pedig midön erössen vínának az ellenséggel, hertelen azokban a' földi edényeket (a' mellyek felöl elöbb emlékeztünk vala) kezdették hányni, a' mellyek elsöben a' viaskodóknak nevetést indítottanak, 's nem-is tudhatták, mi végre cselekednék, minek-utánna pedig látták vólna, hogy a' hajók el-töltek vólna kigyókkal, meg-ijedtenek ez új dolgon, mivel nem tudgyák vala, mit kellessék nékiek cselekedniek. Hajójokat megfordétották, és táborokban viszsza tértenek. Es igy Hannibál okos tanácsával a' Pergamumbelieket meg-gyözte; és nem csak akkor, hanem egyébkoris gyakorta el-kergette ellenségit, gyalog seregivel, hasonló okosságával.

Tizenkettödik Rész.

[227:] AZon-közben[m] hogy ezek Asiában mind igy lettenek vólna, történik véletlenül, hogy Prusianak követi Romában a' Lucius Quintius Flaminius Polgár Mesternél vacsorálnának, és ott a' Hannibálrúl emlékeznének, és egy azok közzül azt mondaná, hogy ö Prusiának országában vólna. Azt másod napon Flaminius a' Tanácsnak meg-jelentette. Erre a' Tanácsnak fejei, a' kik láttyák vala, hogy valameddig Hannibál élne, mind addig olálkodás nélkül nem lehetnének, Bithyniában követeket küldének, azok között Flaminiust-is, kik a' Királyt arra kérnék, hogy az ö halálos ellenségeket maga mellett ne szenvedné, hanem inkább kezekben adná. Noha ugyan Prusiás azt meg nem merte tülök tagadni, de még-is kérte öket, hogy azt ne kivánnyák ö tüle, a' mi a' barátságnak törvénnye ellen vagyon; magok pedig ha meg-foghatnák, meg-fognák; a' helyet-is, a' hol vagyon, könnyen meg-találhattyák. Mert Hannibál akkoron egy helyen egy kastélban lakik vala, mellyet a' Király ajándékozott vala néki, és azt ugy épitette, hogy [228:] az épületnek minden részein ki-mehetne, mivel mindenkor fél vala, hogy az ne esnék rajta, a' mi történt vala. Midön a' Romai követek oda érkeztenek vólna, és sok néppel az ö házát környül fogták volna; egy gyermek az ajtón ki-tekintvén meg-mondotta Hannibálnak, hogy szokáson kivül sokan fegyveres kézzel közelgetnének, ki meg-parancsolá néki, hogy a' háznak minden ajtait meg-járná, és mindgyárt meg-mondaná néki, ha minden helyet egyenlöképpen környül vettek vólnaé? A' gyermek midön nagy hertelenséggel meg-mondotta vólna néki, hogy minden ajtók el-foglaltattak vólna: eszben vette, hogy az nem történet szerint esett, hanem hogy ötet akarnák meg-fogni, és hogy tovább magát meg nem tarthatná, és hogy más kezében ne esnék, 's az ö régi vitézségiröl-is meg-emlékezvén, azt a' mérget vette-bé, a' mellyet mindenkor magával szokott vala hordozni.

Tizenharmadik Rész.

EKképpen ez a' vitéz férjfiú, a' ki sok és fáradságos munkán által ment vala, [229:] életének hetven esztendejében meg-hólt. Minémü Polgár Mesterek alatt pedig történt halála, nem tudhatni. Mert az Atticus az ö kronikájában azt irja, hogy Marcus Claudius Marcellus, és Quintus Fabius Labeo Polgár Mestereknek idejekben hólt vólna meg. Ellenben pedig Polybius azt irja, hogy Lucius AEmilius Paullus és Cneus Baebius Tamphilus Polgár

[m] [A 226. lapon az őrszó:] Azon-

Mestereknek idejekben. A' Sulpitius pedig azt irja, hogy Publius Cornelius Cethegus, és Marcus Baebius Tamphilus Polgár Mestereknek idejekben. Ez a' jeles férjfiú noha ugyan sokat hadakozott, mindazonáltal nem kevés idöt vett magának a' tanulásra, mert még némelly könyvei vadnak, a' mellyeket Görög nyelven irt, a' többi között az-is, mellyet írt a' Rhodiusokhoz, Cneus Manlius Vulsonak Asiában való cselekedetiröl. Ennek a' Hannibálnak hadi dolgait sokan fel-jedzették ugyan; kiváltképpen pedig azok közzül ketten, kik ö véle a' táborban jelen vóltanak, és együtt véle éltenek, valameddig a' szerencse engedi vala, Philaenius és Lacedaemon Városbeli Sosilus.[n] [230:] Es ugyan ez a' Sosilus[o] tanította Hannibált a' Görög nyelvre. De immár ideje vagyon, hogy el-végezzük ezt a' könyvet, és a' Romai Fö Hadi Fejedelmekrül irjunk; hogy annál könnyebben öszve hasonlétván a' két résznek jeles cselekedetit, kik legyenek föjebbek, tehessünk azokrúl itéletet.[143]

A' MARCUS PORCIUS CATO.[p]

Elsö Rész.

CAto Tusculus[144] Városában születtetvén, ifiú korában, minek-elötte a' tisztekre ment vólna, a' Sabinusok között lakott, mivel ott ö néki öröksége vala, melly az ö Attyától maradott. Lucius Valerius Flaccus intésire, a' ki Polgár Mesterségében és Censorságában tiszti-társa vala ö néki, az a' mint [231:] M. Perpenna Censorinus beszélleni szokta vala, Romába ment, és prokátorságra adta magát.[145] Tizenhét esztendös korában leg-elsöben hadba adta magát, és Q. Fabius Maximus, Claudius Marcellusnak Polgár Mesterségekben Siciliában Kapitány[146] vólt; onnét minek utánna meg-tért vólna, Cajus Claudius[147] hadába adta magát és Sena Városánál lévö harczon vitéz módra viselte magát, mellyben Hasdrubál, Hannibálnak báttya elesett. Annak-utánna Publius Cornelius Africanus Polgár Mesternek fizetö Mestere[148] lett; a' kivel, nem ugy, mint tiszti-társával, mert ö véle soha egyet nem értett. Az után Cajus Helviussal Epitö Mesterré[149] lett. Továbbá Biróságában[150] Sardinia tartománnyának vólt Tisztartója, a' honnét Q. Ennius Poëtát még annak elötte, mikor fizetö mester vólt, Africából el-jövén, magával el-hozta, mellyet szintén olly nagyra becsülünk, mint akarmelly Sárdiniai nagy gyözedelmet.

---

[n] Sosilius. [Javítva a latin szöveg alapján.]
[o] Sosilius
[p] [A fejléc a 231–234. lapon:] CATO.

Második Rész.

POlgár Mester vólt L. Valerius Flac-[232:]cussal, sors által Spanyol Országnak innetsö tartománnya[151] reá esett, és azon diadalmas vólt. Ott midön tovább mulatott vólna, a' P. Scipio Africanus, a' ki abban az idöben Polgár Mester vala, kinek az elött való Polgár Mesterségében fizetö mestere vala, abból a' tartományból el akarta ötet üzni, és abban maga ö helyette lenni, de véghez nem vihette, mert a' Tanács ellent tartott benne, noha Scipio Polgár Mester vala; mert még akkor nem hatalommal, hanem igassággal igazgattyák vala a' Várost. Kire nézve meg-haragudván, minekutánna le-tette vólna Polgár Mesterségét, tiszt nélkül lakott a' Városban. De a' Cato ugyan azon Flaccussal Censorrá tétetvén, azon tisztiben keménnyen viselte magát. Mert mind a' Nemesek közzül sokakat megbüntetett, mind pedig sok dolgokat rendben vett, és parancsolatokat adott ki, mellyek által a' tobzódás és mértékletlen élet, melly már akkor nevekedni kezd vala, le-nyomattatnék és ki-irtatnék. Es noha már közel nyolczvan esztendös vala, mindazonáltal ifiuságától fogva mind [233:] vénségéig a' közönséges jóért gyülölséget magára venni meg nem szünt, sok ellenségi vóltanak néki, de böcsületiben és tisztességiben semmit nem árthatának néki, és valameddig élt, az ö jó híre neve nevekedett.

Harmadik Rész.

MIndennémü dolgaiban igen bölcs és szorgalmatos vólt. Mert okos szántó-vetö ember, jó törvény túdó, fö Hadnagy, hires nevezetes ékessen szólló, és a' Görög nyelvnek szeretöje vólt. Mellyet noha vénségében tanúlt-meg, mindazonáltal ugy meg-tanúlta, hogy nem könnyen találhacz sem Görög, sem Olasz Országi dolgok között ollyat, a' mellyet ö nem tudott vólna. Ifiuságától fogva oratiokat csinált, vénségében historiákat kezdett irni, és hét könyvet írt. Az elsöben vannak meg-irattatva a' Romai Császároknak[152] cselekedetek. A' másodikban és harmadikban, honnét vett légyen minden Olasz Országi Város eredetet, mellyre nézve nevezte azokat Origines, az-az eredetrül irt könyveknek. A' negyedikben Cárthá-[234:]gó Városbelieknek[q] elsö hadokat. A' ötödikben másodikat irta-meg, és mind ezekrül részenkint szollott. A' többi ütközetekrül-is hasonlóképpen irt, mind a' Servius Gálbának Hadnagyságáig,[153] a' ki a' Lusitaniaiakat fel-dúlta; de a' Hadnagyoknak neveket fel nem tette, hanem a' dolgokat magá-

[q] [A 233. lapon az őrszó:] go Vá-

nossan nevek nélkül fel-jedzette. Ugyan ezekben a' könyvekben meg-irta azokat, a' mellyek Olasz és Spanyol országban csudálatos dolgoknak láttatnak. Mellyekben szép okossága, nagy szorgalmatossága és tudománnya ki-teczik.[154] Ennek életérül és erkölcsérül bövebben irtunk abban a' könyvben, mellyet magánossan ö felöle csináltunk, a' T. Pomponius Atticusnak kérésére. Annak-okáért azokat, a' kik többet akarnak a' Cato felöl tudni, azon könyvhöz igazéttyuk.[155] [235:]

A' TITUS POMPONIUS ATTICUS.[r]

Elsö Rész.

POmponius Atticus leg-régiebb Romai nemzetségböl születtetvén, az ö régi eleinek nemzetségekben holtig meg-maradott. Az ö Attya szorgalmatos, engedelmes, és abban az idöben gazdag ember vala, és kiválképpen a' Nemes Deáki tudományoknak szeretöje.[156] Ki mivel maga-is szereti vala a' Nemes Deáki tudományokat, a' fiát-is minden tudományokra, mellyekre az ifiuságot kell oktatni, tanéttatta. Vala pedig a' gyermeknek, jó elméjén kivül, ékes személlye, és szép beszéde,[157] ugy hogy nem csak hamar megtanúlná azokat, a' mellyek eleibe adattattak, ha-[236:]nem szépen tisztán és magyarán ki-is mondaná.[158] Mellyre nézve gyermek korában az ö társai között leg-jobbnak tartatik vala, világossabban-is ki-teczik vala, hogy nem mint az ö tanúló társai, kik-is Nemes vérbül születtek vala, jó szivel elszenvedhettek vólna. Annak-okáért mindeneket fel-indét vala szorgalmatosságával; kik között vóltak L. Torquatus, C. Marius, Cajusnak fia, és Marcus Cicero, kiket társaságával ugy magához hajtott, hogy soha senkit jobban nem szerettenek, mint ötet.

Második Rész.

AZ Attya idö elött meg-hólt, maga ifiacska lévén, a' Servius Sulpitiusnak Sogorsága miatt, a' ki biroságában[159] meg-ölettetett, veszedelemben forgott. Mert Anicia, Pomponius Annya Nénnyének leánya Serviushoz, Publius Sulpitiusnak Báttyához férjhez ment vala. Annak-okáért P. Sulpitius meg-ölettetvén, minek-utánna látta vólna, hogy a' Cinnának párt-ütése által az egész Város fel-háborodott vólna, és hogy böcsületesen az ö méltósága sze-[237:]rint nem élhetne, hogy vagy egyik, vagy másik félt meg

[r] [A 235. lapon nincs fejléc. A 236–266. páros lapokon:] POMPONIUS [A 237–267. páratlan lapokon:] ATTICUS. [A 268. lapon:] BOMP: ATTICUS.

ne bántaná, mivel a' polgárok egymás között meg-hasonlottanak vólna, és némellyek Sylla, némellyek pedig Cinna részére hajlottanak vólna: látván, hogy alkalmatos ideje vólna a' tanulásra, Athenás Városában ment. Mindazonáltal az ifiu Mariust, a' ki ellenségnek tartatott, maga javaiból segítette, és az ö számkivetésiben pénzt adott néki. Es hogy ez az ö bujdosása joszágának valami kárára ne lenne, nagyobb részét kincsének Athenás Városában vitette. A' hol ugy élt, hogy az egész Athenás Városbeliek igen szerették és nagy becsületben tartották. Mert a' nagy szeretetin kivül, mellyel ö hozzá ifiúságában vóltanak, gyakorta maga javaiból közönséges szükségekben meg-segítette öket. Mert midön adosságokat adossággal kénszeríttettenek vólna meg-fizetni, és senki abban öket nem akarná segíteni, mindenkoron meg-segítette öket, és ugyan ollyaténképpen, hogy soha ö tülök usorát nem vett, meg sem engedte, hogy tovább adóssakká maradtanak vólna, [238:] mint a' hagyott nap vólt. Melly mind a' kettö nagy hasznokra vólt ö nékiek. Mert nem engedi vala meg, hogy az ö adosságokat sokáig halogatnák, és az usorát nevelnék. Ezen jó akarattyát[s] más adakozoságával-is meg-öregbítette. Mert közönségessen mindeneket gabonával meg-ajándékozott, ugy hogy kinek kinek hat mérö buza adattaték, melly mértéknek neme Athenás Városában szapunak[160] neveztetik.

Harmadik Rész.

AThénás városában pedig ugy viseli vala magát, hogy a' szegényekhez közönségesnek, a' fö renden lévökhöz pedig hasonlónak láttatnék. Innét lött, hogy ö néki minden tisztességet becsületet meg-adának, valamellyeket adhatának, és Városi polgárrá-is akarák tenni, melly jó-akarattal ö nem akart élni. Mellyet némellyek igy magyaráznak, hogy azért nem akart polgárrá lenni, mivel Romai polgárnak igasságát az el-vesztette, a' ki más idegen helyen polgárrá lett. Valameddig nálok lakott, meg nem engedte, hogy emlékezetire [239:] valamelly oszlopot állétanának, midön pedig elment vólna tülök, meg nem tilthatta. Annak-okáért ö néki és a' Phidiásnak szent helyeken egynéhányat épittettenek. Mert a' közönséges jónak mindennémü gondviselésiben ö vala az ö tanács adójok és igazgatójok. Annakokáért leg-nagyobb szerencséje ez vala, hogy kiválképpen abban a' Városban születtetett, a' mellyben ez világ birodalmának lakó helye vala, és hogy a' vólt hazája, a' melly leg-hiressebb és leg-hatalmassabb Város vala. Okosságának e' vala jele, hogy midön abban a' Városban ment vólna, a' melly

[s] akaráttyát

régiségivel, emberségivel és tudománnyával minden egyéb Városokat fellyül haladna, mindenek között leg-kedvessebb vólt.

Negyedik Rész.

MIdön Sylla Asiából el-jövén Athénás Városában érkezett vólna, valameddig ott mulatott, Pomponiust magánál tartotta, meg-kedvelvén az ifiúnak mind emberségét 's mind pedig tudománnyát. Mert Görög nyelven [240:] ugy szol vala, mintha Athenás Városában születtetett vólna. A' Deák nyelve pedig olly ékes vala, hogy ugy teczett, mintha nem tanúlta, hanem véle születtetett vólna. Ugyan azon Pomponius Görög és Deák nyelven szerzett verseit olly szép magyarán el-mondgya vala, hogy szebben és jobban nem lehetne.[161] Mellyre nézve ötet a' Sylla sohova magától el nem bocsátotta, és magával akarta el-vinni. Kit midön reá akart vólna beszélleni, monda néki Pomponius: „kérlek, ne vígy engemet azok ellen, a' kikkel Olasz országot el-hattam, hogy te ellened ne támadnék." De a' Sylla dicsirvén az ifiúnak hüségét és emberségét, mindennémü ajándékokat, mellyeket Athenás Városbeliek adtanak vala ö néki, meg akarván indúlni, elö hozata, és ö néki adá. Athenás Városában sok esztendökig lakott, és jószágára szorgalmatossan, a' mint jó cselédes gazdához[162] illik, gondot viselt, a' többi idejét pedig vagy tanúlására, vagy Athénás Városának szolgálattyára fordította, jó-akaróinak-is nem kevesebbé becsületesen szolgált. Az ö gyü- [241:]lésekben szorgalmatossan járt, és ha mi derék dolgot végeztenek, jelen vólt; a' mint hogy Ciceronak mindennémö szerencsétlenségiben kiválképpen való hüségét meg-mutatta: kinek, midön hazájából el-bujdosott vólna, két száz és ötven ezer sestertiumot[163] ajándékozott. Minek-utánna pedig Roma Városában lévö egyenetlenségek le-csendesedtenek vólna, Romában viszsza ment, a' mint itélem, L. Cotta és L. Torquatus Polgár Mesterek idejében, kinek el-menetelin Athénás Városbeliek ugy kesergettenek, hogy könyhúllatásokkal jelentenék és mutatnák jövendöbéli távol léte miatt való bánattyokat.

Ötödik Rész.

AZ Annyának Báttya, a' Q. Caecilius Romai Nemes ember[164] vala, L. Lucullusnak jó-akarója, a' ki gazdag és kemény természetü vólt, kinek kegyetlenségivel ugy tudott bányni, hogy annak jó-akarattyát, a' kinek kegyetlenségét senki el nem szenvedhetné,[t] neheztellés nélkül holtig meg-tar-

[t] szevedhetné,

totta. [242:] Mellyre nézve kegyetlenséginek és engedelmességinek jutalmát el-vette. Mert Caecilius meg akarván halni, testamentomában fiává fogadta, és jószágának kilenczed részéből[165] örökösivé tette, melly örökségéből közel százszorta való Sestertioma jutott.[166] Az Atticusnak Nényét a' Q. Tullius Cicero vette vala feleségül, melly házasságot M. Cicero szerzett vala; kivel deákságától fogva igen barátságossan él vala, sokkal-is barátságossabban, mint Q. Ciceroval; a' honnét ki-teczik, hogy az igaz barátságban nagyobb ereje vagyon az erkölcsek egyességinek, mint a' Sogorságnak. A' Q. Hortensiussal pedig olly barátságossan él vala, a' ki abban az időben leg hiressebb nevezetessebb ékesen szolló vólt, hogy nem tudhatná, mellyik ötet jobban szeretné, Ciceroé vagy Hortensius, és azt cselekeszi vala, a' melly igen nehéz dolog, hogy a' kik között olly nagy irigykedés vala a' dicsiretért, egymást nem rágalmaznák, és mint egy kötés vala illyen férfiak között.

Hatodik Rész.

[243:] A' Városban ugy viselte magát, a' mint látták-is, hogy mindenkoron a' jámborokkal és igazakkal tartott, a' polgároknak egyenetlenségekbe nem keverte magát, jól tudván, hogy azok, a' kik abban kevernék magokat, nem külömben, mint a' kik a' tengeri haboktúl hányattatnak, magokkal nem birnának.[167] Tiszteket nem kivánt, noha nyerhetett volna, mivel mindenek szerették, és mindenek elött nagy böcsületben vólt, mert azokat az ö eleinek szokások szerint nem kérhette, nem-is vehette vólna magára a' törvények szerint, mivel a' tiszteket nagy ajándékokkal meg-veszik vala, nem-is viselhette vólna veszedelem nélkül azokat böcsületessen és hasznossan illyetén zürzavaros állapotban. El-foglalt jószágot meg nem vett,[168] senkiért kezes nem lett, semmit nem árendált,[169] senkire panaszt nem tett, senkit irásával bé nem vádolt. A' törvényben maga dolgában soha nem ment, soha törvényt nem szolgáltatott. Tiszttartóságokat,[170] mellyekkel sok Polgár Mesterek és Birák[171] ötet imádták, ugy vette-fel, hogy a' tartományban senki-[244:]nek helyébe nem ment, tisztességével meg-elégedett, jövedelmet, hasznot nem kivánt. A' Q. Ciceroval sem akart Asiában menni, noha ö véle együtt követ[172] lehetett vólna. Mert azt gondollya vala, hogy nem illenék az ö hozzá, hogy a' Birák után járna, midön a' Biroságot nem akarta vólna viselni. Melly által nem csak méltóságában maradott, de nyugodalmat-is szerzett magának, mivel igy minden illetlen gyanuságokat eltávoztatott. Mellyre nézve az ö okossága, szép maga viselése 's szokása mindeneknek felette igen teczett, midön látnák, hogy azt nem félelemért avagy nyereségért és haszonért cselekedné, hanem inkább becsületiért.

Hetedik Rész.

MIdön már hatvan esztendös vólna, Caesárnak benn lévö háborusága[173] támadott, a' mellyben vénsége miatt mentegette magát, hogy hadban nem mehetne, nem-is ment sohová a' Városbúl. Az ö barátinak, kik Pompejushoz mentenek, mindeneket adott, a' mellyek szükségessek vóltanak az ö javaiból. De [245:] Pompejust, az ö Attyafiát, noha el nem ment véle a' táborban, mindazonáltal meg nem bántotta, mert ö véle kevés jót tett vala, mint egyebekkel, kik ö általa vagy tisztet, vagy gazdagságot nyertek vala; kik közzül némellyek akarattyok ellen mentenek-el véle a' táborban, némellyek pedig ö néki nagy ellenére otthon maradtanak. Atticusnak pedig vesztegsége a' Caesárnak olly kedves vólt, hogy kiválképpen való jóakarattyát meg-mutatta ö hozzá, mert midön gyözedelmeskedett, és meg-parancsolta vólna levele által mindeneknek, hogy adót adnának, ö töle nem hogy adót kéretett vólna, hanem még az ö Nénnyének a' Q. Ciceronak fiát, a' ki a' Pompejusnak táborábúl el-fogattatott, szabadon el-bocsátotta. Igy a' jelen való veszedelmet emberségével, jó maga viselésivel el-távoztatta.

Nyólczadik Rész.

UGy történék pedig, hogy Caesárnak halála után, midön a' hatalom a' Brutus és Cassiusra szállott vólna, és az egész Város ö tülök függene, a' M. Brutussal olly barátságossan élt, hogy az ifiú Brutus senkivel magához hasonlóval ba-[246:]rátságossabban nem élhetett, mint ezen vén Pomponiussal: mert ötet nem csak fö tanácsosává tette, hanem mulatott-is véle. Némellyek azon valának, hogy a' Romai Nemesek kincstartó házat rendelnének azoknak, a' kik a' Caesárt meg-ölték vala; azt gondolván, hogy a' könnyen meg-lehetne, ha a' Nemesek-is ahoz segítséggel lennének; Annakokáért a' C. Flavius, Brutusnak jó-akarója Atticust kérte, hogy ennek a' dolognak kezdöje lenne. Atticus pedig örömest szólgál vala jóakaróinak, ha lehetett, és abból valami egyenetlenség nem származott, a' mint hogy mindenkoron az ártalmas tanácsoktúl magát meg-tartoztatta vólna, azt feleli: Brutus maga javaival azt cselekedhetné, a' mit akarna; de ö ezen dolog véget magát semmiben nem ártaná, és semmit nem cselekednék. Igy a' pártütöknek végezések egy embernek ellenzése által semmivé lett. Nem sok idövel az után Antonius hatalmat kezdett venni, el annyira, hogy Brutus és a' Cassius kétségben esvén, azokat a' tartományokat, a' mellyeket a' Polgár Mesterek adtanak vala nékik, hogy a' Caesárt [247:] meg-ölték, elhagyák, és számkivetésben menének. Atticus pedig, a' ki egyebekkel együtt

azoknak, a' kik hatalmassak valának, nem akar vala pénzt adni, mind-azonáltal a' meg-vetett és Olasz országbúl el-menö Brutusnak száz ezer sestertiumokat küldött ajándékon. Ugyan azon Brutusnak, midön Epirus tartománnyába laknék, három százat adatott; mind azonáltal sem a' hatalmas Antoniusnak nem hizelkedett, sem pedig a' kétségben esteket el nem hagyta.

Kilenczedik Rész.

AZonban Mutina Városánál való háboruság támadott, a' mellyben ha csak azt mondom, hogy csak okossan viselte magát, keveseb dicséretet adok néki, a' mint meg-érdemlett, mivel abban felette igen okossan és mintegy Istenesen viselte magát, ha a' természetnek szüntelen való jóvólta, melly mindennémü szerencsétlenségekben álhatatos, Istenesnek neveztethetik. Minek utánna pedig Antonius ellenségnek itéltetett, Olasz országbol ki ment vólna, senki nem reménli vala, hogy az ö elöbbeni állapottyába viszsza helyheztessék, annakokáért nem [248:] csak az ö ellenségi, a' kik akkor igen hatalmassak és sokan valának, hanem még jó akarói-is az ö ellenségivel tartának, azt gondolván, hogy ha ö néki ártanának, magoknak avval nagy hasznot hajtanának, és barátit és rokonit üldözik vala, az ö feleséginek Fulviának mindennémü javait el-venni, gyermekit meg-ölni igyekeznek vala. Atticus pedig mivel Ciceronak leg-kedvessebb baráttya vala, és Brutussal-is igen barátságossan élne, meg nem engedte, hogy az Antoniuson eröszakot tennének, barátit-is, a' kik a' Városbúl el-szaladtanak, a' mennyire lehetett, oltalmazta, és a' mi nélkül szükölködtek, megsegítette. P. Volumniussal pedig annyi jót tött, hogy az Attya sem tehetett több jót véle. Fulviának pedig, midön törvényes állapatokkal terheltetnék, és nagy félelemben vólna, olly szorgalmatossan és hüven szolgált, hogy az Atticus nélkül egy törvényben sem állott elö, és minden dolgokban kezes lett érette. Söt midön Antoniusnak szerencsés állapottyában jószágot vett vólna, és bizonyos idöt hagyott vólna, mikor meg-fizetne, minek-utánna pedig szeren-[249:]csétlenségiben,[u] midön Antonius a' Városból el-bujdosott vólna, pénzt usorára nem talált vólna, mellyel adosságát meg-fizetné, ö meg-segítette, és pénzt adott néki usora,[v] és bé-kötés, az-az obligatio nélkül,[174] leg-nagyobb nyereségnek tartván, ha a' jó-tétemény helyébe jót tehetne, és háláadónak ismértetnék, egyszer 's mind meg akarván mutatni, hogy nem a' szerencsét követné, hanem inkább embernek baráttya akarna

[u] [A 248. lapon az őrszó:] tsét-
[v] usorára, [Javítva a latin szöveg alapján: sine faenore.]

lenni. Mellyet midön cselekeszik vala, senki nem itilhette azt, hogy ö azt az idöre nézve cselekedné. Mert senki nem gondollya vala azt, hogy az Antonius fogna uralkodni. De mindazonáltal némellyek a' fö renden valók közzül alattomban roszszúl magyarázzák vala, mintha a' gonosz polgároknak nem vólna ellenségek. Ö pedig az ö szokása szerint élvén, inkább azt tekinti vala, a' mi ötet illetné, és a' mit kellene cselekedni, mint másoknak az ö itileteket.

Tizedik Rész.

A' szerencse hertelen meg-változék, mert midön Antonius viszsza jött Olasz országba, minden emberek azt gondolták, hogy az Atticus nagy veszede-[250:]lemben fogna lenni, a' Ciceroval és Brutussal való hiv barátság miatt. Annak okáért a' Hadnagyoknak el-jövetelek elött ki nem ment, félvén a' számkivetéstöl, és P. Volumniusnál lappang vala, a' kivel, a' mint egy kevessé elöbb meg mondottuk, sok jót tött vala; abban az idöben a' szerencsének olly nagy változása vólt, hogy majd ezek, majd amazok vagy leg nagyobb méltoságban, vagy pedig leg-nagyobb veszedelemben vólnának; magánál tartya vala a' Q. Gellius Caniust, a' ki idejére és erkölcsére nézve ö hozzá igen hasonló vólt. Ez-is Atticus nagy emberségének légyen példája, hogy a' kivel gyermek korában a' Scholákban meg-ismérkedett, olly barátságosan élt, hogy vénségéig azt a' barátságot meg-tartotta. Antonius pedig, jóllehet annyira gyülöli vala a' Cicerót, hogy nem csak ö néki, hanem minden barátinak-is ellensége vólna, és számkivetésben akarná küldeni, mindazonáltal sokaknak intésekre meg-emlékezett Atticusnak jó tételményiröl, és ö néki, minek-utánna fel-kerestette, és meg-értette vólna, hol vagyon, maga kezével írt, hogy ne féllyen, és mindgyá-[251:]rást ö hozzá jöjjön, mivel ötet és a' Gellius Caniust a' számkivettettek közzül meg mentette vólna, és hogy veszedelembe ne esnék, mivel éjjel vala, oltalmazó vitézeket küldött néki, a' kik meg-oltalmaznák. Igy Atticus nagy félelemben nem csak magát, hanem azt-is, a' ki leg-kedvesebb baráttya vala, meg-segítette és oltalmazta. Mert ö nem csak magának, hanem közönségesen magának és jó-akaróinak kért oltalmat és segitséget, hogy mindenek meg tudnák, hogy ö magánosan való szerencsét nem kivánna. Mert ha valamelly hajósmester dicséretre méltó, a' ki a' hajót a' szélveszektül és tengeren lévö köszikláktúl meg-oltalmazza, miért ne dicsérnénk tehát annak kiválképpen való okosságát, a' ki annyi, és olly nagy polgárok között való háboruságok és veszedelmek között minden kár vallás nélkül meg-maradott.

Tizenegyedik Rész.

MElly szerencsétlenségböl minek utánna ki-menekedett, semmit egyebet nem mivelt, hanem hogy sokaknak tehetsége szerint segitségül lenne. Midön a' kösség a' Hadnagyoknak ajándéki [252:] által indíttatván a' számkivettetteket fel-keresné, senki Epirus tartománnyába azok közzül nem jött, a' kinek valami szüksége lett vólna, és a' kinek holtig ott meg-maradása meg nem engedtetett vólna. Söt még a' Philippi Városánál lévö ütközet és C. Cassius és M. Brutusnak halála után, a' L. Julius Mocillát mint Birót, és annak fiát, Aulus Torquatust, és egyebeket, a' kik hasonló szerentsétlenségben valának, oltalmazta, és ö nékik Epirusból Samothracia szigetiben minden szükséges dolgokat vitete. Unalmas lenne, hogyha mindeneket, kiválképpen haszontalan dolgokat meg-irnánk, annak-okáért ezt az egyet méltó, hogy tudgyuk és meg-ércsük, hogy az ö adakozásával senkinek nem igyekezett hizelkedni, sem pedig az által nem akarta maga hasznát keresni. Es hogy ez úgy légyen, magában a' dologrul és az idörül el-itilhettyük: mert ö nem a' bóldog és szerencsés állapotban lévö embereknek mutogatta magát, hanem a' szükölködöket és nyomorultakat segitette, a' ki-is Serviliát, a' Brutusnak annyát szintén ugy meg-böcsülte a' Brutusnak halála után, [253:] mint éltében és szerencsés állapottyában. Ekképpen adakozásával élvén, semminémü gyülölségben nem esett, mivel senkit meg nem bánt vala, és ha illettetett-is valami boszszusággal, inkább el akarta felejteni, mint boszszút állani. Ugyan ezen Pomponius az el-vett jó-téteményeket soha el nem felejti, hanem holtig azokrúl meg-emlékezik vala, a' mellyeket pedig maga cselekszik vala, azokrul mind addig meg-emlékezett, valameddig háláadó vólt az, a' ki el-vette vala. Annak-okáért ugy viselte magát, hogy igaznak láttassék im ez köz-mondás: *A' ki mint viseli magát, ugy veszi hasznát.*[175] Mindazonáltal elsöben magára, 's annak utánna szerencséjére vigyázott, hogy valami dologban méltán meg ne büntettetnék.

Tizenkettödik Rész.

ANnak-okáért ezen dolgok által azt nyerte, hogy Marcus Vipsanius Agrippa, a' ki az ifiú Caesárnak igen kedves embere vala, mivel mind az ö maga szép viselésire 's mind a' Caesárnak hatalmára nézve akar melly házasságot meg-kedvellett vólna, meg-nyerhetett vólna, [254:] mindazonáltal az ö Sogorságát meg szerette, és ennek a' Nemes Romai embernek leányát inkább kivánta feleségül el-venni. Ennek a' házasságnak pedig szerzöje vólt (a' mellyet el nem kell halgatnunk) Marcus Antonius, egyik

a' három férfiak[176] közzül, kik a' közönséges jónak gondgyát viselték. Kinek jó-akarattya által midön jószágát meg-öregbíthette vólna, mindazonáltal nem vólt fösvény, evvel a' jó-akarattal semminémü dologban nem élt, hanem midön Barátiért könyörgött, ha veszedelemben forgottanak. Melly cselekedete kiválképpen a' számkivetésnek idejében ki-teczett. Mert midön a' L. Saufejusnak, a' ki Romai vitéz[177] vala, és ö hozzá hasonló, ki sok esztendeig Athénás Városában lakik vala, világi bölcsességet tanúlván, és ö néki Olasz országban sok szép öröksége vala, a' három férjfiak, kik a' Várost igazgatták, minden jószágát el-adták vólna, azon szokás szerint, a' mint akkor szokásban vala; mindazonáltal Atticusnak fáratsága és szorgalmatossága által lött, hogy Saufejus ugyan azon követ által meg-értette, hogy atyai örökségét el-vesztette, [255:] és ismét meg-nyerte vólna. Ugyan azon Pomponius Lucius Julius Calidiust,[w] a' ki a' Lucretius és Catullus halála után a' mi idönkben leg-hiressebb és ékessebb Poëta vólt, és a' ki felöl bizonyossan azt mondhatom, hogy nem csak jámbor, hanem szép tudományokkal fel-ékesíttetett tudos férjfiú vala, midön a' Nemeseknek számkivetésben küldettetések után az ö Africában lévö szép jószágáért a' Publius Volumniustúl, az Antoniusnak fö építö Mesteritül[178] a' számkivettettek közzé távol létében számláltatott vólna, meg-szabadétotta. Melly cselekedete abban az idöben fáratságossabb vólté, avagy dicséretesebb, nehéz meg-itélni: mivel világos, hogy Atticusnak nem külömben távol lévö barátira, 's mint jelen valókra gondgya vólt, és azokat meg-segítette.

Tizenharmadik Rész.

Ö jó gazda és jó polgár vala, mert noha penzes vala, nem örömest vásárlott, házakat nem épitett; mindazonáltal szép háza és lakó helye vólt, és mindennémü jókkal büvölködött. Mert a' Quirinális hegyen Tamphilahusok házát [256:] birta, mellyet az ö Annyának báttya örökségül hagyott vala néki; mellynek szépsége nem épületbül, hanem erdöbül állott; annak a' fedelén,[179] a' melly régenten épittetett, több szépséget látott ember, mint kölcséget, a' mellyen semmi meg nem változtatott, hanem ha mit régiségnek miatta kénszeríttetett meg-változtatni. Cselédet, ha a' hasznot tekéntyük, jobbat nem tarthatott, ha pedig a' külsö állapatot, nem igen sokat, csak közép szerüt, mert azok között valának igen tudós ifjak, jó olvasók, és sok iró deákok, ugy hogy csak egy inassa sem vala, a' ki mind a' kettöt szépen végbe nem vihette vólna. Hasonlóképpen a' többi cselédgye jó mi-

[w] Claudiust [Javítva a 17. századi latin kiadások szövege alapján.]

vesek és munkások valának, a' minémüek a' háznál szükségesek, mindazonáltal ezek közzül egyet sem tartott, a' ki nem az ö házában születtetett és neveltetett vólna fel, a' melly nem csak mértékletességének, hanem szorgalmatosságának elégséges jele. Mert ha valamelly dolgot, a' mellyet másoktúl látunk, vakmeröképpen nem kivánunk, mértékletességnek tulajdoníthattyuk, és inkább fáratsággal, mint valamelly költséggel azt meg szer-[257:]zeni, nem kicsiny szorgalmatosságnak jelensége. Szépen él vala, de nem fényessen, adakozó vala, nem tékozló, a' tisztaságot felette igen kedvelli vala, szükséges, nem sok haszontalan házi eszköze vala, ugy hogy abban sem fogyatkozás, sem böség nem láttatik vala. Ezt sem halgathatom el, noha tudom, hogy sokan semminek tartyák, mivel gazdag és jeles Romai vitéz vala, és gyakorta külömbkülömbféle[x] renden lévö embereket házához el-hivott, mindazonáltal holnaponkint három ezer pénznél fellyebb nem költött, a' mint az ö könyvéböl, a' mellyben mindennapi költségét fel-irja vala, ki-teczik. Ezt pedig nem ugy irom, mintha hallottam vólna, hanem szemeimmel láttam, mivel gyakorta mint barátságos emberek együtt mulattunk.

Tizennegyedik Rész.

SEnki az ö vendégségében az olvasáson kivül egyéb vigasságot nem hallott, a' mellyet mi ugyan gyönyörüségesnek tartunk. Soha ugy nem vacsorállott, hogy valamit nem olvastatott vólna asztalánál, hogy annál-is inkább a' vendégek az ö elméjeket szintén ugy gyönyör-[258:]ködtetnék, mint hasokat. Mivel hogy ollyakat hivott vendégségbe, a' kiknek erkölcsökkel meg-egyezhetett. Midön illyeténképpen nevekedett vólna gazdagsága, mindazonáltal az ö mindennapi ruháját és életének szokását meg nem változtatta, söt olly mértékletesen élt, hogy az ö jövedelmébül, melly az ö Attyától reá maradott, és hatvan ezer forintból állott, nem alább tartotta magát; mint midön három száz ezerrel bírt, akkor sem élt frissebben és többet nem költött, mint annak-elötte szokott vala, és mind szerencséjében 's mind szerencsétlenségében álhatatos vólt, 's fel nem fuvalkodott.[180] Ö néki semmi kertyei nem vóltanak, és a' külsö Városban avagy a' tengereken gazdag majorja[181] nem vólt, Olasz országban sem bírt egyebet az Ardeatinumi[y] és Numentanumi[182] paraszt majornál,[183] minden pénzi jövedelme Epirotusi[184] és Városi jószágból áll vala. A' mellyböl ki-teczik, hogy az ö pénzinek nem annyira sokságára, mint okosságára nézve hasznát vette.

[x] kölömbkülömbféle

[y] Arneatinumi [Javítva a 17. századi latin kiadások szövege alapján.]

Tizenötödik Rész.

HAzugságot nem mondott, 's nem-is [259:] szenvedhetett, annak-okáért az ö nyájassága nem vólt méltóság nélkül, sem az ö méltósága emberség nélkül, és ekképpen nehéz vala külömbséget tenni, hogy ha az ö baráti inkább félnéneké ö tüle, vagy szeretnék. Mikor valamit kértek ö tüle, jó szivel meg-igérte, mivel azt gondolta, hogy nem adakozó, hanem álhatatlan elméjü vólna, hogyha a' mit igérne, meg nem tartaná. Mind azokban, valamellyeket egyszer fogadott, olly szorgalmatos vólt, hogy nem mint magába vállalt, hanem mint maga dolgát láttatnék végbe vinni. Soha a' magára vett dolgot meg nem unta, mivel azt gondolta, hogy az ö becsületi és méltosága, mellyet minden dolgoknál fellyebb böcsül vala, egészlen abban a' dologban állana. Mellyre nézve ugy történék, hogy a' Marcus és Quintus Cicero, a' Cato, Hortensius, Aulus Torquatus, és ezeken kivül sok Romai nemes emberek minden dolgokat reá bizzák vala, és azoknak gondgyokat viseli vala, a' mellyböl könnyen meg-itélhették, hogy nem restségéböl, hanem inkább más okokra nézve okosan a' közönséges jónak gond-[260:]viselését magától el-távoztatta.

Tizenhatodik Rész.

AZ ö emberséginek pedig nagyobb bizonságát világosságra nem hozhatom, mint hogy ifiacska lévén az öreg Syllánál leg-kedvessebb vala, vénségére jutván az ifiú Marcus Brutus igen szerette és böcsületben tartotta ötet; azokkal pedig, a' kik egy idösek valának ö véle, ugymint a' Quintus Hortensius, és Marcus Cicero, olly barátságossan élt, hogy senki meg nem tudhatta, embernek mellyik idejéhez leg inkább alkalmaztathatta magát. Mindazonáltal a' többi között Cicero ötet leg-inkább szereti vala, ugy hogy az ö vér szerint való Báttyát, a' Quintust ugy nem szereti vala, és olly barátságossan nem él vala véle. Ezen dolgot meg-bizonyíttyák, azokon a' könyveken kivül, a' mellyekben emlékezik ö róla, és ki-is nyomtattattak,[185] a' tizen hat epistolás könyvek,[186] mellyeket az ö Polgár Mesteri tisztitül fogva mind utólsó üdeig az Atticushoz küldött, mellyeket a' ki olvas, nem igen kiván azokban az idökben más öszve irattatott historiákat: Mivel azokban a' Fejedelmeknek igye-[261:]kezetekrül, Generálisoknak és Hadnagyoknak vétkekrül és a' birodalomnak változásiról ugy meg-irattatva valának mindenek, hogy azokban semmit el nem hagyott, és abbúl ki-ki könnyen eszbe vehette, hogy az okosság valamennyire jövendölés légyen. Mert a' Cicero nem csak azokat, mellyek az ö idejében történtenek, meg-jöven-

dölte, hanem még azokat-is, a' mellyek mostan esnek, mint egy jövendölö meg-jövendölte.

Tizenhetedik Rész.

AZ Atticusnak kegyességérül pedig és jámborságáról mit szollyak és emlékezzem többet? mivel magam hallottam, hogy hatvan hét esztendös korában az ö Annyának temetése felett avval dicsekedett, kit kilenczven esztendös korában el-temetett, hogy az ö Annyát soha meg nem bántotta, az ö Nénnyével soha gyülölségben nem vólt, a' kivel csak nem egy idejü vólt. A' melly bizonyos jele annak, hogy vagy soha köztök panaszolkodás és vetekedés nem esett, avagy pedig ez ugy kedvezett nékik, hogy a' kiket szeretni kellett néki, azokra nem akart haragudni. Erre pedig nem csak az ö termé-[262:]szet szerint való indúlattya, noha mindnyájan annak engedünk, hanem inkább az ö tudománnya és okossága vitte ötet: mert a' hires nevezetes világi bölcseknek tudománnyokat ugy tudta, hogy életét egyedül azok szerint alkalmaztatta, és azokban magát nem mutogatta.

Tizennyólczadik Rész.

AZ ö eleinek erkölcsöket szorgalmatossan követte, és régi szokásokat igen szerette, a' mellyeket olly jelesen tudott, hogy azokat abban a' könyvben, a' mellyben a' birodalomságot dicsérte,[187] szépen meg-irt. Mivel hogy a' Romai kösségnek nem vólt ollyan törvénnye, nem-is csinált olly békességet, nem-is hadakozott, söt emlékezetre méltó dolgokat sem cselekedett, mellyeket abban idö szerint fel nem jedzett; és a' mi leg-nehezebb vólt, a' familiáknak eredeteket ugy meg-magyarázta, hogy abból híres nevezetes férjfiaknak nemzetségeket elégségesképpen meg-ismérhettyük. Azt-is cselekedte kiválképpen magánossan való könyvben, hogy Marcus Brutusnak kérésére a' Juniának nemzetségét eredetitöl fogva [263:] mind ez ideig rendel elö számlálta, fel-jegyezvén abban, ki vólt, kitül származott, micsoda tisztekben forgott, és melly idöben viselte. Hasonlóképpen a' Marcellus Claudiusnak kérésére a' Marcellusoknak, a' Scipio Cornelius, és Fabius Maximusnak-is a' Corneliusoknak, Fabiusoknak és AEmiliusoknak nemzetségekrül-is írt; melly könyveknél nem lehet kedvessebb dolog azoknak, a' kik jeles és nevezetes férjfiakrúl kivánnak valamit tudni. A' vers szerzésnek mesterségiben-is egy keveset foglalatoskodott, hihetö a' végre, hogy annak gyönyörüségét-is meg-kostolná, és abban tudatlan ne lenne. Mivel azokrúl-is, a' kik tisztességgel böcsülettel és jeles dolgoknak cselekedetivel

a' Romaiak között egyebeket fellyül haladtanak, verseket irt; ugy, hogy kinek kinek neve és képe alatt dicsiretre méltó cselekedetit és tisztit, nem több, mint négy vagy öt versekkel le-irta, a' mellyet alig hihetni-el, hogy olly nagy dolgok olly rövideden meg irattathattanak. Görög nyelven-is irt egy könyvet a' Ciceronak Polgár Mesteri tisztiröl. [264:]

Tizenkilenczedik Rész.

A' mellyekrül eddig szollottunk, azokat Atticusnak életében jedzettükfel. Most pedig, mivel a' szerencse ugy akarta, hogy tovább éllyünk, a' többiröl-is irunk; és a' mennyire lehetséges, az Olvasokat eleven példákkal meg-taníttyuk, a' mint fellyebb-is meg-mondottuk: hogy ki ki mint viseli magát, ugy veszi hasznát. Mert ö noha meg-elégedett az ö Nemességivel, a' mellyben születtetett vala, mindazonáltal a' választatott Julius Caesar fiának Sogorságába jutott, noha már annak elötte az ö barátságába esett, nem egyébkint, hanem szép életével és jó maga viselésivel, a' mellyel[z] több Roma Városában lévö fö Urakat-is meg-hajtott, kivel egyenlö méltóságban, de külömbözö és alább való szerencsében vala. Mivel olly nagy szerencse követte a' Caesárt, hogy ö néki a' szerencse mindeneket meg-szerzett, valamellyeket annak elötte adott valakinek, és arra segítette ötet, a' mellyet Romai polgár valaha kivánhatott. Születtetett pedig Agrippától Atticusnak egy unokája, a' kinek[188] leá-[265:]nyát adta vala házastársúl; ezt a' Caesár, mikor még egy esztendös alig vólna, az ö mostoha fiának, Tiberius Claudius Neronak, a' ki Drusillától születtetett vala, el-jedzette; melly házasság az ö Atyafiságokat és barátságokat jobban meg-erösítette.

Huszadik Rész.

NOha nem csak ezen házasság elött, midön Romában nem vólt, senkinek az ö feli közzül levelet nem küldött, hogy a' mellett Atticusnak-is nem irt vólna, tudakozván ö tüle, mit mivelne, kiválképpen mit olvasna, minémü helyeken vólna, és mennyi ideig ott maradna; hanem még mikor Romában vólt-is, és az ö véghetetlen foglalatossági miatt Atticussal nem olly gyakorta, a' mint akarta, mulathatott vólna, mindazonáltal egy napot sem mulatott-el, a' mellyben nem irt néki, és ö tüle a' régi dolgokrúl nem kérdezöskedett, avagy valami kérdést a' vers szerzö tudományból eleiben nem adott vólna, némellykor tréfás beszédeket egyelítvén köziben, hogy

[z] mellyet

annál-is bövebb szókkal való feleletet vehetne töle. A' mellyböl a' következ-[266:]zett, hogy minek-utánna a' Jupiter Feretrius templomárul, mellyet Romulus a' Capitolium hegyen építtetett, régiség és gondviseletlenség miatt le-esett vólna a' födél, az Atticusnak intésére a' Caesár viszontag felépítette. Nem külömben Marcus Antonius-is, a' ki távol lakik vala, mindazonáltal leveleket küldözött ö néki, el annyira, hogy mindenekröl szorgalmatossan, noha számkivetésben vólna, tudosítaná Atticust, mit mivelne és miben foglalatoskodnék. Ez melly nagyra böcsültessék, az könnyebben meg-itélheti, a' ki itiletet tehet, melly kiválképpen való okosság légyen azoknak barátságokat és jó akarattyokat meg-tartani, a' kik között, nagy dolgok miatt, nem csak irigység, hanem még nagy rágalmazás-is vala, valamint a' Caesár és Antonius között, midön mindenik nem csak Roma Városának, hanem az egész világnak Fejedelme kivánt lenni.

Huszonegyedik Rész.

ILlyeténképpen minek-utánna az ö hetven hét esztendejét bé-töltötte, és utolsó vénségéig valamint méltóságával és böcsületivel, ugy szintén szerencséjé-[267:]vel öregbedett vólna (mivel sok örökségeket nem másképpen, hanem emberségivel és jó maga viselésivel nyert), és jó egésségben élt, hogy harmincz esztendeig orvosság nélkül nem szökölködött vólna, mindazonáltal betegségben esett, a' mellyet elsöben mind maga, mind az orvosok semmire véltenek, mivel azt gondolták, hogy csak has menésnek meg-szorulása, melly ellen hertelen jó és könyü orvosságokat rendelének. Mellyben minek utánna három egész holnapokig fekütt vólna minden fájdalom nélkül, azokon[a] kivül, a' mellyeket az orvoslásban érez vala: hertelen egyszer 's mind a' betegség erövel a' bélibe szállott, és utollyára az ö ágyékán egy poshatt lyuk fakadott-ki. Minek elötte pedig ez esett vólna rajta, és midön naprúl napra fájdalmit jobban érezné, és hideg leléstöl-is tartana, Agrippát az ö vejét, és ö véle edgyütt Lucius Cornelius Balbust, és Sextus Peducaeust magához hivatta, kiket midön maga elött láta, könyökére támaszkodván azt mondá: „Melly nagy gondom és szorgalmatosságom vólt énnékem, hogy meg gyogyulhattam vólna, ti-is bizonyságim lehettek, nem szükség, hogy bövebb szókkal erröl emlékezetet tegyek, a' mellynek, a' mint gondolom, eleget tettem, és abban semmit el nem hattam, a' mi az én meg-gyogyulásomra szolgálhatott vólna, nincs több hátra, hanem hogy magamnak tanácsot adgyak, mellyet tinéktek meg akartam jelenteni. Mert

[a] azokan

el-végeztem magamban, hogy meg-szünöm az én betegségemet tovább tar-[268:]toztatni; mert ezekben a' napokban valamit ettem, az által az én életemet csak tartoztattam, és fájdalmimat öregbitettem, jobbúlásomnak reménsége nélkül. Annakokáért elsöben tikteket kérlek, hogy az én tanácsomat meg ne vessétek, annak utánna magatokat ne fáraszátok, hogy engemet arról el-incsetek."

Huszonkettödik Rész.

MInek-utánna ezen beszédét olly álhatatosan és bátorsággal el végezte vólna, mint ha nem-is halálhoz készülne, hanem egyik házból a' másikba akarna menni; midön pedig Agrippa ö rajta keseregvén és ötet meg-csokolván szépen kérné, és engesztelné, hogy avval ne hertelenkednék, a' mire ötet a' természet eröttetné, és mivelhogy még egy kevés ideje vólna, ne röviditené meg azt, hanem mind magát 's mind az övéit tekintené és élne. Kinek kérésére halgatott és egyet sem szollott. Es igy minek utánna két nap ételtül magát meg-tartóztatta vólna, hertelen a' hideglelés el-hatta, a' betegség-is meg szünt; mindazonáltal az ö egyszer fel-tett szándékában álhatatossan meg-maradott,[189] és böjt más havának utolsó napján,[190] a' melly ötödik nap vala, a' mellyben fogadást tészen vala, Cajus[191] Domitius és Cajus Sosius[b] Polgár Mesterségében meg-hólt, és egy lecticában, a' mint maga meg-hatta vala, minden halotti ékeség nélkül sok becsületes népnek kisirésével és a' kösségnek nagy sokaságával ki-vitetett, és az Appia útytyához öt mély-földnyire[192] az ö Annya Báttyának, a' Quintus Caeciliusnak koporsójába tétetett.

VEGE.

[b] Socius [Javítva a latin szöveg alapján.]

V.
BALOG GYÖRGY NEPOS-FORDÍTÁSA

1. Cornelius Nepos ismerete a 17–18. századi Magyarországon

Cornelius Nepos *De viris illustribus* című művének egyetlen teljes egészében fennmaradt könyvét, a *De excellentibus ducibus exterarum gentium* című munkát sokáig Aemilius Probusnak tulajdonították. Ennek oka az volt, hogy a legfontosabb kéziratokban a mű végén az ő latin verse olvasható, amelyben a könyvet mint saját munkáját ajánlja II. Theodosius császárnak (408–450). A szöveg bizonyos helyei alapján (pl. I,6,2. XVII,4,2. XVIII,8,2. stb.) a 16. században ismerték fel, hogy a szerzőnek az i. e. 1. században kellett élnie. Az életrajzgyűjtemény *De historicis Latinis* című könyvének fennmaradt része, Cato és Atticus életrajza mindvégig Cornelius Nepos neve alatt hagyományozódott. Az Aemilius Probusnak tulajdonított könyv pedig olyan nyelvi és stílusbeli azonosságot mutat Nepos e munkáival, ami nem hagyott kétséget a tényleges szerző személye felől. Probus csupán szerkesztője lehetett egy Theodosius–kori Nepos–edíciónak. E 16. századi felismerés után a 16–18. században számtalan kiadásban Nepos valamennyi műve együtt jelent meg, beleértve a fennmaradt töredékeket is.

E kiadások természetesen eljutottak Magyarországra is. Johann Hensel (†1580) selmecbányai tanácsos, iskolamester, majd kassai segédtanító munkája során használhatta Nepos–kötetét (*Adattár* XIII. 21). Bod Péter könyvtárában 1667–es leideni kiadásban volt meg „c. n. varior.", vagyis különböző szerzőktől származó jegyzetekkel (MKsz 1884. 70). Vattai Farkas javai közt 1752–ben volt meg „Cornelii Nepotis Historia" (*Adattár* XI. 498); talán ez is Cellarius kommentárjaival, mint Julius Caesar.

Retorikusan megfogalmazott szentenciáit, morális exemplumnak alkalmas rövid történeteit a vallási irodalom éppúgy felhasználhatta, mint az államelméleti tudományosság. Vásárhelyi Gergely (1561–1641) egyházi példatárában (RMK I. 528 = RMNy 1289) számos Neposból származó részlet van, de egy alkalommal Pázmány is hivatkozik rá prédikációjában (Bitskey István: *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi.* Bp. 1979. 69. 181). Művének több részletét Justus Lipsius is felhasználta *Politicá*jában, így ezek Laskai János fordítása óta magyarul is olvashatók voltak.

Nepos ismerete azonban elsősorban iskolai tanításával függött össze. Egyszerű nyelvezete és épületes erkölcsi tartalma a kisebb diákok számára is elsőrendűen alkalmas olvasmánnyá tette. A debreceni professzor Budai Ézsaiás szerint „a' régi Deák Írók közzűl egy sints alkalmatosabb arra, hogy az Alsó Oskolákbann magyaráztassék, mint Cornelius Nepos: tsakhogy a' Tanító mind a' tiszta Deáksághoz értsen, mind a' régi Históriábann és Geographiábann jártas légyen, és Tanítvánnyit is, legalább az utólsóra, jól megtanítsa. [...] minden Tudománnyok közzűl, a' Históriából is, egyedűl a' Biográphiák, vagy, a' Nagy Emberek életének leírási azok, mellyeket a' Gyermekek legjobban felvehetnek, és erkőltsök, 's characterek formálására nézve is leghasznosabban tanúlhatnak." (*Régi tudós világ históriája.* Debrecen 1802. 515.)

A 17–18. században külföldön is számos iskolában olvastatták Nepos művét. (Balassa Brunó: *A latintanítás története. Neveléstörténeti forrástanulmány.* Bp. 1930. 289.) Éppígy Magyarországon is. A *jezsuita* gimnáziumokban már az alsó grammatikai osztály tagjai megismerték (Finánczy Ernő: *Az újkori nevelés története (1600–1800). Vezérfonal egyetemi előadásokhoz.* Bp. 1927. 357). Az eperjesi *evangélikus* iskolában 1667–ben a szintaxisták olvasták (Mészáros: *Iskolaügy* 367), ugyanitt az 1758–as leckerendben is szerepel (uo. 573). Bél Mátyás, aki szerint Cornelius Nepos „tiszta beszéde annyira kellemes, hogy szinte úgy látszik, egyedül ő tud latinul beszélni" (Déri T. Balázs ford. *Rendszerek* 208), 1714. évi tanulmányi rendjében a pozsonyi diákok első klasszikus olvasmányává tette meg (Mészáros: *Iskolaügy* 566). A debreceni *református* kollégiumban 1741–ben Maróthy György azt javasolta, hogy a szintaxistáknak ne is tanítsanak más klasszikus szerzőt, Nepos elegendő (uo. 534). Tankönyvül nyilván saját kiadását szánta, amelyet történeti magyarázatokkal és térképekkel rendezett sajtó alá 1738–ban. (Balassa Brunó: *A történettanítás multja hazánkban. Neveléstörténeti forrástanulmány.* Pécs 1929. 52, 59.) Az 1770. évi *Methodus* az ókori földrajz ismeretének fontosságát hangsúlyozza, ennek tanításához a Cellarius–féle Nepos–kiadás térképeit írja elő (Mészáros: *Iskolaügy* 540–542). A három nagy erdélyi kollégiumban (Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed) szintén 1770–től érvényesülő egységes tananyag–elrendezés ugyancsak a szintaxisták alapműveként említi Cornelius Nepost (uo. 554).

A latin szöveg 17. századi magyarországi kiadásáról nem tudunk, a 18. században azonban több mint tucatnyi kiadása ismeretes Debrecenben (1737, 1740, 1764, 1780, 1792), Kassán (1746, 1746 u., 1753, 1757, 1762), Kolozsvárott (1780) és Pesten (1785, 1796). Pozsonyban 1754–ben Neposból

készített, latin–német–magyar–cseh nyelvű frázisgyűjteményt is megjelentettek. A 19. század első felében az iskolai edíciók tovább folytatódtak.

Szintén az iskolához, a soproni evangélikus iskola összevont szintaxis–poétikai osztályának munkájához kapcsolódik Nepos első magyar fordítása, Balog György műve (RMK I. 1633).

2. A fordítás elkészítésének indítéka és az elöljáró beszéd

Havas László két fő okát látja annak, hogy Balog György lefordította Nepos életrajzait. Az egyik ok szerinte az ókori történetíró biológiai történelemszemlélete, amely rokonságban állott Balog saját organikus történelmi látásmódjával. Mivel Havas valamennyi 16–17. századi magyar prózafordítás elkészítésében ennek az eszmének a hatását tartja döntő jelentőségűnek, gondolatmenetével e kötet utószavában foglalkozom részletesen. Itt csak tanulmányának Baloggal foglalkozó részeit szeretném nagyon röviden megvizsgálni.

Magam az organikus történetfelfogás tekintetében Havasnak a következő megfogalmazását érzem igen találónak: „Balog György többé–kevésbé érti, milyen elképzelést tartalmaz" Nepos műve (Havas László: *A római irodalmi örökség a régi magyar prózafordításokban.* = Könyv és könyvtár XIV. Debrecen 1985. 10). Balog megpróbálja a lehető legteljesebb hűséggel, szóról szóra lefordítani a latin szöveget, így azokat a részeket is, ahol az ókori biológiai történetfelfogás nyomai mutatkoznak. Balog György a szöveg e részeit is *érti*, és értelmüket *szövegszerű hűséggel kifejezi*. Egyáltalán nem látom azonban semmi jelét annak, hogy a szöveg e részeinek különleges jelentőséget tulajdonítana, bármilyen módon felhívná rájuk a figyelmet, vagy hogy e koncepció tolmácsolásában látná saját munkájának célját.

Egyébként Havas László is elismeri, hogy az organikus szemlélet jelenlétére utaló megfogalmazásokat Balog többször észre sem vette a szövegben (uo. 10–11). De azok a helyek sem látszanak meggyőzőnek, ahol szerinte Balog észrevette e nyomokat. Megemlíti a *natura* szó „természet" szóval, a *crevit* szó „nevekedett", ill. „öregbedett" [= nagyobbodott] szóval való fordítását; ezek szerinte mind „kimondottan összefüggésben" állnak „az organikus történelemfelfogással" (uo.). A latinban természetesen a szavak átvitt értelmű használatáról van szó (a városok természete, a hírnév, méltóság vagy szerencse növekedése). A magyar nyelvben ezek a szavak ugyanígy mind átvitt értelemben használhatók a kívánt jelentés kifejezésére, szó szerinti jelentésük pedig az organikus képzetkörbe tartozik. Ez azonban a nyelv tulajdonsága, nem a fordításé; ezek az átvitt jelentések a

szótárak anyagából, nem Balog leleményéből származnak. Ezekben az esetekben Balog öntudatlan nyelvhasználatáról van szó, ami a biológiai koncepció tudatos kifejezésének szándékát aligha bizonyíthatja.

Havas egy második okát is adja a fordítás elkészítésének. Szerinte maga a történeti életrajz műfaja „a kiemelkedő személyiség életének jelentőségét hangsúlyozza a népek, államok és birodalmak sorsa, vitális funkciójának működése szempontjából. Balog György mégha nem érzékeltette is mindig eléggé Cornelius Nepos történelemfelfogásának biologizmusát, nyilván osztotta a római historicusnak a vezető egyéniségek történelemformáló szerepéről vallott felfogását, mert elsősorban ez a szempont magyarázhatja részéről, hogy épp Nepost választotta fordítói tevékenysége egyik tárgyául. Elöljáró beszédében így is fogalmaz: »sokaknak jeles életekből a' nyomorúságokban és szerencsétlenségünkben jó reménséget és vigasztalást vegyünk magunknak [...]«" (uo. 11. Az idézet kiadásunk szerint javítva).

Balog kiadásában a fordítás szövegén kívül egyedül ez az 1700. augusztus 12-én keltezett háromlapos „elöljáró beszédecske" olvasható. Azonban ennek egyetlen gondolata, egyetlen mondata sem Balog György műve. Háportoni Forró Pál Debrecenben 1619-ben megjelent Quintus Curtius Rufus-fordításának (RMK I. 485 = RMNy 1174) előszavát írta ki. (Lásd Tarnai Andor megállapítását: *Rendszerek* 519. és Uő: *A parodia a XVI–XVIII. századi Magyarországon.* = ItK 1990. 446–447; valamint Monok István jegyzeteit Háportoni Forró művének hasonmás kiadásához: *Bibliotheca Hungarica Antiqua XVIII.* Bp. 1988. 16–17, 19, 54.) Így természetesen a Havastól idézett mondat sem Balog György, hanem Forró Pál 81 évvel korábbi felfogásának megfogalmazása. Ráadásul Forrónak *erre* a mondatára (és a Balogtól átvett egész szövegre) nem is jellemző „a vezető egyéniségek történelemformáló szerepéről vallott felfogás": ez csak a morális exemplumnak tekintett történelem felhasználásának hasznairól szóló megállapítás.

Ugyanakkor az elöljáró beszéd tüzetesebb vizsgálata valóban elárulja a fordítás elkészítésének indítékát.

Balog György Háportoni Forró előszavából elhagyta mindazt, ami Curtius személyére és írásának hagyományozódására, az azt vizsgáló filológusokra vonatkozik. Háportoni Forró megemlíti, hogy fordításának elkészítéséhez a latin mű különböző példányait vetette egybe — Balog Györgynél ez a mondat hiányzik. Természetesen szintén elmaradtak a Bethlen Gáborra, a tőle kapott megbízásra, az általa kijelölt cenzorra, a fordítás megjelenésének körülményeire tett utalások. Azt, amit átvett forrásából, csaknem mindvégig szóról szóra másolta le Balog. Nem is egészítette ki azt semmivel; annak kivételével, hogy Curtius nevét egy helyen Corneli-

usra cserélte, meg sem kísérelte, hogy a Forrónál Curtiusról olvashatókhoz hasonlóan előadja ismereteit Neposról és művéről. Így az összes ismeret, amit könyvének olvasója erről megtudhatott, csak annyi, hogy Nepos „Cronikája" „régen Romai nyelven irattatot".

Egy helyen azonban Balog György sokatmondóan megváltoztatja a lemásolt szöveget. Háportoni Forró arról ír, hogy Curtiust Bethlen „Magyar nyelvre meltan fordittatta es nyomtattattais ki az böcsülletes Magyar nemzetnek jovara; Mert ebből mind eletenek viselesere hasznos peldakat vehet, s mind hadakozo mestersegeket, melyekkel hazajat oltalmazza, tanulhat." Balognál ez a rész így olvasható: Nepost „Magyar nyelvre méltán fordítottam a' Magyar Nemzetnek és a' Deáki ifjuságnak javára, a' mellyből életének jó viselésire hasznos példákat vehet 's mind a' jó erkölcsöket meg-tanulhattya." Nyilvánvaló ebből: Balog György fordítása egészen más közönség számára készült, mint Háportoni Forróé. Bethlen familiárisa az erdélyi udvar politikát és hadakozást irányító, s e tudományukat Curtius munkájából is tökéletesítő tagjainak szánta fordítását, Balog pedig a latin nyelv elsajátításával küzdő és erkölcsi okulásra szoruló iskolásoknak.

Nem az organikus történetfelfogás vagy „a vezető egyéniségek történelemformáló szerepéről vallott felfogás" magyarázza tehát, hogy Balog „épp Nepost választotta fordítói tevékenysége egyik tárgyául", hanem az: a soproni iskola szintaxis–poétikai osztályában az 1693–ban életbe lépett tanrend szerint épp Nepost kellett tanítania. Tanulmánya más helyén egyébként Havas is felismerte, hogy „Balognak alig volt más célkitűzése, mint hogy fordítását a tanulók nevelésére használja fel" (uo. 24).

Balog tehát iskolai célokra készítette fordítását. Mivel azonban egyetlen sornyi önálló bevezetőt sem írt hozzá, nem tudjuk, hogyan kívánta művét „felhasználni az oktatásban, csak feltételezhetjük szándékát. A szorosan vett iskolai–tanórai foglalkozásokon természetesen mindvégig a latin nyelvű könyv volt a tanár és a tanulók kezében, e téren ekkor még nem lehetett szó változtatásról. Viszont jól felhasználhatták e fordításokat a diákok az otthoni felkészülés során. Segítségükkel könnyebben feldolgozhatták a klasszikus szövegeket. Jó szolgálatot tettek ezek a könyvecskék a magánpreceptorok gyakoroltató–ismételtető munkája során is." (Mészáros: *Iskolaügy* 577.)

3. *A fordítás latin eredetije*

Balog György Cornelius Nepos valamennyi fennmaradt életrajzát hiánytalanul lefordította a töredékek kivételével. A fordítás olyan latin eredetire enged következtetni, amely a modern kritikai latin szövegtől több

tekintetben eltért. Balog György sehol sem írta le, hogy milyen latin Nepos-edíciót használt fel fordításához. Művének alapos átvizsgálásával azonban e kérdésre válaszolni lehet.

Nepos művének valamennyi fennmaradt kéziratában és így minden kiadásban is Lüszandrosz életrajzát VI,2,3. után lacuna szakítja ketté. Ezen az egy ponton Balog többet ad Nepos fordításánál: egy másik történetíró, a görög Polüainosz (i. sz. 2. sz.) alapján pótolja a hiányt. Pótlását e szavakkal vezeti be: *„Itt mivel* LYSANDERNEK *Thasus Városbeliek ellen való kegyetlenségét az Autor fel nem jedzette, annak okáért Polyaenusbúl rövideden az Olvasónak kedveért fel akartam jegyzeni"*. Maga a pótlás körülbelül másfél nyomtatott lapot tesz ki (lásd kiadásunk 325–326. lapján). A közölt magyar szöveg azonban Polüainosszal *nem* egyezik. Polüainosz megfelelő helyén (I,45,4) — az első latin fordításnak, Justus Vultejus (1529–1575) marburgi egyetemi tanár elsőként 1549-ben Bázelben megjelent munkájának szövege szerint — a következő áll: „Lysander Thasios cepit, apud quos erant multi, qui Atheniensium partes secuti fuerant. Ii se ab Lacone occultabant: qui convocatis Thasiis in templum Herculis, humanissimam orationem habuit, oportere veniam dare his qui laterent in commutatione rerum, et eos bonum animum gerere jussit: nihil enim accepturos damni, quippe cum eam orationem in templo haberet, idque in civitate Herculis avi. Occulti igitur fidem habentes orationis benignitati, prodierunt. Lysander intermissis paucis diebus, quo tutius res administraretur, correptos interfici jussit." (Az általunk használt kiadás: *Strategematum libri octo.* Leiden 1691. 103–104.) Ha Balog György kezében más latin fordítás lett volna is, nyilvánvaló, hogy magyar szövege jóval bővebb, részletezőbb, mint Polüainoszé.

Nepos 16. századi kiadói közül Gilbertus Longolius (1507–1543 u.) és Jean Savaron (1567–1622) semmiféle jegyzetet nem fűzött a Lüszandrosz-életrajz e pontjához. Hieronymus Magius (Girolamo Maggi, Nepos-kiadása: Bázel 1563) megállapította a hiány tényét, de sem idézetekkel, sem saját szavaival nem próbálta meg betölteni. Dionysius Lambinus (Denis Lambin, 1516–1572) volt az első, aki megtette ezt. Először 1569-ben Párizsban megjelent kiadásában görögül és saját latin fordításában Diodóroszt, Plutarkhoszt és Polüainoszt idézi a hiány betöltésére jegyzeteiben. (Valamennyi eddig hivatkozott kommentárt a következő kiadásban láttuk: Cor. Nepotis vulgo Aemilii Probi *De vita excellentium imperatorum Graecorum ac Romanorum.* Frankfurt 1608. 379, 455–456, 413, 47–48.) A Nepos töredékeit összeállító Andreas Schottus (André Schott, 1552–1629) belga jezsuita is úgy tudja, hogy a lacunát Magius fedezte fel először, Lambin pedig a görög írókkal kitöltötte. (Cornelii Nepotis *Opera quae quidem exstant historica viro-*

rum domi militiaeque illustrium Graecorum Romanorumque. Frankfurt 1609. 8.) Az a mondat, amellyel Lambin a lacunát a főszövegben is jelzi, számos 17. századi kiadásban a hiány egyedüli jelölője maradt: „Desideratur hic exemplum Lysandri crudelitatis et perfidiae in Thasios."

A Lambiné után következő jelentős Nepos-kiadás Johann Heinrich Boeckler (1611–1672) német polihisztor nevéhez fűződik. Boeckler szinte minden írásában vannak olyan részletek, amelyekből kitűnik: Nepost igen nagyra tartotta. (Lásd *Bibliographia critica scriptores omnium artium atque scientiarum ordine percensens.* Lipcse 1715. 402–408.) Fennmaradt műveit 1640-ben rendezte sajtó alá Strassburgban, kiadása a század folyamán számos lenyomatban ugyanott újra megjelent (1644, 1648, 1653, 1656 stb.). Magam az 1648. évi kiadást láttam, amelynek címlapja az 1640. évi első kiadás változatlan rézmetszetével jelent meg (Corn. Nepotis, vulgo Aemilii Probi *De excellentibus viris, quae extant).* A könyv első felében nemcsak Nepos fennmaradt teljes életrajzait közli, hanem a töredékeket is Schott összeállításában, továbbá Savaron, Vossius, Schott és Lambin írásaiból vett részleteket a szerzőről. A kötet második felében új lapszámozással saját *Liber commentarius*a olvasható, majd a szöveg egyes pontjaihoz készített jegyzetei.

E jegyzetek között található meg a Balog által közölt, lacunát kitöltő magyar szöveg latin eredetije, amely tehát Boeckler megfogalmazása. A fent leírt kiadás 89–90. lapjáról idézem: „Quia hic deest exemplum quod narrare instituerat Nepos, non committendum duxi, quin lectoris cognitioni iuuandae rem gestam ex Polyaeno (1. *strateg.)* huc referrem. Cum Thasum, propter eos, qui Atheniensium rebus studuerant, peruertere Lysander destinasset, sicut Nepotis habet narratio, atque ne euaderent quos perditos cupiebat, metueret, fraudem clementia ac religionis obtentu velandam censuit. Erat apud Thasios templum Herculis, quod summa ipsi caerimonia colebant. Huc vocatis ciuibus, insidiosae humanitatis plenissima oratione imposuit. Veniam se omnibus dare, aiebat, anteactorum. Consternatione et tempore facile excusari, quae in isto rerum transitu accidissent. Igitur frustra timere quenquam aut latere. Accederent modo, bonamque de eo spem omnes caperent, qui parcere omnibus constituisset. Haec se teste Deo ipsorum patrio polliceri, ad cuius templum et numen essent iussi conuenire. Talia tam accurata simulatione asseueranti creditum est. Prodiere ex latebris, qui Atheniensis reip. studio grauiora extimuerant. Quos ille post paucos dies, nihil amplius suspicantes, salutisque penitus securos adortus omnes interfecit."

Balog fordításának ez a betétje tehát kétségkívül Boecklertől származik. A kérdés, amelyre ezek után válaszolnom kell, hogy vajon Nepos szövegének magyar fordítása is megfelel-e Boeckler latin edíciójának.

További probléma, hogy a század másik jelentős német filológusa, Johann Andreas Bose (Bosius, 1626–1674) saját Nepos-kiadásában — először 1657-ben Lipcsében jelent meg, majd halála után Jénában is — teljes egészében közölte Boeckler jegyzeteit. Így a fent idézett jegyzetet is változatlanul hagyta, csupán kiegészítette röviden Lüszandrosz egy másik hasonló hitszegésével. Lehetséges tehát, hogy Balog Boeckler szavait Bose kötetéből vette át, és fordításában is Bose szövegét követi.

Ezekre a kérdésekre egy táblázat segítségével válaszolok. A táblázat minden vízszintes sora Nepos szövegének egy-egy olyan helye, amely alkalmas lehet a Balog által használt latin kiadás meghatározására. Ezeket a helyeket Balog magyar szövegének és a modern kritikai latin kiadásnak az összevetésével határoztam meg. Ahol a kettő nem feleltethető meg egymásnak — vagyis ahol Balog előtt bizonyosan csak a modern latin kiadástól eltérő latin szöveg feküdhetett —, azokon a pontokon a régi kiadások között bizonyára jelentősebb különbségek vannak, és ezek között a kiadások között olyannak is kell lennie, amely a Balog fordításának megfeleltethető latint közöl. A táblázat minden függőleges oszlopa egy-egy kiadás. A sorok és az oszlopok találkozási pontjában tehát azt lehet leolvasni, hogy az adott kiadásban mi áll az adott helyen.

A vízszintes sorok, vagyis a *szempontok* összeállításakor nem vettem figyelembe a modern latin szöveg és Balog fordításának tagolásbeli eltéréseit (az olyan eltéréseket, amikor néhány szó vagy mondat például az egyik szerint egy rész végén, a másik szerint a következő rész elején áll). Nepos szövegét Boeckler osztotta először részekre, előtte az egyes életrajzok szövegét minden kiadás (így Lambiné is) folyamatosan, tagolás nélkül közölte. Boeckler beosztását a 17. században minden kiadó elfogadta és szinte mindig ennek alapján tagolta részekre a szöveget. A kritikai latin kiadás helyenként ettől eltérő tagolása újabb keletű. Balog fordítása mindenütt pontosan a boeckleri tagolást követi. Mivel a legtöbb 1640 utáni latin kiadásban ezt láthatta, az eredet kérdéséhez ennek segítségével általában nem juthatunk közelebb. (Néhány kivételes esetben igen, amire még visszatérek.) Így a szempontok között főként a szöveg tulajdonneveinek különféle írásmódja tűnik alkalmasnak az összevetésre, de a kiadások közti néhány más eltérés is.

A függőleges oszlopok, azaz a *kiadások* között nem szerepel Boeckler előtti kiadás, hiszen Balog a részbeosztást ezekből nem vehette volna át. Pontosan a következő kiadásokat vetettem össze:

Balog = Balog György magyar fordítása.

krit. lat. = modern latin kritikai szöveg. Ezt két kiadás összevetésével állapítottam meg: Cornelius Nepos. With an English translation by John C. Rolfe. 2. kiad. London – Cambridge, Mass. 1947. Cornelii Nepotis *Vitae cum fragmentis*. Edidit Peter K. Marshall. *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*. Lipcse 1977. (1985-ben 2. kiadása is megjelent.) A két kiadás között a bennünket érdeklő helyeken kevés különbség van. A táblázatban szögletes zárójelben a Marshall-kiadás változata.

A = Boeckler fent ismertetett kiadása.

B = Bose szövege. A következő kiadásban használtam: Cornelii Nepotis *Vitae excellentium imperatorum*. Leiden 1734.

C = Cornelii Nepotis *Vitae excellentium imperatorum. Observationibus ac notis variorum illustratae*. Accurante Rob. Keuchenio. Leiden 1658. Robert Keuchen (1636–1673) holland filológus munkája. Boeckler kiadásától nagy mértékben független, abból csak a részek számozását veszi át, amelyet a margón tüntet fel. A szöveget bő lapalji jegyzetekkel kíséri. Lüszandrosz életrajzának lacunáját Lambin kommentárjának idézésével jelzi jegyzeteiben. Összevetésre épp Boecklertől való függetlensége miatt választottam ki.

D = Corn. Nepotis, vulgo Aemilii Probi *Quae extant editio novissima cum selectissimo Boecleri indice*. Hamburg 1673. Névtelen sajtó alá rendező munkája. Boecklerhez való szoros kapcsolatával egész típust képvisel (lásd később). A Lüszandrosz-életrajz hiányát kitöltő Boeckler fogalmazta szöveg azonban nincs meg benne.

E = Cornelius Nepos perperam vulgo Aemilius Probus dictus, *De vita excellentium imperatorum. Novis commentariis, indicibus, et tabulis chronologicis ac geographicis illustratus* ab Christophoro Cellario. Christoph Cellarius (1638–1707) kiadása először 1689-ben jelent meg Lipcsében. Általam látott kiadása: Lipcse 1720. A részek számozását a margón hozza, a szöveget lapalji jegyzetekkel kíséri. Lüszandrosz életrajzának hiányát nagyon röviden saját szavaival foglalja össze jegyzetében, pontosan hivatkozik Polüainosz megfelelő helyére.

A táblázatban „+" jel áll, ha az adott kiadás az adott helyen a Balog fordításában olvasható változattal egyezik meg, „–" jel pedig, ha a (Balogtól különböző) modern latin kritikai szöveggel. (A „×" jel mind a Balogétól, mind a modern latintól eltérő harmadik változatot jelöl.) Más szavakkal: akkor mondhatjuk, hogy megtaláltuk Balog fordításának latin eredetijét, ha sikerül olyan kiadást találnunk, amelynek oszlopában végig csak „+" jelek állnak.

hely	Balog	krit. lat.	A	B	C	D	E
I,4.	Philippides	Phidippus	+	+	+	+	+
	12 Kapitány	10 praetores	–	–	–	–	–
7.	Tisagoras	Stesagoras	+	+	+	+	+
II,1.	Halicárnassia	Acarnania	+	+	–	+	–
9.	nem akarna	vellet	–	–	+[1]	–	–
VII,7.	Perinthus	Pactye	+	–	+	+	–
	Bornus	Orni	+	+	+	+	+
	Byziam	Bizanthe	+	–	+	+	–
	Themeonticus	Neontichos	+	–	×[2]	+	–
IX,1.	Pháros	Pherae	+	–	+	+	–
X,9.	Philocrátes	Philostratus	+	–	+	+	–
XIII,1.	Erichtho	Crithote	+	–	+	+	–
2.	Acharnanusok	athamanusok	+	–	–	+	–
XIV,2.7.8.	Autophradates	Autophrodates	+	+	+	+	+
2.	Thyus	Thuys	+	+	+	+	+
5.	Pandates	Pandantes	+	+	+	+	+
6.	Arideus	Arsidaeus [Arsideus]	–	–	–	–	–
7.	Scismas	Sysinas	+	+	+	+	+
8.	Gardates	Cardaces	+	–	–	+	–
XVI,3.	Archiás fö Paptúl	ab Archino	+[3]	+[3]	+[3]	+[3]	+[3]
XVII,8.	Thacus	Tachus	+	+	+	+	+
XIX,4.	Emphyletus	Euphiletus	+	+	+	+	+
XX,2.	Crimesus	Crinissus	+	+	+	+	+
5.	Lamestius	Laphystius	+	+	–	+	+
XXIII,5.	Titus (T.) Sempronius Gracchus	Tiberius (Ti.) Sempronius Gracchus	+	–	+	+	–
12.	Flaminius	Flamininus	+	–	–	+	–
13.	Sulpitius	Sulpicius Blitho	+	+	+	+	+
	Vulso	Volso	+	+	+	+	+
	Philaenius	Silenus	+	–	×[4]	+	–
XXV,10.	Canius	Canus	+	–	+	+	+
12.	Calidius	Calidus	+	–	+	+	–

[1] nollet
[2] Macrontichus
[3] ab Archia hierophante
[4] Philinus

Amint a táblázatból látható, az összevetett kiadások közül Balog fordításához Boeckler latin szövege áll a legközelebb. Az is látható, hogy a táblázatba fölvett két Boecklertől független kiadás, Keuchené (C, Leiden 1658, 1697) és Cellariusé (E, Lipcse 1689, 1694, 1699 stb.) biztosan nem lehetett Balog forrása.

E kettő mellett csak még egy harmadik, a Boecklerétől hasonlóan független kiadás megjelenéséről van tudomásunk az 1640 és 1700 (Balog fordításának elkészülte) közötti évekből. Ez Jan Gebhard szövege és kommentárja (Amszterdam 1644), amely azonban még Gebhard 1632. évi halála előtt készült, a Boecklerénél tehát korábbi állapotot képvisel, hiányzik belőle például az életrajzok részbeosztása, nem foglalkozik Lüszandrosz hiányának betöltésével. Közvetlenül tehát aligha lehetett Balog forrása.

Kizárva a Boecklertől független kiadásokat, annyit bizonyossággal lehet mondani, hogy Balog egy Boecklert követő vagy belőle merítő latin kiadást használt. A táblázatból az is látható, hogy a Boecklerből merítő Bose–kiadás (B) szövege jelentősen eltávolodott Boecklerétől, így kizárható, hogy a Boeckler megfogalmazta, hiányt kitöltő szövegrész Bose közvetítésével jutott volna Baloghoz, s egyebekben Bose kiadását követné.

A 17. század második fele Nepos–kiadásainak túlnyomó többségét a Boeckler kiadását (A) több–kevesebb változtatással újra lenyomtató kiadások teszik ki. Ezt a kiadáscsoportot a táblázatban egy 1673–as hamburgi névtelen kiadás képviseli (D).

Van ennek a kiadáscsoportnak két jellegzetes családja. Az egyik Friedrich Hildebrand (1627–1688) nordhauseni, majd merseburgi iskolamester nevéhez fűződik. Hildebrand Nepos minden életrajzához magyarázatokat, axiomákat és verses argumentumokat csatolt. Magyarázataiban — így a Lüszandrosz életrajzának hiányát betöltőben is — Boecklert követi, de jóval rövidebb, egyszerűbb annál. A szigorúan az iskolai gyakorlatot szem előtt tartó kiadásai (Lipcse 1666, 1680, Hamburg 1685, 1696) Balog forrásának kérdéséhez nem visznek közelebb. Ha az általam átnézett kiadásról (Cornelii Nepotis *Vitae excellentium imperatorum.* Hamburg 1696) külön oszlopot állítottam volna össze a táblázatban, az — két, valószínűleg sajtóhibából eredő elírás kivételével — pontosan megegyezne a D oszloppal (I,7–ben *Tiesagorast* ír, XXV,12–ben *Calidust*). Tagolása azonban egy ponton eltér Boecklerétől (mind az A, mind a D kiadástól) és Balogétól: az azokban a X,5. élén álló tagmondatot X,4. végén hozza. Az elmondottak miatt Balog biztosan nem használhatta, pedig lehet, hogy hasznosnak tartotta volna oktató munkájában a hozzá hasonló helyzetű német tanító gyakorlat szülte, memorizálásra alkalmas axiómáit és argumentumait.

A Boecklert követő kiadások másik családját már felhasználhatjuk további magyarázatainkban. Ezt Rutger Hermannides, a harderwijki egyetem politika és történelem professzora teremtette meg (Amszterdam 1665, 1685, 1692). Általam látott kiadására (Corn. Nepotis, vulgo Aemilii Probi *Quae extant. Editio novissima. Quam ab infinitis naevis repurgavit, atque selectissimo Boecleri indice auxit et accuravit* Rutg. Hermannides. Amszterdam 1685) többször hivatkozom a továbbiakban, amikor megpróbálok tisztázni a fenti táblázattal kapcsolatban még fennálló egyes kérdéseket.

Mint a fentiekben láttuk, Balog fordítása Boeckler latin szövegéhez áll a legközelebb. Három ponton azonban eltér attól (lásd a táblázat A és D oszlopának „–" jeleit). Mi a magyarázata ezeknek az eltéréseknek?

Datamész életrajzának 6. részében Balog fordításában az *Arideus* tulajdonnév olvasható, a Boeckler–kiadásokban pedig *Arsidaeus*. Lehetséges azonban, hogy az eltérés oka csak a Boeckler–kiadásokban öröklődő sajtóhiba. Boeckler ugyanis Nepos művéhez kimerítő, terjedelmes indexet is készített, amely saját kiadásaiban egészében, az őt követő kiadásokban válogatott formában megtalálható. Ebben az indexben, betűrendi helyére pontosan besorolva, a tulajdonnév alakja *Aridaeus*. Balog előtt tehát egy olyan Boeckler szövegén alapuló edíció lehetett, amelynek kiadója észrevette az eltérést, és az index névalakját vélve helyesnek, ennek alapján kijavította a főszöveget. Ilyen például Hermannides fent ismertetett kiadása, amelynek szövegében *Aridaeus* áll. A név korrekciója nyilván Hermannides azon hibajavításainak egyike, amelyeket könyve címlapján ígér. A javítás alapja egyébként nyilván a Lambin–féle kiadáshoz való visszanyúlás volt, amelyben az *Aridaeus* névalak olvasható.

Themisztoklész életrajzának 9. részében, a hős levelének részleteként a modern kritikai szövegben ez a — Görögországban tartózkodó Xerxészre vonatkozó — kitétel olvasható: „cum in Asiam reverti vellet". A hely Balog György fordításában: „midön [...] Asiaban nem akarna viszsza térni". A Balog fordításában szereplő *„nem"* szócskát csak úgy lehet megmagyarázni, ha feltételezzük, hogy az előtte fekvő latinban nem a *vellet*, hanem a *nollet* szó állott. Boeckler és az őt követő editorok általunk látott kiadásaiban azonban *vellet* van, jóllehet Boeckler jegyzetében megemlíti Schott véleményét, aki szerint *nollet*–et kell olvasnunk. Boeckler tehát lehetségesnek tartotta a *nollet* javítást. Ezen a ponton Bose ismét eltávolodott Boecklertől, így ír ugyanis jegyzetében: „Xerxem ante acceptum a Themistocle nuntium cogitasse reverti, clare docet Herodotus." Görögül idézi Hérodotosz szövegét (VIII,103), aki szerint Xerxész mindenáron vissza akart térni Ázsiába. „Quae satis meo quidem judicio receptam lectionem tuentur." Ez a bosei

állásfoglalás újabb bizonyítéka annak, hogy Balog semmiképpen sem az ő kiadásából dolgozott. Balog előtt bizonyára egy olyan — kezembe nem került — Boecklerre támaszkodó kiadás lehetett, amelynek editora elfogadta és főszövegében közölte Schott Boeckler jelezte javítását. Schott véleményén kívül esetleg Gebhard vagy Keuchen Boecklerétől független kiadása is befolyásolhatta ebben, az ő szövegükben ugyanis *nollet* áll.

Miltiadész életrajzának 4. részében olvasható: „Domi autem creant decem praetores". Balog fordításában: „Athenás Városbeliek tizenkét Kapitányokat választának". Balog a praetort fordítja a kapitány szóval. Az átnézett kiadások, jegyzetek és kommentárok között egyetlen olyat sem találtam azonban, amelyben itt 10 helyett 12 állana, vagy amely akár csak felvetné ezt a lehetőséget. Lehet, hogy mégis volt ilyen (az, amelyből Balog fordított), de az is lehet, hogy csak Balog elírásáról van szó.

Amint láttuk, Balog fordításának a Boeckler–féle szövegtől való három eltérése közül kettőre magyarázatot lehet találni. Elfogadhatjuk tehát, hogy Balog forrását e kiadáscsoportban kell keresni.

Az is kiderült, hogy az *Aridaeus* írásmód tekintetében Baloghoz legközelebb Hermannidesnek Boeckleren alapuló szövege áll. Így van ez másutt is a szövegben. Hannibál életrajzának 4. részében Balog „Cajus Terentius Varró, és Lucius Paulus Aemilius"–t fordít, míg a Boeckler–szövegekben (A, D) csak ez áll: „C. Terentius, et L. Paullus Aemilius". A pontos eredeti Hermannides kiadásából olvasható ki: „C. Terentius Varro, et L. Paulus Aemilius". Lehet, hogy Balog keresett forrása Hermannides kiadása? Válaszom: annak általam látott lenyomata bizonyosan nem. A tulajdonnevek írásában és a tagolásban ugyanis több helyütt eltér más Boecklert követő kiadásoktól és az azokkal megegyező Balogtól. *Byziam* helyett *Cyziam*ot ír (VII,7), *Titus* helyett *Tiberius*t (XXIII,5); az életrajzok két–két részét néhol eggyé olvasztja össze (I,6–7. nála 6., XX,4–5. nála 4., XXII,3–4. nála 3., XXIV,2–3. nála 2.).

Balog forrását tehát ismeretlennek kell tartanunk, amelyről mégis igen sokat tudunk. Lényegében Boeckler kiadásának szövegét közölte. Felvette azt a Boeckler fogalmazta szövegrészt, amely Lüszandrosz életrajzának hiányát hivatott kitölteni (ezt sem D, sem Hermannides kiadása nem közölte). Ezt valószínűleg lapalji, fejezetvégi vagy kötetvégi jegyzetben hozta, bár az sem lehetetlen, hogy a főszövegbe ékelte bele, mint Balog (jóllehet erre egyetlen külföldi kiadásban sem láttam példát). Valószínűleg tartalmazta Nepos töredékeit is, noha ezeket Balog nem fordította le (nem láttam olyan 17. századi kiadást, amelyből ezek elmaradtak volna). Mivel a Balog által megjelentetett nyomtatvány külsejében: a szedéstükör arányaiban, a kiadás elrendezésében, a caputok jelölésében is valószínűleg a külföldi ere-

detit másolta, annak leginkább a hamburgi névtelen kiadáshoz (D) és Hermannides kiadásához kellett hasonlítania.

4. A fordítás jellemzői

A Nepost fordító Balog mindenekelőtt munkájának pontosságára törekedett. Általában hibátlanul megértve az eredetit, tagmondatról tagmondatra, szószerkezetről szószerkezetre haladva maradéktalanul lefordította azt. Csak annyi szabadságot engedett magának, hogy a latin szöveg függő beszédet tartalmazó hosszabb részleteit egyenes beszéddé alakította a fordítás során. Úgy látszik, ez olyan fordítási eljárás lehetett, amelynek alkalmazását kívánatosnak tartotta, s így bizonyára diákjait is megismertette vele. Akárcsak Cicero–fordításában, Cornelius Neposában is a korabeli magyar országnevekkel fordította az ókori provinciák neveit, magyar hónapnévvel a latinban előforduló dátummegjelölést.

A fordítás hűségében megfigyelhető igényességét azonban a magyar nyelvű kifejezés igényességével nem tudta összeegyeztetni. Éppen mert mindent szolgai hűséggel lefordított, fordítása nem érthető magyar szöveg lett, hanem a latin nyelvi kifejezés szerkezetét pontosan követő szöveg magyar szavakkal. A latinnal való egybevetés nélkül helyenként nem is érthető. A latin nyelvben a megértéshez elegendő személyragok, mutató és vonatkozó névmások pontos magyar fordításban sokszor homályban hagyják, hogy ki cselekszik vagy kinek a birtokáról van szó. Kusza, nyakatekert mondatok ezek, amelyek sokszor a magyar nyelv grammatikájával is alapvető ellentétben vannak. Csak két példát idézek. A Spártában tartózkodó Themisztoklész hazaküldte athéni honfitársait.

„Ki midön azt gondolná, hogy már Athenás Városában el-érkeztenek vólna, a Lacedaemoniai Birák és Tanács eleibe ment, és azok elött szabadon meg-vallotta, hogy az Athénás Városbeliek az ö Tanácsával, mellyet minden nemzeteknek törvénnyek szerint meg-cselekedhetnének, nem csak az ö közönséges és eleiknek, de még házi Isteneket-is hogy mennél jobban az ellenség ellen meg-oltalmazhatnák, kö-falakkal bé-kerítették vólna, mellyet nem a' végre cselekedtenek, hogy Görög Országnak kárára vólna, mivel az ö Városok mint egy kö-fal és Bástya vólna az ellenség ellen, melly Város alatt már két izben a' Királynak hadi ereje meg-verettetett vólna."

„Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum senatumque Lacedaemoniorum adiit et apud eos liberrime professus est Athenienses suo consilio, quod communi iure gentium facere possent, deos publicos suosque patrios ac Penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris saepsisse neque in eo quod inutile esset Graeciae fecisse. Nam illorum urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam iam bis classes regias fecisse naufragium." (II,7,4–5.)

„MIndazonáltal az ö haza-fiainak irigységeket el nem kerülhette, mert ugyan azon félelem, melly miatt Miltiades el-kárhoztatott, számkivetésben az Athenás Városbelieknek szokások szerint küldettetett, innét Argos Városába ment lakni."

„Tamen non effugit civium suorum invidiam. Namque ob eundem timorem quo damnatus erat Miltiades testularum suffragiis e civitate eiectus, Argos habitatum concessit." (II,8,1.)

Összefoglalásul tehát azt lehet mondani, hogy a fordítás, amely nyilvánvalóan iskolai célokra készült, különösebb nyelvi igényességet és semmilyen magasabb stíluseszményt nem árul el, a diákok számára azonban — a latinnal összevetve — nyilván tökéletesen megfelelő volt a szöveg megértéséhez.

Balog eredeti céljai azonban csak részben magyarázzák meg fordításának utóéletét, amelynek során a mű szélesebb olvasóközönséghez is eljutott.

5. A fordítás utóélete

Amint láttuk, Cornelius Nepos a 18–19. században is alapvető iskolai olvasmány maradt. Ezzel függ össze, hogy Balognak a tanításban jól felhasználható fordítása is további három alkalommal megjelent a 18. században, tehát keresett segédkönyv maradt. Ezek a kiadások pontosan az eredeti kiadás anyagát tartalmazzák. Első közülük az 1746. évi kassai kiadás, amely csak az elöljáró beszéd végéről a dátumot hagyja el, egyebekben változatlanul közli Balog bevezetőjének és fordításának egész szövegét. Az első kiadásnak a tulajdonnevek leírásában elkövetett minden sajtóhibáját is átveszi. Nyilvánvaló, hogy a nyomdász a lőcsei első kiadás alapján szedte ki a szöveget.

1763-ban a fordítás újból megjelent Kassán. Ez a kassai második kiadás tökéletes másolata az elsőnek. Bár a szöveget korszerűbb betűtípusból újraszedték, az új szedés sorról sorra, oldalról oldalra pontosan követi az előző kiadását, a két könyv tehát szövegében, beosztásában, terjedelmében a lehető legteljesebben megegyezik. Egyetlen tulajdonnév sajtóhibáját javították ki: *Philocratest* szedtek a korábbi kiadások *Philocrétese* helyett (X,9).

Végül 1777-ben Pozsonyban adták ki Balog fordítását. Ez a kiadás már címlapján megjelöli forrásszövegét: „A' Kassai 1746. Eszt. ki-adás szerént ujonnan ki-nyomtattatott". Valóban csak a helyesírása változott meg, egyébként pontosan ugyanazt a szöveget tartalmazza, mint a kassai első kiadás. A kassai második kiadásban kijavított tulajdonnevet ismét hibásan közli.

Balog György szövegének háromszori, gyakorlatilag változatlan újbóli lenyomtatása tulajdonképpen meglepő. A 18. században ugyanis Cornelius Nepos művét mindinkább Cellarius lapalji jegyzetekkel, az ókori Görög-

ország földrajzának megismerésére alkalmas térképekkel és kronológiai táblázattal ellátott kiadásában tanították az iskolákban. Hazai kiadás címlapján először 1762-ben Kassán tűnik fel Cellarius neve, a jezsuiták tanítottak belőle. Ez a kiadás valóban pontosan Cellarius szövegét követi, jegyzeteit is közli. Latin szövege táblázatunk E oszlopával mindenben megegyezik. Ez a Cellarius-féle szöveg pedig (amint a táblázatból látható) Balog fordításától számos helyen — főként tulajdonneveinek írásmódjában — feltűnően különbözik. Állandó zavart okozhatott, ha a kisdiák latinul Cellarius szövegét olvasta, magyarul azonban csak Balog fordításához juthatott hozzá.

Természetesnek kell tehát tartanunk, hogy megkísérelték Balog fordítását megfeleltetni Cellarius szövegének, alkalmassá tenni az ő latinjával való párhuzamos olvasásra. Ezt a munkát Szentgyörgyi Gellért végezte el. 1817-ben Pesten megjelent kiadásának címlapja szerint „a' régi fordítást megvi'sgálván, hellyel hellyel más rendbe szedte, 's a' Részek' elejébe tett rövid foglalatokkal, és némelly Jegyzésekkel megbővítette". Szentgyörgyi a fordítás szövegét helyenként könnyebbé, gördülékenyebbé tette (például *athénieket* ír *Athénás városbeliek* helyett), lényegében azonban mindig megtartja Balog szövegét, akinek nevét még csak meg sem említi. Lüszandrosz életrajzának hiányát is pontosan az ő nyomán tölti ki. A nyelvi könnyítéseken kívül javító munkája arra korlátozódott, hogy Balog fordításának Cellariustól eltérő tulajdonneveit kicserélte a Cellarius kiadásában olvashatókra, akinek nevét egyébként ugyancsak nem említi meg sehol. De még e cserékben sem következetes. Balog és Cellarius szövege között táblázatunkban 16 eltérés látható. Ebből 13 esetben Cellarius javára dönt, kétszer Balog javára (*Titus* Sempronius Gracchus, *Flaminius*), *Tisagoras* nevét pedig egyszerűen elhagyja (I,7). Címlapon említett „jegyzései" Cellarius jegyzeteit követik (ezekből csak nagyon keveset vesz át), a „Részek' elejébe tett rövid foglalatok" pedig nem egyebek, mint a Cellarius-féle argumentumok pontos fordításai.

A munkában csak az a meglepő, hogy az igénytelen, az akár csak a szintaxis osztályig eljutottak számára semmi újdonságot nem tartalmazó átdolgozást a nyomdász, Trattner János Tamás a pályája csúcsán álló Koháry Ferenc (1760–1826) hercegnek, főpohárnoknak, Hont vármegye főispánjának ajánlotta. A magyarázat valószínűleg az, hogy a taníttatását Kohárynak köszönhető Trattner emlékezik meg a hercegről akkor, amikor maga is az iskolai munkához szorosan kapcsolódó könyvet jelentet meg. (Egyébként ő sem írja le Balog vagy Cellarius nevét.)

Azzal is számolnunk kell azonban, hogy a fordítás nemcsak „a Tanúló Gyermekeknek", hanem „más Tudományokban gyönyörködőknek" is „köz-hasznokra" szolgált. (A megfogalmazást Méhes István „geográfiai kúlts"-ának címlapjáról idéztem, „a' melly a' Kornélius Néposban találtató minden Nemzeteknek, Folyó-vizeknek, Tartományoknak és Városoknak rövid le-írásokat, a' mai neveiknek, állapottyok, és tsak nem minden helyekhez ragasztatott emlékezetes Történeteknek, és Példa-beszédeknek előadását magában foglalja." Pest 1801.) Azaz Balog György munkája sem csak az iskolás gyermekek, hanem felnőttek olvasmánya is lehetett.

Ebben bizonyára szerepe volt annak, hogy „a nem papi, vagy tudományos pályára igyekvő növendékek nagy része felnőtt korában aligha olvasta eredetiben a klasszikusokat", Balog magyar nyelvű kis zsebkönyveit viszont, „később is megőrizve, életük végéig olvasgathatták." (Mészáros: *Iskolaügy* 577.) Bod Péter is említi Balog Nepos-fordítását azon „elmét gyönyörködtető és megvidámító", „szép, mulatságos könyvek" között, „amelyekkel megunt idejekben vagy kedvetlen, szomorú állapotjokban szokták magokat ártatlanul megújítani, s kedvetlen idejeket elmebéli gyönyörűséggel tölteni, s amellett az mulatságot szerző szók, dolgok vagy históriák által hasznos tanúságot venni." (*Szent Hilárius*. Kiad., bev., jegyz. Hargittay Emil. Bp. 1987. 29, 32.) Balog eredetileg iskolai célra készült fordítása azonban ennél az „olvasgatásnál" is jóval nagyobb jelentőséget nyert a 18. század hazai irodalomszemléletében.

Czvittinger Dávid állásfoglalása szerint „minden népnek a maga anyanyelvét kell faragni és csiszolni a latin helyett." Ennek elsődleges eszköze a fordítás. Latin (és német) „szerzők gyakoribb fordításának és átültetésének a segítségével nemcsak hogy akármiről áttekinthető beszédet lehetne tartani, hanem mindenféle történeti elbeszélést írásba lehetne foglalni". Sokan azonban e munka lehetetlenségéről panaszkodnak. Véleményüket „akár két példa is éppen eléggé megcáfolja, megdönti és elhárítja; az egyiket Qu. Curtius [...] magyar nyelvű fordításából veszem, mely egy bizonyos Forró Pál nevű művelt magyar [...] fáradhatatlan buzgalmának az eredménye [...]; a másikat Balog György iparkodásából merítem, aki Cornelius Nepost és Cicero *Epistolae ad Familiares*-t Sopronban magyarul kiadta". (*Rendszerek* 230–231. Déri T. Balázs ford.) Ezzel a hivatkozással Balog magasabb szintre kerül, mint ami pusztán teljesítményének mérlegelése után megilletné. Neve összekapcsolódik egy — általa is kiírt — jóval magasabb színvonalú, igényesebb közönségnek szóló művel. Munkája példa lesz; Czvittinger szerint a latin szövegeket „eleganter" (Pápai Páriz szótára szerint: „ékesen") fordította le (RMK III. 4767. 29), ezt az értékelést Horányi

1775-ben szóról szóra megismétli. Ugyanakkor Balog kortársának, az erdélyi Dálnoki Benkő Mártonnak jóval nagyobb filológiai igényességgel készült Florus-fordítását Nyugat-Magyarországon sokáig nem ismerték.

Balog munkájának árnyaltabb megítélésére csak a pozsonyi *Magyar Hírmondó* 1781. évfolyamában találunk példát (*Tudománybéli dolgok.* 22. sz. 169–171). A szerző már ismeri Dálnoki Benkő könyvét, Balog fordításáról pedig ezt mondja: „felettébb Deákos, s ugyan azért igen nehéz értelmű és kelletlen olvasású: néhol hibás-is". Mégis figyelmébe ajánlja olvasóinak, mert a diákokat ösztönözni fogja a latin eredeti behatóbb tanulmányozására, másrészt pedig azok is haszonnal olvashatják, „a kiknek vagy nem vólt alkalmatosságok azon régi nyelveknek meg-tanúlására, vagy érkezések avagy kedvek arra nintsen, hogy abbéli írásoknak ertelmeket, arra meg-kívántatható szorgalmatossággal önnön magok visgálják".

Balog György fordítása tehát mind az iskola, mind pedig szélesebb olvasói rétegek használatára alkalmas volt, még a 19. század első felében is. Cornelius Nepos művének az övétől független új fordítása csak 1841-ben jelent meg.

Ezt az új fordítást Czuczor Gergely készítette, Toldy Ferenc írt hozzá előszót, készített hozzá kronológiai táblázatot, történelmi és földrajzi mutatókat, ő gondozta Neposnak a fordítással párhuzamosan megjelentetett latin szövegét is. Ennek a kiadásnak is volt iskolai vonatkozása, azonban már alapvetően a klasszikus írók iskolai felhasználásának egy új korszakához tartozik. Toldy bevezető szavai szerint „Tanodáinkban is a *deák* barbarságot a *romai* irodalom sikeres tanulmányának kellend felváltani: [...] hogy szépségei által nemesedjünk, józan, ép szellemisége által erősödjünk." Czuczor fordítása mindenben megfelel ezeknek az új célkitűzéseknek: nem *deák,* hanem *„Romai* itt minden: szellem és hang; kifejezés s a formák daczai: csak a szavak nem." Irodalomtörténeti összefoglalásában is többek között Czuczor e fordítása kapcsán írja Toldy, hogy a magyar reformkor irodalmának „nem kevés prózai remekműve éppen az antik műfordítások közt találtatik". (*A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelen korig rövid előadásban.* [1864–1865.] Kiad. Szalai Anna. Bp. 1987. 349. A magyar nyelv hivatalossá tételéért folyó küzdelem korának a latin nyelv és irodalom tanításával kapcsolatban megváltozott nézeteiről lásd bővebben Borzsák István: *Kell-e a latin?* Bp. 1990. 17–25.)

Az új nevelési és irodalmi célkitűzéseknek nem felelhetett meg többé az 1700-ban készült fordítás. Czuczor munkája 1843-ban és 1863-ban újra megjelent — Balogé soha többé.

6. A szövegközlés és a jegyzetek

Szövegközlésünk természetesen az első kiadáson alapul. Viszonylag kevés a sajtóhiba ebben a kiadásban, azok is többnyire nyilvánvalóak, amelyeket egyértelműen, könnyen javíthattam. A tulajdonnevekbe becsúszott szedési hibákat akkor javítottam ki, ha Balog korábbi és/vagy későbbi következetes használata a javítás mellett szólt, illetve ha az átnézett számos külföldi latin kiadás között egyetlen olyat sem találtam, amelyben a név alakja megegyezett volna a magyar nyomtatványban állóval.

A szöveg minden olyan pontjához tárgyi jegyzetet fűztem, ahol Balog eltér a latin szövegtől vagy félreért abban valamit. Mivel az általa használt latin kiadást csak behatárolnom sikerült, pontosan meghatároznom nem, a latin szöveget minden esetben a már hivatkozott modern kritikai kiadások szerint közlöm. Rolfe és Marshall kiadása között kevés a lényegi különbség, általában csak helyesírási eltérések vannak. A jegyzetekben mindig Rolfe szövegét hozom, de Marshall változata is szerepel minden olyan helyen, ahol nemcsak helyesírásában különbözik attól.

A fenti táblázatban összevetett adatokról külön jegyzeteket már nem készítettem.

Cornelius Nepos számos helyen hivatkozik ókori szerzők általa felhasznált műveire, különösen gyakran idéz Thuküdidésztől. A kötetünk kiadási elvei között kifejtetteknek megfelelően e hivatkozásoknak csak egy szűk körét (a versek idézéseit) jegyzeteltem. Valamennyi ma ismert ókori auktor Nepos által hivatkozott helyeit kikereste Marshall kiadása.

Utaltam már rá, hogy Pázmány hivatkozott Neposra prédikációjában, Laskai János Lipsius-fordítása pedig néhány neposi mondat fordítását is tartalmazza. Nepos szövegének megfelelő pontjait megjelöltem tárgyi jegyzeteimben.

Kecskeméti Gábor

Tárgyi jegyzetek

[1] A lőcsei nyomda tulajdonosa 1699 és 1705 között Brewer Sámuel özvegye, Brewer Zsófia volt.

[2] Balog György elöljáró beszédének minden mondatát Háportoni Forró Pál Quintus Curtius Rufus művének fordításához készült előszavából írta ki. A következőkben — hogy Balog kisebb változtatásai megfigyelhetőek legyenek — közlöm Háportoni Forró szövegének megfelelő részeit: „az historia felöl mit mondgyak? Azt bizonyara az mit az bölcs Cicero maga irasaban, mind ekesen s-mind penig igazan felölle tanubizonsagul hagyot, tudni illik, hogy az historia az üdöknek bizonsaga, az igassagnak vilagossaga, az elmenek elete, az regisegnek hirdetöje, az emberi eletnek tanitoja, tüköre es kepe legyen. [...] Az historiak

bennünket arra tanitnak, hogy ö belöllök jo szerencses es szerencsetlen dolgainkban hasznos tanacsokat vegyünk, [...] hogy eletünket es erkölcsinket, egyebeknek veszedelmekkel tanittatvan, meg jobbicsuk, hogy anyi föfö vitez embereknek josagos dolgokkal az kegyessegnek, igassagnak es mertekletessegnek szeretetire indittassunk, hogy anyi eseteknek meg gondolasabol minden külömb külömb fele kimeneteleknek artalmas nyilai ellen magunkat erös es alhatatos elmevel meg erössicsük, hogy sokaknak jeles meg szabadulasokbol az sanyarusagokban es szerencsetlen dolgokban jo remenseget es vigasztalast vegyünk, vegezetre hogy ez vilag szerint valo valtozasokat es az dolgoknak iszonyu allapatit meg tekintven, amaz job eletre az egek felibe az meg valtozhatatlan örömre es bodogsadra avitozzunk. Az historiaknak azert Urunk ö Felsege sok külömb külömb fele hasznait meg tapasztalvan, azon Quintus Curtiusnak regi Romai nyelven irattatot chronicajat Magyar nyelvre meltan fordittatta es nyomtattattais ki az böcsülletes Magyar nemzetnek jovara; Mert ebböl mind eletenek viselesere hasznos peldakat vehet, s mind hadakozo mestersegeket, melyekkel hazajat oltalmazza, tanulhat. [...] De ezen Curtius felöl melto dolognak itilem lenni, hogy tegedet böcsülletes olvaso elöször erröl tudosicsalak, hogy [...] mint ollyan bö nyelvü Romai nemzetböl szarmazot bölcs embernek irasat az Magyar nyelvre, mely igen szük, vonni bajos volt. Es nehul nehez ertelmü cikkelyek-is talaltattanak benne, mellyek az tudos embereknek-is [...], mikeppen kellessek erteni, gondot adtanak. [...] Ha hun penig oly vetek talalkoznek, mely magamra haromlanek, abban engemet amaz közönseges Deak mondas, *non omnia possumus omnes*, alkolmason meg ment, es amaz-is azonkeppen, hogy *neha az jo Homerus-is szunnyadoz.*"

[3] A Cicero–idézet: *De oratore* II,9,36.

[4] „Nem mindenre vagyunk valamennyien képesek." Verg. Ecl. VIII,63.

[5] „Quandoque bonus dormitat Homerus." Hor. Ars poet. 359.

[6] *Irásnak neme:* genus scripturae.

[7] *A' játék nézö helyben:* „in scaenam".

[8] *Hadi Fejedelem:* imperator.

[9] *Ráczok:* thrákok.

[10] *Posta:* cursor.

[11] *Kapitány:* praetor.

[12] A latinban a római népről van szó.

[13] „In porticu".

[14] *Fejedelem:* tyrannus.

[15] *Tengeri tolvaj:* maritimus praedo.

[16] A *Salamin* névalakot Balog következetesen írja *Salamis* helyett.

[17] „Inter Euboeam continentemque terram".

[18] „Extra Peloponnesum".

[19] „Sive sacer [sive prophanus] sive privatus esset sive publicus". (A szögletes zárójelben álló két szó a Rolfe kritikai apparátusából származó kiegészítés, amely megfelel Balog fordításának.)

[20] *Birák:* magistratus. Balog ezt a szöveg korábbi helyén a latin szó átvételével magyarította.

[21] *Birái:* a latinban az ephorusokról van szó.

[22] „Ad magistratum senatumque".

[23] „Testularum suffragiis", vagyis cserépszavazással (osztrakiszmosz).

[24] Cives principes. (Marshall kiadásában „cives" helyett „eius".)

[25] „Cum quo ei hospitium erat". A vendégbarátságról van szó.

[26] A latinban csak: „Hic".

[27] Ti. ugyanabban, mint Themisztoklész.

[28] „Litteris sermonique Persarum se dedidit".

[29] Cornelius Nepos legismertebb túlzásainak egyike. Thuküdidész csak annyit mond, hogy „Themisztoklész a kikötött idő alatt igyekezett megismerkedni, amennyire lehetősége volt rá, a perzsa nyelvvel és az ország szokásaival." (I,138. Muraközy Gyula ford.) Plutarkhosz szerint „elsajátította a perzsa nyelvet, úgyhogy tolmács nélkül beszélhetett a királlyal." (Them. 29. Máthé Elek ford.) Összevetve a neposi túlzásokat más ókori írók adataival, a 17. századi diákok a laudációnak olyan módszereit és nyelvi fordulatait tanulhatták el a latin történetírótól, amelyeknek nagy hasznát vehették az udvari vagy városi reprezentációs alkalmakkor. A nyelvi variáló és bővítő készség fejlesztése a legszorosabban gyakorlati célú ismeretanyag volt.

[30] *Lampsacus* város neve csak itt fordul elő Nepos szövegében, tárgyesetben. Ennek végződése alapján kellett Balognak az alanyesetet megállapítania. Ő neutrumban tette meg ezt.

[31] Helyesen: *Myus.* Balognak itt a „Myuntem" tárgyesetből kellett következtetnie.

[32] A latin szöveg itt ismét utal a cserépszavazásra.

[33] Ti. a cserépre.

[34] Helyesen: intemperantia, mértéktelenség.

[35] *Delphoi városról* van szó. Ötször fordul elő Nepos szövegében, a többi négy esetben Balog helyesen fordított. Itt azonban tévesen *Délosz szigetére* gondol. Hibájával nem az első a magyar fordításirodalomban: Pesti Gábor az Aiszóposz–regény végén szereplő Delphoit hasonló félreértéssel így magyarította: „Delfos neví szigetbe". A teljesebb Aiszóposz–regényt lefordító Laskay János debreceni iskolamester szerint is „Delphus Szigetben" ért véget Aiszóposz élete (RMK I. 253 = RMNy 681. F3v, F4r, G1r). A *Consecratio templi novi* c. gyűjtemény (RMK I. 546 = RMNy 1334) 82. lapja is „Delphos szigetéről" szól. A keveredést bizonyosan a két nevezetes Apollón–kultuszhely hasonló hangzású neve okozta. Balognál a városnév írásmódja is kétféle: *Delphis* (I,1 és IV,1) és *Delphus* (II,2. IV,5 és VI,3). Nem egységesítettem.

[36] Ti. az egyesített görög hajóhaddal.

[37] *Darabont:* satelles.

[38] *Levéllel:* „cum clava". A szkütaléról van szó.

[39] A latinban csak: „more illorum". A rövidségre tett utalás Balog betoldása.

[40] *Fö Birák:* a latinban az ephorusokról van szó.

[41] „Non magis amore quam more" — a szójáték fordítatlan maradt.

[42] „Non tam generosus quam pecuniosus" — itt a magyarban is összecsengenek a szavak.

[43] Az eredetiben nemcsak a görög megnevezés szerepel, hanem latin megfelelője is: „testarum suffragiis". Ennek fordítását, magyarázatát Balog minden esetben elkerüli.

[44] A latinban itt ismét a vendégbarátságról van szó, amely közte és a spártaiak közt fennállt.

[45] A latin szöveg a vendégbarátokra utal.

[46] Itt szakítja félbe Nepos szövegét az a lacuna, amelyről a jegyzetek bevezetőjében szóltam bővebben. A magyar fordításirodalomban már Háportoni Forrónál van példa arra, hogy a klasszikus auktor szövegében mutatkozó hiányt egy másik klasszikus szerző művének megfelelő részletével lehet pótolni, a főszövegben közölve a kiegészítést. Háportoni Forró sem maga kereste ki a hiány pótlására alkalmas részletet, hanem készen vette azt át az általa alapul vett latin kiadásból. A lacunát egyébként ő „csorbá"-nak nevezi (lásd Curtius–kiadásának 617. lapját), ez a szóhasználat Pápai Páriz szótárának magyar–latin részében is megtalálható.

[47] *Polüainosz* műve, a *Strategemata* nem volt ismeretlen a 17. századi Magyarországon. Megvolt Miskolci Csulyak István (1575–1646) református esperes könyvei között *(Adattár* XIII. 76). Pápai Páriz Ferenc elismerően jegyezte fel róla jegyzőkönyvében: „a hadtudományi szabályok szorgalmas összegyűjtője valamennyi görög szerző műveiig visszamenőleg" *(Békességet magamnak, másoknak.* Kiad., bev., jegyz. Nagy Géza. Bukarest 1977. 588). A Balog fordításában itt következő szövegrész azonban *nem* Polüainosz művéből származik, forrása Johann Heinrich Boeckler megfogalmazása. Ennek latin szövegét lásd a jegyzetek bevezetőjében.

[48] *Birák:* iudices.

[49] *Birák:* az ephorusok.

[50] *A' fö Birák elött:* „apud maximum magistratum".

[51] *Birák:* az ephorusok.

[52] A latin szövegben itt Hermes áll.

[53] *Birák:* magistratus.

[54] A latin szövegben álló „Thurios" ragozott alak alanyesete természetesen *Thurii.*

[55] Helyesen: *Elis.* Balognak az „Elidem" alakból kellett az alanyesetre következtetnie.

[56] Ez a *számos* nem más, mint a latin szövegben itt álló *Samus.* A rendkívül tanulságos elírás valószínűleg a szedéskor keletkezhetett.

[57] A fordító félreértése. Latinul: „Postquam astu venit" (Marshallnál: „<in> astu"). Balog nem ismerte ezt a szót, s így kreált egy „Asty Városá"–t.

[58] *Uraság:* tyrannis.

[59] *Rácz Ország:* Thrákia.

[60] Ez a *vala* feleslegesnek látszik. A latinban csak: „Missi".

[61] *Jóság:* virtus.

[62] *Kegyetlen:* tyrannus.

[63] A Balog fordításában nehezen érthető mondat eredetije: „Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna".

[64] Nepos művének ez a részlete szerepel Lipsius *Politica* c. könyvében, így Balog előtt már Laskai János magyarra fordította. Az ő fordításában így hangzik: „Kire nézve imé régulát annál inkáb bé kell mindennek venni: Hogy semmit a' hadban megh nem kell vetni. Nem-is ok-nélkül mondgyák, hogy A' félénk ember annya, nem szokot sirni." (Laskai 367.)

[65] *Hóld:* iugerum.

[66] *Tartomány:* colonia.

[67] *Tisztartó:* satrapa.

[68] Proscynesis.

[69] *Fizetö Mesternek:* „ad dispensandam pecuniam".

[70] *Felett:* talán *felét* vagy *feleit.*

[71] „Apud Cnidum". A következő részben Balog már helyesen fordít és a nevet is hibátlanul írja le.

[72] „Hominem amicum non magis tyranno quam tyrannis".

[73] *A' Historiákrúl:* „de historicis Graecis". Nepos életrajzgyűjteményének elveszett könyve a görög történetírókról.

[74] *Minden ingó–bingó jószágát:* „omnia quae moveri poterant Dionis".

[75] *Tisztátalan személlyeket:* scorta.

[76] „Se de superiore parte aedium deiecerit".

[77] Diónhoz csak a két teherszállító hajó tartozott, a többi felsorolt erő a — Balog által félreértett — latin szöveg szerint a zsarnokot védelmezte.

[78] „Nam Dion iis ipsis qui sub adversarii fuerant potestate regios spiritus repressit".

[79] *Könyv:* rhapsodia. A Homérosz–idézet: *Íliász* II,204.

[80] *Két élö fegyver:* gladius.

[81] *A' pokolbúl, az-az a' halálnak torkábúl:* „ab Acherunte".

[82] „Peltam pro parma fecit".

[83] *Gyalog paisosok:* peltastae.

[84] *Bajnok:* athleta.

[85] *Mester ember:* artifex.

[86] A város neve a latinban tárgyesetben van, ebből Balog az alanyesetet neutrumban következtette ki.

[87] Balog a *Cyzium* városnevet — amely Nepos szövegében két alkalommal fordul elő — következetesen írja *Cyzicus* helyett (vö. XIV,4). Ezért én sem változtattam meg.

[88] A modern latin kiadásban: „Iason, tyrannus Thessaliae". A 17. századi kiadásokban azonban (így Boecklerében sem) nem szerepel Thessalia neve, csak ennyi: „Iason tyrannus", ezt pedig Balog pontosan lefordította, a *tyrannus*t a *kegyetlen* szóval.

[89] Vö. Homérosz: *Íliász* V,576.

[90] *Paphlagonak:* értsd 'a paphlagoniainak'.

[91] *Nem nénnye:* sajtóhiba lehet, a *nem* valószínűleg törlendő. A latinban: amita, azaz atyai nagynénje.

[92] Ez a szentencia Lipsius *Politicá*jának magyar kiadásában, Laskai János fordításában így hangzik: „Ez a Királyok szokása, hogy csak a' kedvetlen eseteket tulaydonittyák egyebeknek, a' jó szerencséket magoknak." (Laskai 231.)

[93] Neposnak az életrajz megírásának rendjéről írott szavai egészen bizonyosan beépültek a 17. század laudációs, reprezentációs alkalmain elhangzó olyan műfajok kánonjába, amelyek szintén rendszeresen megkövetelték egy–egy személy életének (különböző szempontú) előadását.

[94] A latinban csak: „qui quaerebat".

[95] A latin szövegbe itt ékelődik be az „Et tu, Micythe" megszólítás, tehát csak Epameinóndasz ezutáni szavai szólnak a fiúhoz.

[96] „Ego te tradam magistratui."

[97] Epameinóndasz megkísértésének története megvan Vásárhelyi Gergely példatárában: *Csudatörténetek. Száz példa 17–18. századi katolikus prédikációkból és példagyűjteményekből.* Vál., bev., jegyz. Sinkó Ferenc. Bp. 1985. 38.

[98] „Castris est vobis utendum, non palaestra."

[99] „Habebat enim Meneclides suspicionem adulteri."

[100] A latin ragozott alak Balog–féle magyarításából nem könnyű rájönni, hogy az *Argos* városbeliekről van szó.

[101] A latinban: *Arcades*, vagyis arcadiaiak.

[102] Hiányzik a fordításból: „Sic a iudicio capitis maxima discessit gloria."

[103] Neposnak e helye világossá teszi, hogy művét a görögül nem tudó egyszerű közönség számára írta. Érdemes felfigyelni a hasonlóságra Balog fordításának 18. századi közönségével, „a kiknek vagy nem vólt alkalmatosságok azon régi nyelveknek meg-tanúlására, vagy érkezések avagy kedvek arra nintsen, hogy abbéli írásoknak ertelmeket, arra meg-kívántatható szorgalmatossággal önnön magok visgálják". (Lásd a bevezető 5. pontját.)

[104] *Verték öszve magokat:* „coierunt", esküdtek össze.

[105] Laskai János fordításában: „nagy nyomoruságot szokot szerezni a' feletteb-való bátorság." (Laskai 367.)

[106] A „cum Ismenia" kifejezésből lett ez a magyarítás, *Ismenias* helyett.

[107] *Hátra mász vala:* „inclinatae erant".

[108] *Fö Birák:* ephorusok.

[109] „Quae Hetaerice appellabatur."

[110] Perdikkasz neve Balog szövegében gyors egymásutánban hatszor fordul elő, kétszer helyesen mint *Perdiccas*, négyszer pedig, a ragozott alakból tévesen kikövetkeztetett formában mint *Perdicca*. Én sem egységesítettem.

[111] *Meg-enyhíteni:* recreare.

[112] „Quod castra sub divo habere non poterat."

[113] *Elö:* talán *első* („prima nocte").

[114] *Mezei Hadnagy:* imperator.

[115] Lefordítatlanul maradt az időhatározó: „cum castra moverentur".

[116] A történet és Phókión válasza megvan Vásárhelyi Gergely példatárában. Lásd *Csudatörténetek.* I. m. 39.

[117] „Adversus Charetem". A helyes alanyeset: *Chares.*

[118] *Jövendölö:* haruspex.

[119] „Post Dionysii decessum".

[120] „Cum Hiceta bellavit, qui adversatus erat Dionysio; quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate indicio fuit quod ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit."

[121] Helyesen: Africát.

[122] *Oskola:* gymnasium.

[123] Nepos művének elveszett részében: *De regibus exterarum gentium.*

[124] *A' játék nézö helyen:* „iuxta theatrum". Kimaradt a fordításból a gyilkos neve: „a Pausania".

[125] A fordítás itt két mondatot von össze eggyé, és így elég különössé válik a szöveg. Az eredeti: „Unus Epirotes, Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. Is cum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit." Pürrhosz i. e. 272-ben esett el Argosz városában utcai harcban. Ez a makedónokkal vívott háborújában történt, halálához tehát a rómaiaknak nem volt semmi köze.

[126] A latinban: „Hannibalis filius". Így szerepel a 17. századi kiadások zömében, így a Boecklerében és az őt követők többségében is. Akik azonban nem tudták, hogy Hamilkárnak mind az apját, mind a fiát Hannibálnak hívták, azok számára ez tévesnek tűnt. Balog fordításának egy ilyen „javítás" a magyarázata. Elképzelhető, hogy Balog csak pontosan lefordította az előtte fekvő latin szöveget, hiszen szövegkiadó is akadt, aki a helyet „Hannibalis parens"-re javította. Ez olvasható például Hildebrandnak a jegyzetek bevezetőjében bemutatott kiadásában. Az is lehetséges azonban, hogy maga Balog változtatta meg a szöveget. Olyan latin kiadást is láttam, amelyben egy diák húzta át a „filius" szót, és írta fölé kézzel: „pater" (az Országos Széchényi Könyvtár A. lat. 2091a. jelzetű példányának G10r lapján).

[127] *Polgár Mester:* consul. Baranyai Decsi János is legtöbbször így fordítja a latin szót. (Kurcz Ágnes: *Baranyai Decsi János Sallustius-fordítása.* Kísérőtanulmány a mű hasonmás kiadásához: *Bibliotheca Hungarica Antiqua* X. Bp. 1979. 20.)

[128] *Erkölcsöknek mestere:* praefectus morum. Csak Nepos említi ezt a tisztséget.

[129] Épp fordítva: gyűlölete volt a fő oka a 2. pun háborúnak. A latin mondat alkalmat ad a félrefordításra: „Huius perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum".

[130] Hiányzik egy szó: előbb vált volna meg *életétől* (anima), mint a haragtól.

[131] *Havas hegyek:* Alpes.

[132] *Hadnagy:* praetor.

[133] *Fö Hadnagy:* dictator.

[134] Az „in agro Falerno" kifejezésből lett ez az alanyeset. Helyesen *Falernus.*

[135] *Fö Hadnagy:* imperator.

[136] *Lovász mester:* magister equitum.

[137] E két tagmondat alanya lefordítatlanul maradt: „obsides".

[138] *Fö Biró:* praetor. A latin szónak Balog által használt megfelelői közül (lásd 11., 132., 150., 153., 171. jegyzetünket) ez áll a legközelebb Baranyai Decsi fordításához, aki a praetort az *ítélőbíró* szóval magyarította (Kurcz: i. h.).

[139] *Hordócska:* amphora.

[140] Balog a város nevét többféleképpen következteti vissza a ragozott alakokból.

[141] „Ad Prusiam". Ezt a nevet is kétféle alakban használja Balog (vö. a 12. rész kétféle írásmódját), mint Perdikkaszét (lásd a 110. sz. jegyzetet).

[142] „In Pontum". Alanyesete természetesen *Pontus.*

[143] E sorok már Nepos elveszett írásaihoz vezetnek át.

[144] Téves alanyeset ragozott alakból. Helyesen *Tusculum.*

[145] „Romam demigravit in foroque esse coepit."

[146] *Kapitány:* tribunus militum.

[147] A latinban a név: C. Claudius Nero.

[148] *Fizetö Mester:* quaestor. A latin szót a 17. században általában *kincstartó*nak magyarították (lásd Dobai Székely András fordításához írott 48. jegyzetünket).

[149] *Epítö Mester:* aedilis plebis.

[150] *Biró:* praetor.

[151] Hispania Citerior.

[152] A római királyokról van szó.

[153] *Hadnagy:* praetor.

[154] A fordítás megfelel valamennyi általunk látott 17. századi kiadás latin szövegének: „In quibus multa industria et diligentia comparet, multa doctrina." A modern kritikai kiadásban: „nulla doctrina."

[155] Nepos elveszett műve.

[156] „Amabat litteras".

[157] „Summa suavitas oris atque vocis".

[158] „Excellenter pronuntiaret."

[159] *Biró:* tribunus plebis. Baranyai Decsi ezt a tisztséget körülírással magyarázta meg: „ki az kösség dolgának gongya viselőjévé tétetett vala" (Kurcz: i. h.).

[160] *Szapu:* medimnus.

[161] „Idem poemata pronuntiabat et Graece et Latine sic ut supra nihil posset addi."

[162] *Jó cselédes gazda:* pater familias.

[163] Téves alanyeset ragozott alakból, helyesen: *sestertius.*

[164] *Romai Nemes ember:* eques Romanus.

[165] A latinban: dodrans.

[166] „Accepit circiter centiens sestertium."

[167] Laskai János fordításában: „úgy viselte magát a' közönséges-társaságban, hogy mindenkor a' fö rendek részéröl vólt-is láttatott-is lenni: mindazáltal nem elegyitette magát a' Polgári visza-vonásokban, mivel azokat kik ezekben fórgottak szintén úgy a' magok hatalman kivül itélte lenni, mint a' kik tengeri szél-veszektül hányattatnak." (Laskai 411.)

[168] „Ad hastam publicam numquam accessit."

[169] „Nullius rei neque praes neque manceps factus est."

[170] *Tiszttartóság:* praefectura.

[171] *Birák:* praetorok.

[172] *Követ:* legatus.

[173] *Benn lévö háboruság:* bellum civile. Baranyai Decsi „otthon való had"–nak fordította (Kurcz: i. m. 22).

[174] *Obligatio* Pápai Páriz Ferenc szótára szerint is „Bé-kötés, Kötelezés". A latin szövegben azonban nem ez a szó áll, hanem a *stipulatio,* amelynek jelentése ugyanazon szótár szerint „Valamiért-való kezességre kérés". Balog tehát a nehezen körülírható latin szót egy közismertebb latin szóval „magyarította".

[175] A latin verssort („Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus") Cicero is idézi (Parad. V,34).

[176] A triumvirekről van szó.

[177] *Romai vitéz:* eques Romanus.

[178] *Fö építö Mester:* praefectus fabrum.

[179] A *tectum* szó jelentése Pápai Páriz szótára szerint: „Ház' héja. Item Ház, Lakóhely." Balog első jelentése szerint fordította le.

[180] „Cum tanta pecuniae facta esset accessio, nihil de cottidiano cultu mutavit, nihil de vitae consuetudine, tantaque usus est moderatione ut neque in sestertio viciens, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit neque in sestertio centiens adfluentius vixerit, quam instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna."

[181] *Gazdag major:* sumptuosa villa.

[182] A Balog által használt nevek megfelelnek a 17. századi latin kiadásokban található ragozott alakoknak. Alanyesetük: Ardea latiumi helység és Nomentum. A modern kritikai kiadásban az első birtok neve Arretium.

[183] *Paraszt major:* rusticum praedium.

[184] A ragos alakból elvont téves forma *Epirus* helyett.

[185] „Qui in vulgus sunt editi".

[186] Ezt az utalást a Nepost tanulmányozó diákok is jól értették, hiszen tanulmányaik során maguk is — nehézségi sorrendben — folyamatosan olvasták Cicerónak Atticushoz írott leveleit.

[187] *A' birodalomságot dicsérte:* a Balog előtt fekvő szöveg ez volt: „quo magistratus ornavit". Az „ornavit" szót Vossius „ordinavit"–ra javította, a modern kiadásokban ez olvasható.

[188] Ti. Agrippának.

[189] Pázmány Péter prédikációjában ekképpen jelenik meg Atticus alakja: „Atticus, hogy megmenekednék betegségétűl, éhel ölte magát; künnyebnek itílvén maga hóhérságát a nyavalyánál." (PÖM VII. 253.)

[190] *Böjt más havának utolsó napján:* „pridie Kal. April.", március 31.

[191] Helyesen: *Cnaeus.* Nyilván a következő hasonló név hatására történt az elírás.

[192] „Iuxta viam Appiam ad quintum lapidem".

Kecskeméti Gábor